

Димитрије Руварац

ЕВО, ШТА СТЕ НАМ КРИВИ!

ПОСВЕЋЕНО ОБЗОРУ

Димитрије Руварац ☒ ЕВО, ШТА СТЕ НАМ КРИВИ!

Димитрије Руварац
ЕВО, ШТА СТЕ НАМ КРИВИ!

Издавач
Гамбит, Јагодина
++38164/2738-762

За издавача
Златомир Лазић

Рецензенти
Академик Василије Ђ. Крстић

Графички дизајн
Слободан Штетић

Технички уредник
Ненад Захар

Штампа
Alexandria, Ваљево

Тираж
750 примерака

Јагодина, 2008

ISBN 978-86-7624-041-8

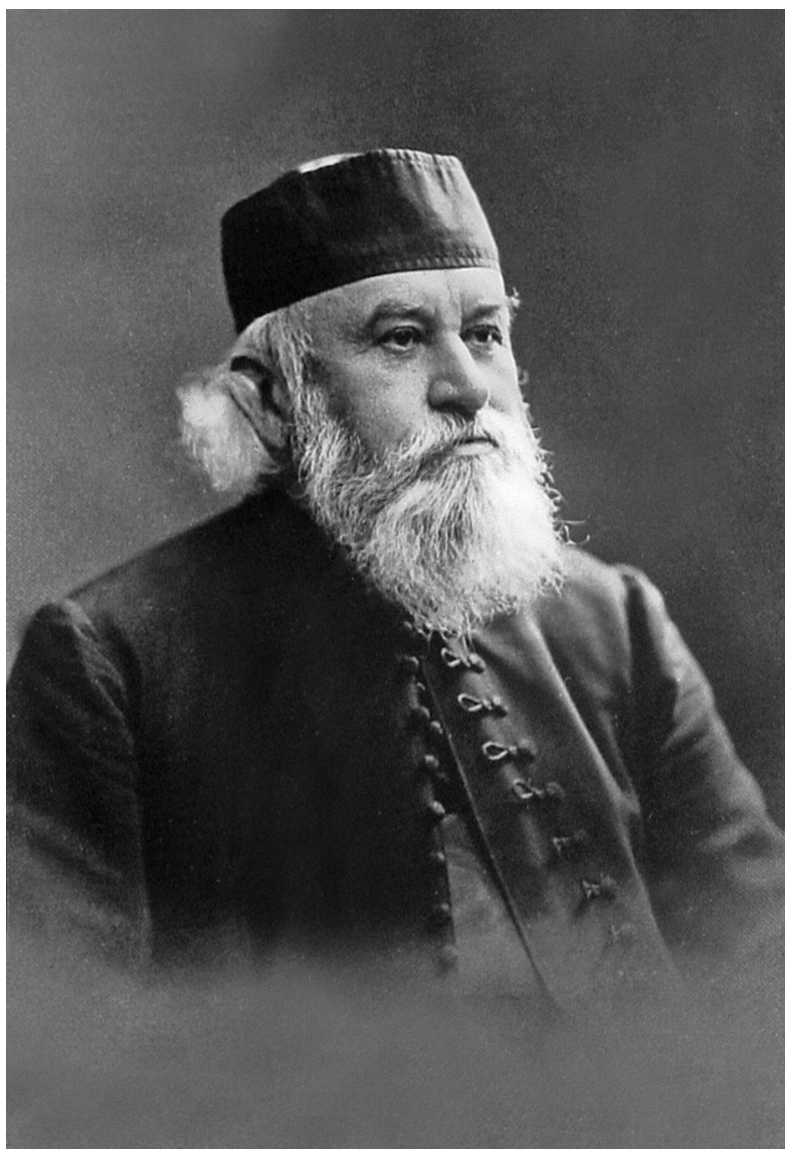
Фотографија Димитрија Руварца
Фототека САНУ

Едиција **НЕПРОЧИТАНА ИСТОРИЈА**

Димитрије Руварац

ЕВО, ШТА СТЕ НАМ КРИВИ!

2008

Прота Димитрије Руварац

Предговор

АКТУЕЛНОСТ ДЕЛА ДИМИТРИЈА РУВАРЦА „ЕВО, ШТА СТЕ НАМ КРИВИ!“

Од шездесетих година XIX века, када је после слома апсолутизма започео парламентарни живот у Монархији Хабсбурга, односи између Хрвата и Срба почели су се затезати и реметити. Основни узрок сукоба био је тај што су све хрватске политичке странке своју политику темељиле на хрватском државном и историјском праву и што су на основу тог права желеле да створе велику и етнички чисту хрватску државу. Узоре за такву националну политику имали су у Мађарској. Попут Мађара, Хрвати су прихватили институцију хрватског „политичког“ или „дипломатичког“ народа. Помоћу те институције Србе је требало учинити Хрватима, требало их је асимиловати. Полазна основа хрватске политике, коју је подразумевала установа хрватског „политичког“ народа, била је да су сви становници Хрватске, без обзира на националну и верску припадност, у политичком смислу Хрвати.

Да би остварили постављени национални циљ, да би Србе претопили у Хрвате и да би створили велику и етнички чисту хрватску државу, Хрвати су примењивали сва, често и брутална средства. Притисак на Србе из године у годину је повећаван, а достигао је врхунац 1894, када су се, две најјаче хрватске опозиционе странке, Странка права и Неодвисна народна странка, тзв. обзораши, споразумели и када су прихватили заједнички програм.

Неспоразуми, спорови и сукоби Хрвата и Срба полако су захватили све области живота. Из политике увлачили су се у науку и публицистику, трујући читав јавни живот и реметећи међусобне односе до граница једва сношљиве

толеранције. Када су узајамне оптужбе, обезвређивања, вређања и сваковрсна препуцавања достигла тачку усијања, загребачки *Обзор*, лист Неодвисне народне странке, иза које је својим ауторитетом стајао ђаковачки бискуп Јосип Јурај Штросмајер, у једној полемици са новосадском *Заставом*, која је била гласило Српске народне радикалне странке, тражио је да Срби кажу шта су им Хрвати криви. Иступивши са таквим захтевом, *Обзор* је написао да жели да зна узрока „тужаљци српских новина ради великих увреда, прогона и неправди, што их Срби у Хрватској, Славонији и Далмацији од Хрвата трпити морају, и шта је управо оно, на што се Срби туже, па ако су те тужбе оправдане, да кривњу поправимо, те да се с браћом у корист заједничких интереса измиримо и тако заједничким силама у љубави и слози на бољку заједничке нам хрватске домовине порадимо...“ Уз овај позив упућен Србима, *Обзор* је додао: „... искрено да кажемо, ми још ни данас не знамо, шта је баш оно, чиме Срби у својој души оправдавају мржњу и антагонизам проти Хрватима, осим ако нас мрзе за то, што нисмо Срби“.¹

Овај, овако сročен позив, привидно наиван и безазлен, притворно добронамеран, а стварно перфидан и изазован, није могао нити смео остати без одзива. Он је провоцирао Димитрија Руварца, тада пароха земунског, да начини темељан одговор. Поред тога што се Руварац у то време бавио писањем историјских текстова, често се појављивао у штампи са разноликим чланцима из области актуелног друштвеног, партијско-политичког, црквено-школског и културног садржаја.² Бујног темперамента, Димитрије је, као и брат му Иларион, био ватрени и жестоки полемичар. Писао је без увијања и без обзира на то да ли ће се оно о чему пише неке допасти или не. Никад се није обазирао на јавно мњење већ је имао потребу свакоме да каже истину.³ Многи ступци

¹ Д. Руварац: *Ево, шта сте нам криви!*, Земун 1895, 3.

² Види: *Аутобиографија и библиографија Димитрија Руварца*, Нови Сад 1927.

³ Исто, VIII.

ондашњих српских новина и часописа били су попуњени полемичким чланцима проте Руварца. У складу са својом полемичком природом, Руварац је одлучио да и одговор *Обзору* напише у виду полемике. Баш зато што је био искрени пријатељ слоге са Хрватима, што је желео да допринесе помирењу, сматрао је да Хрватима, без увијања, треба рећи истину.⁴ Службујући у Земуну, Димитрије је у то време радио за месни лист *Ново време*, чији власник и издавач је био Сима Пајић. Те новине конзервативног смера, блиске патријарху Георгију Бранковићу, веома критичне према српској опозицији, имале су код знатног броја читалаца одређени углед и утицај.⁵ Руварац је своје одговоре *Обзору* најпре објавио у наставцима током 1894. године у *Новом времену*.⁶ Одлучио је да одговор *Обзору* састави у виду инвентара свих огрешења, која су Хрвати учинили и која чине Србима.

Штампајући одговоре у наставцима, Руварац је од самог почетка желео да чланке из *Новог времена* прештампа и објави их посебно, у виду брошуре, како се то, у оно време, често радило. У том смислу обзнанио је и позив за претплату, сматрајући да брошура неће имати више од пет до шест штампарских табака. Међутим, када је серија новинских чланака престала да излази, Руварац је одустао од обичног прештампавања. Решио је да првобитне текстове допуни и прошири новим подацима па да их тек онда објави у књизи.⁷

Књига се појавила фебруара 1895. на, без мало, пуних девет штампарских табака. Она је резултат рада од свега неколико месеци, што је особито сведочанство о неисцрпној радној енергији Димитрија Руварца, али и

⁴ Никола Радојчић: *Чишњуља, Димитрија Руварца, Гласник историјског друштва*, књ. V, 153.

⁵ Василије Крстић: *Историја српске штампе у Угарској 1791-1914*, Нови Сад 1981, 306.

⁶ Види: *Ново време* 1895. бр. 113-121.

⁷ То проширење односи се пре свега на одељак књиге у којем Руварац расправља о заставама и грбовима. И тај одељак прота је најпре објавио у наставцима у *Новом времену* за 1895. г. у бр. 20-22.

његових широких знања и задивљујуће обавештености о теми којој је књига посвећена.

Због тога што је *Обзор* захтевао од Срба да јавно изнесу шта су им Хрвати криви, Руварац је књигу посветио *Обзору*.⁸ Међутим, *Обзор* није на њу никада одговорио, већ је, како је забележио *Браник*, лист Српске народно либералне странке из Угарске, искрени заговорник слоге и сарадње Срба и Хрвата, „у место одговора вицловао, називајући проту Руварца 'пабирчарем'“.⁹

⁸ Критикујући *Обзор* зато што се није одазвао на писање Д. Руварца, *Браник* је забележио: „па као што је Руварчеву брошуру оставио без одговора, тако је оставио и друге. А сад да се запитамо шта је био повод тим чланцима и тим брошурама? Зашто су оне написане и којим поводом? Сви су ти чланци и брошуре потекле из једне намере, да се изменом мисли нађе где је прави узрок нашој неслози и како би се дао отклонишћи, јер то би било у интересу и Срба и Хрвата. А на то је чланке и брошуре *Обзор* и могао и требало да одговори, јер су били написани објективно, стварно и пропраћени су били доказима, а потекли су из пера људи, за које *Обзор* ни у ком погледу није смео рећи, да сматра испод достојанства да им одговори. Па је ли *Обзор* кад год одговорио и како је одговорио у интересу слоге на те чланке? На жалост, није никада.“ (Др. Б/ранислав/С/танојевић/, *Обзору, Браник*, 14. (26.) X 1895.

⁹ *Ново време* 5. III 1895, бр. 28 обавестило је читаоце да је *Обзор* у бр. 60 из 1895. г. објавио одговор на Руварчев чланак *О хрватском зрбу и засишави*. Тим поводом *Ново време* је забележило да је о *Обзоровом* писању сазнало из *Народних новина*, „јер овде у Земуну нико није добио тај број *Обзора*. Зашто то? Кад сте јунаци, а ви не задржавајте бројеве, у којима покушавате да с нама полемизирате. Људи који имају част, не чине тако...“ *Ново време* је просто зачикивало *Обзор* да се огласи поводом Руварчеве књиге. У 23. броју од 22. фебруара, у редакцијском тексту насловљеном са *Поводом књиге Ево, шта сте нам криви!*, наилазимо на речи које су изазовне и траже од „*Обзора*“ да се огласи. „Право да речемо“, - писало је *Ново време* - „нама лично може бити угодно, што нисмо у кожи обзораха и праваша, па ипак ови јунаци су до сада у толико прилика доказали, да имају неприродно дебелу кожу, па ће и овом приликом прогутати пилулу, те опет ударити у своју песму; извијања, лагања и бесмисленог измишљања и извитоперивања правог стања ствари, које базира на несумњивим, аутентичним чињеницама. Та у њих је то прешло у крв. И зар би им било први пут, да инћаре на очиглед историјским фактима? Него, сећамо се, да је *Обзор* упутио на нашу адресу прекор: што нисмо прештампали и његов одговор г. Руварцу, те да нам читалачки свет чује обе стране које полемизу, па тек да пресуди ко

У српској средини Руварчева књига топло је поздрављена. У часопису *Српски преглед*, чији је уредник био др Љубомир Недић, приказ је потписан иницијалима Ст. С. По свој прилици реч је о Стевану Сремцу, чија *Ивкова слава* је у истом часопису излазила у наставцима. Међу сарадницима *Српског прегледа* једини је Стеван Сремац могао бити означен са Ст. С.

О Руварчевој књизи Сремац је написао: „Док смо се ми Срби поштено држали оне изреке *Браћо је мио, које вере био*, дотле су Хрвати, наша 'браћа' друге вере, или боље рећи, никакве вере, радила на нашу штету, и ми, хвала Богу, једва једном дођосмо до те жалосне истине да нам тај наш 'брат' ипак најдубље копа око и да је од домаћег тата тешко сачувати своје. Ћутати и гледати како и даље 'брат Хрват' развлачи оно што је наше, и само наше, и беди нас још да се ми његовим перјем китимо (још горе, дакле, него она сврака из басне која се туђим перјем китила) - ту ћутати и не давати гласа било би не братски него *назаренски*.¹⁰ Зато је устао наш поштовани протојереј Д. Руварац да прекине с тим нашим политичким назаренством које већ толико година гледа шта то 'браћа' наша раде, и само виче: 'види Бог', - да покаже тој 'браћи' да и ако смо ми 'браћа' да нам кесе нису сестре, него сваком своје. Ми смо још јако захвални Д. Руварцу што се потрудио и својим пером испричао све прилике од Четрдесет Осме на овамо, у којима смо ми Срби били искрена браћа према њима, а они час сервилни час надувени према нама, - како им је кад требало, и све том, што кажу, актима и фактима доказао.“¹¹

И новосадска *Застава* обавестила је читаоце о појави Руварчеве књиге *Ево, шта сте нам криви!* Занимљиво је што је тај у свему афирмативан и разуђен приказ

има право. Хватајући *Обзор* за реч, ми се надамо, да барем он неће пасти у ту погрешку, него ће прештампати г. протину књигу, ако не сву, а оно барем онај део, који говори о хрватском грбу и застави.“

¹⁰ Верска секта назарена или нововераца проповеда трпљење и не пружање отпора било којој врсти насиља. Због тога назарени одбијају да служе војску и да се користе оружјем.

¹¹ *Српски преглед*, 15. III 1895, бр. 5, стр. 162.

потписао Сремац.¹² Међутим, да ли је и у овом случају реч о Стевану Сремцу, или о неком писцу рођеном у Срему, тешко је утврдити. У сваком случају ради се о веома писменом и обавештеном рецензенту. Он је похвалио научну акрибију Димитрија Руварца. Истакао је његову даровитост и нагласио да је дао одговоре „на сва подла и непоштена изазивања и нападања ’коренитих Хрвата“. Стога је препоручио књигу, сматрајући да сваки писмени Србин треба да је прочита и „добро проучи“, „јер ће му се поглед на наше прилике раширити, дознаће многе, и на жалост премноге, нападаје пуни[х] подлости и непоштења, и с каквим гадним именима нас Србе, у њиховим списима (што их сад има као печурака после кише), кад нас спомену, грде и тврде да и нема Срба у Хрватској, Славонији, Далмацији, Босни и Херцеговини. Кад би побирао све, што су и како су нас свуда и увек грдили, била би лепа кита смрдљива цвећа ’коренитих Хрвата“! Све што је у Срба добро, високо и лепо, то су Срби украли и отели од Хрвата.“ Даље је Сремац написао: „... у овој ћеш брошури, драги читаоче, силне примере и доказе наћи, и читати, како су неки поштени Хрвати о нама мислили и писали - симпатично и братски. Али на жалост наћи ћеш више небратских мисли у духу гадних намера, као н. пр. да оставимо нашу лепу прадедовску веру, и да се поунијатимо и постанемо Хрвати...“ Хрватима је Сремац поручио: „Ви у вашој гадној занешености све би нешто хтели, наравно на рачун других племена, која би ви радо себи потчинили, а не знате ни собом владати...“ Високо вреднујући рад проте Руварца, рецензент његове књиге није штедео комплименте и на једном месту изразио их је речима: „... Читао сам, хвала Богу доста: разних, лепих, духовитих и врло добро... и давно писаних књига и брошура, али морам радо признати, да и овако што, што се нашег народа тиче, нисам читао, а ваљда и нећу скоро читати. Ту су силни докази, то све њине рођене речи из

¹² *Неколико речи уз књижу Д. Руварца: Ево, шта сте нам криви? Засијава*, 25. III 1895, бр. 50.

њиних књига и списа, врло ретки и неприступачни свакоме - искупљени, који све доказују, о чему је говор. Цитати су заиста ваљани, јер нам пред очи стављају ту нашу велику несрећу; заиста је несрећа, да паметан и образован човек може, због вере свог ближњег омрзнути тако, да нападају нису полемички, но заиста дивљачки или пиљарски!“ Завршни став и закључна мисао рецензента Сремца гласи: „Ко ме је разумео, неће се кајати, а ко ме послуша и књигу прочита и доста запамти, биће ми за цело захвалан, јер ће уживати, како је писац ту *ушукнућу*¹³ чету и гад, од народа свога темељито и достојанствено одбио и разагнао, да ће сваки Србин посведочити и доказати моћи, кад све проучи ко су и каква су то једнокрвна браћа, који, кад су туђе пришипетље - певају да желе свима Србима 'штрик о врат'. О Боже, опамети те заблуделе Хрвате! Но не сумњам и верујем да има, мора бити мудрих и поштених Хрвата, као што их је и доселе било, који спрам Срба нису тако расположени, као неки претерани и усијани лудови, и да сигурно као и ми искрен споразум и заједничко делање, за бољу будућност топло желе!“

Поводом Руварчеве књиге *Ново време* објавило је редакцијски текст. У њему је речено да прота „у најживљој боји предочује свеколику бесмислену борбу, коју су 'Обзораши', 'Праваша' и њихови приврженици повели против Српства“. Аутентичним историјским подацима, које је пажљиво прикупио, прота је, по оцени *Новог времена*, „скинуо копрену са зграде Великохрватства и срества, којима се оно служи у борби против нас, те нам се обзорашка и правашка тактика показује у свој нагости својој“. Руварчева књига „је морални утук за поборнике великохрватских идеја“. Због свега тога, редакција *Новог времена* је сматрала да дело *Ево, шта сте нам криви!* „треба свака српска кућа да има и чува га као еванђеље, па чим се ко од Великохрвата дрзне кидисати на историју и истину, а њега тим делом по усти, па ће замукнути“. „Не смемо ни претпоставити“, - вели *Ново време* - „да ће

¹³ Сулуду, луду.

Србин бити немаран, јер иначе немојмо никога другог кривити, него приклонимо главе и рецимо 'Пропаст твоја од тебе Израилју.' "Ново време" завршило је текст следећим апелом: „Потеци брате Србине, потеци интелигенцијо, ти која треба народу да предњачиш, ти која тврдиш, да си родољубна, ти коју народ гледа као у будућног чувара свог националног индивидуализма. - Ти сад имаш реч!“¹⁴

У *Бранику*, листу којем је смер давао учени и у политичком погледу мудри, тактични, у свему умерени и одмерени Михаило Полит-Десанчић најпре је објављен књижевни оглас, којим је најављена Руварчева књига.¹⁵ Потом се, месец дана касније, осврнуо на књигу *Ево, шта сте нам криви!*, познати српски политичар, барон Јован Живковић, који је једно време, као истакнути униониста, заузимао положај предстојника за унутрашње послове Хрватске и Славоније. Учинио је то успут, у чланку који је објављен у наставцима са намером да изнесе више конкретних и аутентичних појединости о томе зашто је дошло до размирице између Хрвата и Срба и ко за то сноси одговорност.¹⁶ Живковић је сматрао да је Руварац „врло добро учинио, што је, 'у његовој' врло поучној књижици *Ево, шта сте нам криви!* сакупио и као једну целину на свет издао све оне податке од 1848. године на овамо, који нам показују и чудновато расветљавају поступак и понашање браће Хрвата према нама Србима кроз цео тај низ од четрдесет и више година!“¹⁷

После Живковића, Руварчеву књигу позитивно је оценио у *Бранику* и др Бранислав Станојевић, по образовању правник, а једно време и уредник новосадског либералског листа.¹⁸

¹⁴ Поводом књиге: *Ево шта сте нам криви! Ново време*, 22. II 1895, бр. 23.

¹⁵ *Књижевне вести*, *Браник*, 25. II (9. III) 1895, бр. 23.

¹⁶ О томе види: Василије Крестић, *Историја Срба у Хрватској и Славонији 1848-1914*, Београд 1991, 330-338.

¹⁷ Јован Живковић, *Хрватско-српска размирица*, *Браник*, 21. III (2. IV) 1895, бр. 33.

¹⁸ Др Бранислав Станојевић, *Обзору*, *Браник*, 14. (26.) X 1895.

То су само неке од изашлих рецензија о Руварчевој књизи, које смо навели као илустрацију. Далеко би нас одвело да приказујемо све, стога што је њих много, јер готово да ниједан значајнији српски лист оног времена није пропустио да забележи њену појаву.

*
* * *

Књигу *Ево, шта сте нам криви!* Руварац је поделио у седам одељака, који чине засебне тематске целине. У њима је прота ређао оптужбу за оптужбом, доказ за доказом, податак за податком. На прво место, као кривицу због које су поремећени односи са Србима, Руварац је навео то што хрватска штампа, хрватски политичари и научници, у издањима које издаје Матица хрватска, Југославенска академија, Јеронимово друштво, али и други издавачи, упорно и смишљено, на све стране пишу и говоре да у Хрватској, Славонији и Далмацији, па и у Босни и Херцеговини, нема Срба, да у тим земљама живе само Хрвати и да су све то чисте хрватске земље. Ову тврдњу Руварац је поткрепио бројним и уверљивим доказима. Из разних текстова програмско-политичког садржаја, из књига и студија истакнутих хрватских научника, као што су Армин Павић, Вјекослав Клаић, Иван Кукуљевић Сакцински, Фрањо Рачки, затим из новинских чланака разних листова, часописа и оновремених брошура, Руварац је покупио доказе и у опширним изводима их цитирао и коментарисао. Тако је чинио из одељка у одељак па његова књига, *Ево, шта сте нам криви!*, представља праву антологију доказа о разлозима сукоба Хрвата са Србима и о томе ко је крив, ко изазива сукобе.

Не признајући постојање Срба на земљама на којима се, наводно, „протезало хрватско државно право“, Хрвати су, како је показао Руварац, безобзирно својатали туђе територије, кривотворили историју, отимали српске народне песме и српски језик, најпре илиризмом, а после југославизмом покушали Србе да претворе у Хрвате. Кад им то није пошло за руком, онда ви Хрвати, написао

је Руварац, „... ударисте у 'хрватство', те објависте на све четир стране света, да је у Славонији, Хрватској, Далмацији, Босни и Херцеговини, сам „згољни“ Хрват, и да у тим земљама нема Србаља ни српског народа, и да је језик, којим и ми Срби у поменутим земљама говоримо и пишемо, хрватски језик“. На крају првог одељка своје књиге Руварац је поручио Хрватима: „Ако сте дакле себи добра ради Ви пре свега не вређајте српски народ и отворено признајте српски народ, живећи у Хрватској, Славонији, Далмацији, Босни и Херцеговини, за народ, и *и тек кад то урадиш, може бити љубави и слоге између српског и хрватског народа, а без тога никако!*“ Имајући у виду да су Хрвати много пута Србе преварили, да су их признавали за народ кад су им били потребни, а порицали кад су им били непотребни, Руварац је тражио, као услов за помирење да све хрватске политичке странке свечано признају Србе за народ и да се увек тога придржавају.

На другом месту, као узрок због којег је долазило до неспоразума између Хрвата и Срба, Руварац је навео то што су „Хрвати, сувише велики католици“ и што им је „католицизам, алфа и омега“ у политици. Већ у претходном поглављу прота је пребацио Хрватима што су верски искључиви, што веру узимају за мерило народности и што се иза многих национално екстремних хрватских новина у већини случајева налазе католички фратри.

Како је књига *Ево, шта сте нам криви!* посвећена *Обзору*, што значи Неодвисној народној странци, Руварац је у овом одељку о католицизму главну пажњу посветио Штросмајеру и Рачком, двојици најугледнијих и најутицајнијих личности из тзв. Странке обзораца. На основу чланка *Фрање Рачког, Грчка црква и народ бугарски*, који је објављен у Загребу 1861. г. у *Католичком листу*, на темељу Штросмајерове окружнице од 24. маја 1881, бискуповог писма од 21. септембра 1888. упућеног папи Лаву XIII, и других његових изјава, Руварац је извео закључак да је њима један од основних задатака да, по могућству, најпре Бугаре и Русе, а потом и Србе

„приведу у крило римокатоличке цркве“. Попут њих, и остали хрватски прваци, као што су: Ш. Брешћенски, К. Војиновић, А. Јагатић су у прогласу на *Хрватске католике* објављеном 1881, који је потписао и Рачки, јавно рекли да се Хрвати држе начела католичке цркве: *„јединство цркве на столици св. Петра и штовање народних особина у границама тога јединства.“* Руварац је тврдио да се Штросмајер држи девизе *Graeca fides, nulla fides* (Православна вера није никаква вера) и да се његов однос и љубав према православнима оснива на томе: „да вјером и црквом једни будемо (т. ј. да признамо старешинство папино), и да то јединство кано залог среће наше и времените и вјечне сматрамо“, а уз то у исто време, позива своје верне: „да се скрушено богу помоле, прво, за свету мајку цркву и за свету римску столицу, да ју Бог од напасника њених ослободи, и да народе све у вјери окрипи; оне пако, који се цркви отуђише (а под тим подразумева и нас Србе православне), опет у њено материнско крило приведе.“ Другим речима, написао је Руварац, Штросмајерова девиза је „све за веру и домовину, т. ј. за католичку веру и за велику Хрватску“. Међутим, сасвим умесно и историјски основано нагласио је Руварац, Срби имају две своје независне државе, а Хрвати немају ни једну. Срби желе своје државе да одрже и да их рашире, а Хрвати настоје да се уз помоћ Аустрије и њих докопају, желе да остваре на Сабору Хрватске 1861. јавно изражену мисао, *„оживотворење виртуалне територије шроједне краљевине“* у оквирима Хабсбуршке монархије. Како су таква настојања Хрвата уперена против интереса српског народа, природно је што између Срба и Хрвата „не може бити праве љубави“, закључио је Руварац.

У трећем одељку књиге Руварац је хронолошким редоследом, почев од револуционарних дана 1848. па надаље, нанизао аутентичне доказе о томе како су се Хрвати, у тешким тренуцима, када им је била неопходна српска помоћ и подршка односили према њима пријатељски, називали их православном браћом, речима, законима и прокламацијама заузимају се за њихова права, а када су

опасности минуле, све што су дотле обећавали и чинили, безобзирно су заборављали и одбацивали. Више пута преварени, искоришћени и злоупотребљени, Срби су, по мишљењу Руварца, схватили с ким имају посла и стога више неће да „ваде кестење из ватре“ за рачун Хрвата. Из тих разлога, због дволичности и непостојаности, прота је поручио Хрватима да се више не уздају у било какву помоћ Срба, који ће од сад са Хрватима да играју „отвореним картама“.

У четвртом одељку књиге Руварац је подробно размотрио питање ко је од кога преузео језик којим говоре Срби и Хрвати. Учинио је то стога што су Хрвати упорно тврдили и упињали се да докажу да Срби говоре језиком којег су узели од Хрвата. То је још једна увреда коју су Хрвати нанели Србима и том неистином реметили међусобне односе. Да би доказао да су Хрвати језик преузели од Срба и да није обрнуто, Руварац је сабрао бројне податке, посебно оне са хрватске стране. О томе је написао документовану и уверљиву студију, која има трајну научну вредност. Као крунски доказ да су Хрвати преузели језик којим говоре од Срба, Руварац је навео изјаву Људевита Гаја, који је тај језик и узео за *Даницу илирску* и *Новине*. Гај је у *Даници*, у броју 31. за 1846. годину, између осталог, написао да „... сав свиет зна и признаје, да смо ми књижевност илирску подигли; ну нама још нити издалека није на ум пало икада тврдити, да то није српски већ илирски језик; поносимо се и хвалимо Богу великому, што ми Хрвати с браћом Србима сада један књижевни језик имамо“. Иако Руварац то није написао, из читавог његовог одељка о језику јасно се види да су Хрвати узимањем српског за свој књижевни језик и трансформацијом назива језика: илирски, југославенски, хрватско-српски, хрватски - врло смишљено и на штету Срба, али не и без успеха, радили на интеграцији хрватске нације и на стварању велике Хрватске.

Као још један узрок тужби српског народа против увреда хрватских, Руварац је навео мржњу хрватских опозиционих странака, и готово свих Хрвата, против

такозване српске заставе, коју Срби користе у Хрватској и Славонији. Са тим у вези он је у дотадашња хаотична, непоуздана и нетачна знања о томе када су настале и какве су биле српска и хрватска заставица и када су настали и какви су били српски и хрватски грбови, унео више реда и нових података, али је рашчистио и са неким заблудама. Не улазећи у појединости, Руварац је доказао да се заставица и грб Српске карловачке митрополије и по времену постања и по изгледу разликују од заставице и грба Краљевине Србије. Сходно томе, сва пребацивања која Хрвати чине Србима да у тзв. Троједној краљевини користе заставицу и грб једне стране државе су неоснована и неумесна.

Пошто је читао лекцију Хрватима о томе када су настали и какви су били њихови заставица и грб, Руварац је закључио да је законита заставица Хрватске у том тренутку била црвено-бела, а Славоније плаво-бела. Црвено-бело-плава заставица, коју Хрвати сматрају земаљском заставом Троједне краљевине, није земаљска, „већ заставица ’југословена’, коју су ’југословенски родољуби’ 1860. г. створили“. Ако Хрвати желе да Хрватска, Славонија и Далмација дођу до законите земаљске заставице, што желе и Срби, онда, закључак је проте Руварца, Хрватско-славонски сабор о томе мора донети закључак. Дотле, док тај закључак не буде донет, исто тако како Хрвати црвено-бело-плаву заставицу држе за хрватску и Срби имају право да црвено-плаво-белу заставицу Српске карловачке митрополије и српског патријарха, сматрају српском заставом. У вези са тим закључком, Руварац је поручио: „Као год што Ви Хрвати нисте могли наш српски народ, навести да остави своје име, и да прими туђе име, а тако исто и свој језик, и своју прађедовску веру; тако исто нећете дочекати ни то, *да Србин истиче хрватску заставицу*“. Другачијим језиком речено, ова порука значила је да насилним потискивањем српских симбола, а безобзирним наметањем хрватских, Хрвати неће успети да асимилиују Србе и тако створе етнички чисту и велику хрватску државу. Са најбољим намерама, Руварац је, како

сам каже, довикнуо обзорашима: „носимо браћо боју коју хоћемо, и немојмо се због ње свађати, само се сложимо на опште добро и клонимо се од неслоге и немира. Мир дакле браћо и љубав, гди је слога, ту је Бог!“

У ред главнијих тужби српског народа против увреда које су им наносили Хрвати, Руварац је изнео њихову очигледну мржњу према ћирилици, коју су идентификовали са Србима. Упркос томе што је од 1887. г. и законом била дозвољена употреба ћирилице, Хрвати, посебно њихова омладина, често су на њу атаковали и наслађивали се тиме што су ћириличке написе замазивали блатом, „а, у самом Загребу још нечим горим“. Да би показао колико је слепа и у основи ступидна хрватска мржња према ћирилици, а то значи према Србима, Руварац је позвао у помоћ читав низ хрватских научника (Рачког, Кукуљевића, Јагића, Игњата Алојзија Брлића, Људевита Гаја и др.) који су доказали да је то писмо вековима било и писмо Хрвата. Чињеницу да су га они напустили и да су према њему створили отпор и мржњу, Руварац је приписао католичким свештеницима и фратрима. „И кад то све стоји“, - написао је Руварац - „онда се Ви 'обзораша' нама чудите, што смо ми Срби спрема Вашег Штросмајера, и Ваше странке, која се већином састоји из свештеника, неповерљиви! Та кад Вас Ваша 'опорбењачка' браћа Старчевићијанци држе за превртљивце и непоуздане савезнике, како Вас за што друго можемо ми држати!“

Вређање, изазивање, денунцирање и мржња Хрвата према Србима, по мишљењу Рувараца, такође спадају у ред главнијих узрока неспоразума и сукоба између два народа. Заразлику од других одељака књиге, који су крцати доказима, у овом је прота био уздржан. Претпостављамо да је до уздржаности дошло стога што би примерима вређања, изазивања, денунцирања и мржње лако могао испунити читаву књигу. Да је не би оптерећивао оним што је савременицима било добро познато, Руварац је овај одељак илустровао само неким значајнијим и убедљивијим примерима. Њима је показао да су не само

франковци већ и обзораша хрватски шовинисти, да су се чак и католички свештеници, у оптужбама против Срба, служили лажима. Навео је доказе из којих се види да Хрвати замерају Србима што кажу да су сви Срби који говоре српским језиком, без разлике вере, а да, насупрот томе, Хрвати слободно називају и православне Србе и мухамеданце Хрватима. Великим бројем оптужених Срба, који су били изведени пред суд и принуђени да се бране, „да нису пили и наздрављали у здравље српског кнеза и краља Милана“, доказивао је небратско поступање и мржњу Хрвата на Србе. Да Хрвати мрзе Србе показао је и тиме што „скоро сви без разлике“, неће ни да изговоре и напишу реч *Србин* и *српски*. Закључак Руварца је да раздор између Хрвата и Срба „букти посвуда“, у читавој Хрватској, да Хрвати на Србе вичу као на дивљу звер и то само зато што Срби воле и поштују своју веру и народност. Све је то резултат хрватског шовинизма, који шире и распаљују хрватски учитељи, професори и католички жупници, закључио је Руварац и нагласио да његове одговоре на питање шта су Хрвати криви Србима не би требало сматрати субјективним, личним мишљењем, већ одговором српског народа.

*
* * *

Кад се пажљиво осмотри све шта је пре пуних сто година написао Димитрије Руварац о главним разлозима српског незадовољства у Хрватској, Славонији и Далмацији, није тешко закључити да је у свему био у праву, да су његове оцене, готово без изузетка, прихваћене и у савременој историографији, а да их је потврдио и развој историјских догађаја. Руварац је први међу Србима написао књигу која представља неку врсту оптужнице против Хрвата, њихових великохрватских тежњи. Са најбољим и најплеменитијим намерама написао је књигу којом је не само указао на зло већ га је и разобличио, са жељом да га заустави, да му стане на пут и предупреди све оне трагичне догађаје који ће

уследити у потоњим деценијама. Након пуних шеснаест година после Руварца, књигу сличног садржаја написао је Радослав Грујић. Реч је о његовој *Апологији српског народа у Хрватској и Славонији*, која је настала поводом противсрпског велеиздајничког процеса вођеног у Загребу 1909. године. Руварчева и Грујићева књига међусобно су комплементарне. Настале у другачијим условима и поводима, писане различитим методима, од двојице људи нимало сличног темперамента, обе те књиге су вредна и незаобилазна сведочанства о томе како су у оквирима Аустро-Угарске настајале, расле и развијале се хрватска антисрпска мржња и агресивност, које су, временом и развојем догађаја, попримиле геноцидне особине. Због тога ниједна од тих књига никад неће и не може изгубити научну и политичку актуелност. Међутим, нашим немаром, склоношћу ка брзом и лакој забораву, спремношћу на праштање и неопростивих грехова и увреда, нашим кратким дахом и малом истрајношћу знамо да запоставимо и оно што би нам морала бити алфа и омега у нашим националним путоказима. Из поменутих разлога, али и због варљивих нада да ће се односи са Хрватима поправити, да ће они српским попуштањем престати да мрзе Србе, да ће одустати од својих великохрватских и антисрпских тежњи и циљева, Срби су готово заборавили на Руварчеву књигу *Ево, шта сте нам криви!* Уместо да за њу зна сваки српски интелектуалац, као што сваки хрватски зна за књигу *Јужнословенско питање Südslawische Frage* или *Пилара*, ретки су Срби, чак и међу онима којима је књига непрестано у рукама, који знају за дело Димитрија Руварца. Хрвати су се побринули да антисрпске идеје *Südslawische Frage* Пилара постану део интелектуалног склопа већине њихових мислећих људи. Они су до сада објавили два немачка и два хрватска издања Пиларове књиге¹⁹ и њоме су задојили

¹⁹ Прво немачко издање *Die Südslawische Frage und der Weltkrieg* појавило се у Бечу 1918. Прво хрватско *Јужнословенско питање* објављено је у Загребу, у издању Матице хрватске 1943. г. Друго хрватско издање штампано је у Вараждину 1990. у издању Хрватске

све који су били спремни да се надахњују њеним поганим расистичким великохрватским идејама. Руварчева књига, објављена у неколико стотина примерака, данас је права реткост. Срби се нису побринули, а то су морали учинити ради заштите и свог опстанка, да истине које је изнео Руварац о Хрватима, њиховим тежњама и намерама, продру у јавност, да буду уграђене у стратегију и тактику српских односа са Хрватима. Срби су то морали учинити утолико пре што Руварчева књига није задојена мржњом, већ зато што даје одговоре на мрзитељско понашање и делање Хрвата, што је написана у одбрамбене, а не у нападачке сврхе. Прота Руварац не би био у науци и полемици оно што је био да књигу *Ево, шта сте нам криви!* није прожео њему својственим цинизмом, иронијом, строгошћу и оштрином.²⁰ Међутим, тај цинизам и та иронија проистекли су из његовог супериорног познавања материје о којој је писао, али и из јаке одбрамбене позиције са којих је, чињеницама, заснованим на необоривим изворима, разарао силне фалсификате, измишљотине и небулозе хрватских списатеља спремних да пером служе идејама велике и етнички чисте хрватске државе.

Руварчева књига је, како смо већ рекли, заборављена, занемарена и запостављена пре свега кривицом Срба, али и заслугом Хрвата. Одувек су Срби били спремни „да ради мира у кући“, ради слоге, „братства и јединства“ и „заједништва“ чине уступке Хрватима, да им гледају кроз прсте све њихове несташлуке, мангуплуке и безобразлуке.

демократске заједнице. Друго немачко издање, у скраћеној верзији, под насловом *Eine Geschichte Kroatiens, Serbiens und Bosniens* публиковано је 1995. у Немачкој, са ознаком *Heiligenhof — Bad Kissingen*. Ову књигу издао је „Радни круг за питања националних група и мањина“, који се налази у месту издања.

²⁰ О тим својим особинама Руварац је написао: „За време свог књижевног рада имао сам и водио многе полемике, но никад се нисам у њима служио неистином и извртањем противничких навода, али признајем да сам у њима често бивао и сувише строг и оштар и то с тога, што сам био љут кад сам видео да се неко неистином служи и брани рђаву ствар“. (*Аутобиографија и библиографија Димитрија Руварца*, Нови Сад 1927, 6)

Увек су живели у лажној илузији да ће умилостивити Молоха, који се и на биолошком и културном плану хранио њима и њиховим добрима. Молох је тако растао и јачао. Расли су и његови апетити, а Срби, навикнути на попуштање и жртвовање, самоуверени да су због бројчане надмоћности, несавладиви и непобедиви, нису знали да нађу разумну границу и на њој зауставе Хрвате, да им довикну да се тако даље не може и неће моћи, да су за истинску слогу, братство, јединство и заједништво потребни двоје, да и њихове снаге нису неисцрпне. Баш то учинио је Димитрије Руварац. Довикнуо им је да Срби више неће „да ваде кестење из ватре“ за рачун Хрвата, да Хрвати више не очекују било какву помоћ од Срба, јер ће они одсад са Хрватима да играју „отвореним картама“.

Већ смо видели да је и Стеван Сремац, у приказу Руварчеве књиге поздравио такво протино писање, означивши га као прекид са дотадашњом српском назаренском политиком према Хрватима, која се састојала у ћутању, попуштању и трпљењу, уз непрестано уздисање и надање да сву ту неправду види Бог.

Руварчева порука Хрватима остала је, на жалост, мртво слово на папиру. Када се међу Хрватима појавила струја која је следила политику тзв. новог курса и била спремна да, ако не заувек оно, из тактичких разлога, привремено, одустане од хрватског државног и историјског права и нађе заједнички језик у политици са Србима, Срби су олако и лакомислено жртвовали Руварца и његову књигу *Ево, шта сте нам криви!* Пружену руку једног дела Хрвата Срби су оберучке прихватили и не само да су занемарили Руварца, његове поруке и поуке, већ су, да би допринели помирењу, сарадњи и слози и зло које је долазило са хрватске стране свесно умањивали и улепшавали. Еуфимистичко писање Јована Скерлића о Анти Старчевићу може да послужи као узор безрезервне српске партиципације српско-хрватској сарадњи, слози, јединству и братству.

Када је скерлићевски идеалистички пројугословенски смер преовладао српским друштвом, како у Краљевини

Србији тако и међу Србима у Хрватској, Славонији и Далмацији, Руварчева књига била је осуђена на заборав. Научно провереним чињеницама, које нису могле бити оспорене, бескомпромисним разобличавањем великохрватских циљева и јасним порукама, Руварчева књига могла је само сметати новом политичком смеру, који је будио српске наде да ће Хрвати одустати од политике коју је жигосао српски историчар, да ће и они исто тако искрено и безрезервно као и Срби прихватити југословенску оријентацију.

Део Хрвата који није прихватио политику „новог курса“, који није одустао од хрватског државног и историјског права, продужио је још жешће и ружније, са више страсти и мржње, да напада Србе но што је то чинио до појаве Руварчеве књиге. Због тога, Руварчева књига и надаље је својим садржајем итекако била актуелна. Међутим, да њоме не би били повређени Хрвати, који су у Хрватско-српској коалицији постали српски партнери, Срби су је свесно прећуткивали, чиме су је осудили на заборав.

Данас, када су многи циљеви Хрвата, о којима је благовремено писао Руварац, остварени, морали бисмо се не само присетити његове књиге већ се и потрудити да све што је њоме рекао продре у што шире слојеве српског народа, да Срби, коначно, схвате каква је стратегија и тактика хрватске политике и који су њени циљеви. Том књигом треба рушити српске заблуде о југословенству Штросмајеровог обзорашког типа, јер те заблуде су водиле и, нажалост, још увек воде српску политику на стрампутице са последицама трагичних размера. Руварчева књига и данас је актуелна зато што су актуелни проблеми о којима је писао. У Туђмановој Хрватској на сцени су све недаће о којима је Руварац расправљао на измаку прошлог столећа. Премда су Хрвати направили етнички чисту Хрватску, и даље им сметају Срби и сметаће им догод не допру до Дрине и догод се не подбоचे под Београд и не домогну Земуна. У тим тежњама они ће истрајавати док их не остваре, јер,

лепо су то показали, они не воде политику, како то наш народ каже, на кратком, већ на дугом штапу. Ту њихову политику на дугом штапу разобличио је прота Руварац, а већ поменути др Иван Пилар, чији је псеудоним најпре био *Südland*, а онда др Јуричић, у брошури *Свјетски рај и Хрвати*. Покус ориентације хрватскога народа још прије свршетка раја, објављеној у два наврата (1915. и 1917.) отворено и јасно ставио је читавој јавности на знање шта је и шта мора бити стратешки циљ Хрвата. На 65. страни тог списка др Пилар, т. ј. др Јуричић је написао: „Краљевина Хрватска, Славонија и Далмација са својим дугачким уским територијем врло мале дубине, који се протеже у два смјера (Далмација местимице само неколико километара) саме за себе у опће нису способне, да буду поприште икакве државне и политичке творбе, те у том облику као народно-политичко тијело у опће не имају никакве будућности. Ово спознање било је по нашем увјерењу узроком оном грчевитом тражењу једног ширег оквира за наш народни развој прије године 1878., било је задњим узроком обликовања Илирства и Југославенства. Троједна краљевина добива своје елементарне увјете живота тек онда, када јој се прикључе Босна и Херцеговина.²¹ Хрватски народ на самом територију Троједне Краљевине има врло мало наде, да се одржи, и Босна и Херцеговина приказују се као један битни увјет за народно одржање и политички развој хрватскога народа. Ограничен на саму Троједницу, хрватски народ може само животарити, живјети може само онда, ако има и Босну и Херцеговину.“²²

²¹ Никад Босна и Херцеговина нису биле прикључене Троједној краљевини. Аустро-Угарска је на Берлинском конгресу 1878. добила мандат да окупира те области. Године 1908. она је прогласила њихову анексију, али не Хрватској већ Аустро-Угарској.

²² Све то што је др Пилар написао 1915. и 1917. године, *Обзор* је на својеврстан начин изразио много година раније. У чланку *Српско својаштање Босне и Херцеговине*, који је објављен 12. јула 1895, исте године када је Руварац штампао своју књигу, можемо прочитати и следећу поруку: „Била ма каква у будуће судбина Босне и Херцеговине, Хрвати неће од своје стране никад подупирати тежње,

Дасу Хрвати одустали од Пиларових идеја не би његову књигу објавили већ четири пута у размаку од неколико деценија. Пиларове идеје и данас су у основи националних и геостратегијских планова и циљева Хрватске. Они се не мењају већ пуних стотину година и, сви су изгледи, неће се мењати ни у наредним деценијама, а, вероватно, и столећима. Догод је то тако, књиге Димитрија Руварца, Радослава Грујића, др Лазе Костића и других аутора, који су се бавили истим или сличним темама, биће актуелне. Њих треба објављивати и на све стране ширити. Својим садржајем и порукама оне треба да постану својина читавог српског народа, јер Срби морају бити свесни опасности која им прети од једног малог, перфидног, острвљеног, агресивног, преамбициозног и грандоманског народа, који никада досад није бирао, а неће ни бирати средства у остваривању својих циљева. Треба имати у виду чињеницу да су се Хрвати данас, стварањем етнички чисте Хрватске, тим циљевима знатно приближили.²³ Без Срба у Хрватској, Славонији и Далмацији, без тог унутрашњег реметилачког фактора, како су их називали, они ће са више снаге, а мање сметњи и препрека, и са знатно повољнијим геополитичким положајем, кидисати на Босну и Херцеговину, на Србе и муслимане, да, како рече Пилар, Хрватска не би само животарила, већ да би

да се из данашњег положаја крену на корист Србије и Црне Горе, јер би то за Хрвате било политичко самоубиство“.

²³ Да би се могло видети којом брзином и до које мере је у Хрватској, Славонији и Далмацији извршено етничко чишћење показаћемо званичним статистичким подацима. У време када је Руварац написао књигу *Ево, шта сте нам криви!* у Хрватској и Славонији, без Далмације, било је 1890. године 567.443 српска становника, што је износило 25,95% од целокупног броја. После рата (1941-1945), према попису из 1948, у Хрватској, Славонији и Далмацији живело је 543.795 Срба, што је износило 14,4% од укупног броја становника. Према последњем попису извршеном уочи распада Југославије 1991. године, у СР Хрватској живело је 581.663 српска становника, што је чинило 12,2% од целокупног броја. Према незваничним и још увек непоузданим, али приближно тачним подацима, данас, после најновијег етничког чишћења, у Републици Хрватској има негде око 2% Срба.

могла живети. Ако Срби то буду дочекали неспремни, ако поново буду дозволили да их Хрвати заведу и обмане неким новим илиризмом, југославиизмом, братством и јединством, или заједништвом, своју наивност, кратковидост, површност, неукост и плиткоумност платиће скуп и никад више неће се моћи опоравити, јер однос снага битно ће се изменити у корист Хрвата.

Због свега реченог желимо да верујемо да се Срби неће више, као досад, понашати немарно и неодговорно према књизи Димитрија Руварца, његовим поукама и порукама. Надамо се да ће његова књига допринети отрежњењу и освешћивању од многих заблуда и илузија. Као што Руварац није желео да шири мржњу и зловољу, не желимо ни ми. Његовом књигом намеравамо да развејавамо истине, које су биле затамњиване и потискиване. Желимо да Србе учинимо опрезним према Хрватима као суседима и пословним партнерима, да са њима успоставе односе на принципу строгог реципроцитета, на основи *do ut des*. У противном, ако тако не поступе, ако поново запоставе и забораве Руварца и његова упозорења, онда, како је 1895. године забележило *Ново време*, немојмо никога другог кривити, него приклонимо главе и рецимо „Пропаст твоја од тебе Израиљу“.

Василије Ђ. Крстић

ЕВО, ШТА СТЕ НАМ КРИВИ!

ПОСВЕЋЕНО „ОВЗОРУ.“

ОД

протојереја ДИМИТРИЈА РУВАРЦА,
пароха земунског.

Прештампани чланци из „НОВОГ ВРЕМЕНА,“ и умножени.

ЗЕМУН 1895.
ШТАМПАРИЈА СИМЕ ПАЈИЋА.

„Obzor“, poleмишући са „Заставом“, у чланку: „Što smo krivi?“ (219. бр. 1894.), тражио је — рече — узрока „тужаљци српских новина ради великих увреда, прогона и неправди, што их Срби у Хрватској, Славонији и Далмацији од Хрвата трпити морају, и шта је управо оно, на што се Срби туже, па ако су те тужбе оправдане, да кривњу поправимо, те да се с браћом у корист заједничких интереса измиримо и тако заједничким силама у љубави и слози на бољку заједничке нам хрватске домовине порадимо“, и давши си труда, да сазна прави узрок томе, — рече — „искрено да кажемо, ми још ни данас не знамо, што је баш оно, чиме Срби у својој души оправдавају мржњу и антагонизам проти Хрватима, осим ако нас мрзе за то, што нисмо Срби“.

„Obzor“ рече **то**, и остаде жив!

Да не идемо сувише далеко, упућујемо „Obzora“, да завири у свој 289. број од 1892. год., те ће у уводном чланку: „Издајнички појав“, наићи на овај став „— — и ако ми не признајемо и не можемо признати, да они, који се зову Србима у Хрватској, јесу *народ*, признајемо да су *народности*“, као што им њихово име признајемо“.

„Obzor“ се смислио у истом броју, те је Србе признао у Хрватској за „народност“, и признао им „име њихово“, а то је учинио с тога, да може само што жешће напасти на Србина посланика из Далмације др. *Квекића*, који се усудио на земаљском далматинском сабору, говорити против „хрватског државног права“.

Иначе не само „Obzor“, већ и остали хрватски политичари и научењаци, и пре и после поменутог чланка, писали су и у новинама и у књигама, да у Хрватској и Сла-

вонији нема Србаља, и ко у њима живи, тај је Хрват. А пошто се „хрватско државно право протеже не само на Хрватску и Славонију, већ и на Далмацију, Босну и Херцеговину“ то и у тим земљама сам је овејани Хрват, и исте су земље чисто хрватске земље.

Да су исте земље чисто хрватске земље, и да у њима живи само хрватски народ; то су хрватски „опорбењачки“ политичари ставили и у свој „заједнички програм“, који се као што је познато „изјаловио“.

2. (14.) априла 1894. одржао је у Загребу подбор „неодвисне народне странке“ (Обзорашке) и „странке права“ (Старчевићеве) седницу, у којој је установљено споразумно коначна редакција заједничкога програма, и прва тачка гласила је овако: „Хрватска сједињена опозиција, стојећи на темељу државнога права и народнога начела, радити ће свим законитим средствима, *да се народ хрватски* који станује у Хрватској, Славонији и Далмацији, на Рици с котаром и у Међумурју, Босни, Херцеговини и Истри, сједини у једно самостално државно тиело, у оквиру хабсбуршке монархије, те ће подупирати свом снагом и настојање браће Словенаца, да се и словенске земље овому државному тиелу прикупе“.

А да и хрватски књижевници, и то књижевници „првог реда“, у својим списима, што их издаје „*Матица Хрватска*“, „*Југославенска Академија*“ и „*Јеронимово друштво*“, пишу и тврде, да у поменутим „хрватским“ земљама, живи сам овејани Хрват, и да у њима нема Србаља, а тако исто, да не само српске песме, спеване од песника Србаља, већ и саме Вукове српске народне песме, називају „хрватским песмама“, и да многог Србина, називају Хрватом, навешћемо само неколико примера.

„*Југославенска Академија* знаности и умјетности у Загребу“, издала је 1877.:

„NARODNE PJESME
O BOJU KOSOVSKOM GODINE 1389.

Sastavio u cjelinu
ARMIN PAVIĆ.“

У истој књизи назвао је г. *Павић* Вукове српске народне песме о боју Косовском, „хрватскимa“, а за српску народну песму о „*Мусићу Стивану*“: „да је преначињена тек у нашем вијеку, у вијеку народности, када се име народно почело многим емфазом гдје год се да и не да истицати“. А то је рекао с тога, што се у њој, у клетви кнеза Лазара читају речи:

„Ко је Србин и српскога рода“
„И од српске крви и кољена“

а г. *Павићу*, „врло је добро, из историје познато, да је Лазарева војска у Косову била савезничка; њему дође помоћ од Мађара, од Босне, од Херцеговине, а и хрватски бан Иван био је ту“.

„Вукове пјесме не знају у опће ни за какве Лазареве савезнике. Да су старије пјесме за ње знале, тому има трага најприје у старијој хрватској пјесми, у којој се особитим начином спомињу „угарска господа“, за тим у пјесми Вуковој „О Владети војводи“, који није нико други, већ босански војвода Влатко Хранић, којег је Краљ Твртко Лазару био у помоћ послао.“

„*Маџица Хрватска* у Загребу“, издала је књигу:

„Bosna.“
Podatci o zemljopisu i povjesti.
Sabrao jih i poredao
Vjekoslav Klaić.
U Zagrebu 1878.“

У тој књизи г. *Клаић* на стр. 71. рече: „Житељи Босне и Херцеговине, изузев нешто мало других племена, сами су Хрвати. Ово се име до душе мало чује, јер је народна свест у народу замрла, па се више спомињу или покрајинска (Бошњак, Херцеговац) или вјерска имена (Турчин, Србин, Латин); ну језик народни, тај једини биљег народности, показује и сведочи, да је тај народ хрватског порекла“.

„Да видимо, како се диеле босански и херцеговачки житељи по народности:

1. Хрвата има 1,291.393 душе.

По закону диели се житељство босанско-херцеговачко овако:

1. Православних или грчко-источњака има	646.678
2. Мухамеданаца	480.596
3. Католика	207.119“

„Према бројевима иде грчко-источњаке 48,4%, мухамедовце 35,9%, католике 15,5%“ (стр. 72.)

„Сви житељи словјенски у Босни и Херцеговини, били ма које вјере, говоре једним језиком, и то хрватским“ (стр. 74.).

„Ну још једно. Босански фрањевци, већином рођени Бошњаци, полазили су школе изван домовине. Они су по високих школах стицали до душе велико знање, тако да су у Босни били једини људи, који су штогод умјели и разумјели; али вративши се кући, бјеху се већином отуђили својему народу. Пошав за тим на жупе врли ти људи, знали су пук свој поучават, али *народне свиести* и *поноса* немогоше јим у груди удахнути, јер *сами нису право знали, тико су и шито су*. Према тому изгубио је и пук много народне свиести, он је заборавио славну прошлост своју (!) и пориекло своје, тер се је протунаравно почео звати „*Латинином*“, јер да је вјере латинске! Па тако није ни чудо, да су неки путници, напосе *Хилфердинг* примјетили, да католици у схваћању и у душевних својствих у обће заостају за православними. Узроци пако су прво слиепа вјера у ауторитет других људи, а друго помањкање чувства народности.“

„Ну и тому се је у новије вриеме помогло. Одкад је први неумрли *Јукић* ступио у коло *Гајево* и одкад су клерици босански, учећ у *Ђакову*, упознали, да су синови народа хрватскога, нашло се је и међу босанским фрањевци све више вриедних свећеника, који су уз риеч божју, међу народом ширили и дух народности, тер га будили од дутовјека сна. А да су данашњи босански фрањевци

добро схватили и у том оквиру свој дични задатак, свједочи посљедни устанак од год. 1875., ђено први католици дигоше хрватски барјак слободе уз клицање: Живио краљ хрватски!“ (стр. 98.).

„Будући да су босански католици доселе били већином мирни и подносили тешки јарам стрпљиво, *што их слабо Турци циене, јер их се ни мало не боје, паће их мјесцимице и презиру. Уираво с штога разлога чине јим Турци и многа насиља, кваре и обезчашћују јим жене, знајућ да им се не ће осветишћи.*“ (Стр. 99.).

„Видећи многи православни Хрват, да је исте вјере, које и Срби, почео је своју вјеру звати „србском“, а себе Србином. Ово је међутим велика блудња, коју чине и Мухамедовци, када се по вјери зову „Турцима“. Као што нису мухамедовски Хрвати никакви Турци, премда вјерују исто, што и Турци, исто тако нису православни Хрвати „Срби“, премда су истог закона са Срби у Србији.“

„Турци се православних Хрватиа особито плаше ради *осветије*, јер они враћају њихове зулуме крвном осветом, све по оној старој пословици: „Тко се неосвети, *шај се неосвети.*“ (Стр. 102.).

Иста „Хрватска Матица“ издала је:

„HRVATSKA PJESMARICA
Od VJEKOSLAVA KLAJIĆA
Zagreb 1893.“

У тој песмарици уврштене су и ове чисто српске песме, као хрватске песме: „Голубице бела, што си невесела“, (стр. 77.); „Игра коло бурно лако“ (стр. 143.); „Куд погледим, свуд је тама“ (стр. 90.); „Лепа Пава, у ковиљу спава“ (стр. 89.); „Радо иде Србин у војнике“ (стр. 51.); „С богом немарна душо“ (стр. 75.); „Смиљан Смиљанићу, покисну ти перје“ (стр. 127.); „Сунце јарко, не сијаш једнако“ (стр. 142.); „Дунаве, Дунаве, тија водо ладна“ (стр. 88.), и још много других песама.

Иста „Хрватска Матица“, издала је:

„GLASOVITI HRVATI PROŠLIH VJEKOVA.

Napisao

Ivan Kukuljević Sakcinski.

Zagreb 1886.“

У тој књизи *Кукуљевић*, међу Хрвате уврстио је и *Мехмеда Соколовића*, познатог турског везира, који је био брат као што се зна, патријарху српском *Макарију*, обновитељу српске патријаршије у Пећи, а стриц српским патријарсима *Анџонију* и *Ђерасиму* („О ђећским патријарсима“ од *Иларијона Руварца*, Задар 1888. стр. 11. и даље).

За *Мехмеда* рече *Кукуљевић*, да је рођен ниже *Рудова* у Херцеговини (рођен је у Требињу), да је на крштењу добио име *Бајце* (*Бајица*), да му се отац звао *Митио*, а стриц (не, но брат) *Макарије*, бијаше калуђер у манастиру св. Николаја у Бањи (не, но у *Милешеви*). Код овога — рече — учио је млади *Бајце* и књигу. Прича се, да је *Соколовић*, као велики везир, посјетио једном тога свога стрица у манастиру, те му рекао: „Спомињеш ли се, како си ме негда био?“ На што му стриц одговори: „Да би те не био, не би ти сидио (!), гди сидиш (!)“. Он учини за тим стрица патријархом бугарским.

Друштво „*св. Јеронима* у Загребу“, које је оживотворено бискупом *Штросмајером* у намери да шири католицизам међу југословенским народима, а подједно и хрваштину, издало је 1880.:

„ZEMLJOPIS ZEMALJA u kojih obitavaju Hrvati“ I. Knjiga.

И на стр. 13. налази се ово: „Многи Хрвати, обреда грчко-источнога, зову се сами данас такођер Срби, паче многи (особито сељаци) кажу, да су вере србске. Што се толики православни Хрвати зову Срби, полази одатле 1) што су збиља многи њих пориеклом из србских приједела

(којих? кад је и Босна и Херцеговина хрватска земља, по Клајићевој тврдњи, а тек ваљда нису сви дошли из Србије!), те су се пред Турци склонили у хрватске земље; 2) што су исте вјере или закона са Срби у данашњих самосталних кнежевинах Србији и Црној гори. Ну, за то су ипак један народ, с осталими Хрвати, *јер говоре једним језиком хрватским*“.

Кад се дакле хрватски писац г. Вјекослав Клајић, поред сопственог признања, да босански фрањевци све до Јукића (за ког се у 3. броју „*Glasnika biskupija Bosansko-Sriemske* за 1881. год.“ рекло: „за чудо да Јукић у ниједном гјелу себе не назва сином народа хрватског, а за *што* за *што*, јер је и за жива Јукића име „Хрвати“ гледе Босне у сну боравило), нису ни сами знали „*што* су и *што* су“, и да су босански клирици *шек* у Ђакову *ушознали* да су синови хрватског народа, а народ се римског закона у Босни и Херцеговини називао и звао „*Латини*“; уз то да су Турци „Латине слабо цијенили, јер их се ни мало нису бојали, паче их мјестимице и презиру. Управо с тога разлога чине јим Турци и много насиља, кваре и обезчашћују јим жене, знајућ, да им се неће осветити“ (а то је за „Латине“ рекао г. Клајић 1878. год.), дочим се Турци православних Хрвата (т. ј. Србаља) „особито плаше ради освете, јер они враћају њихове зулуме крвном осветом, све по оној старој пословици: „Тко се неосвети, тај се непосвети“, и на послетку, кад је и исторично доказано, да се још од Кулина бана, језик у Босни називао „српским језиком“, а становници Босне „Србима“, а да и не спомињемо Херцеговине, где није било никад ни спомена о хрватству; и ма да је и сам признао, да је у Босни и Херцеговини, било (1878.) православних 646.678, а католика само 207.119 душа, усудио јавно рећи: да су у Босни и Херцеговини, осим нешто Цигана, Јевреја и Османлија, сами Хрвати, и да у њима нема ни спомена о Србима;

кад се исти г. Клајић, усудио познате чисто српске песме, назвати хрватским песмама, поред свега тога, што и деца знају, да су оно српске, а не хрватске песме;

кад се *Кукуљевић*, усудио назвати *Мехмеда Соколовића* Хрватом, поред свега тога, што је и сам врло добро знао, да је и манастир св. Николе у Бањи, као и Милешево, чисто српски манастир био, те да по томе *Мехмед*, пре но што се потурчио, није могао као Хрват отићи у манастир за манастирско ђаче, своме брату (а не стрицу), и да је он Хрват био, морао би му и стриц (брат) *Макарије*, Хрват бити, а тек као Хрват не би могао бити игуман у православном манастиру, а за тим патријар бугарски. Знао је *Кукуљевић* и сам врло добро, да је *Мехмед Соколовић* пре но што се потурчио, био Србин, а тако исто, да му је и брат *Макарије* Србин био, и да ни један од њих није био Хрват, но да би бар *Мехмеда* направио Хрватом, кад већ није смео и *Макарија*, није се жацао, да *Макарија*, направи стрицем *Мехмедовим* икавцем, и бугарским патријархом (да је био и српски, то је прећутао), да само забашури српство Мехмедово.

Кукуљевић је издао животопис *Мехмеда Соколовића* концем 1886., а пре тога могао је видети не само из *Јаџићевог* „*Archiv für slavische Philologie*“ X. св., већ и из „*Гласника*“ српског ученог друштва у Београду књ. XLVII. 1879., Ранкеовог: „*Die Osmanen und die spanische Monarchie in XVI. und XVII. Jahrhunderte*“ 1877., *Цинкајзенове*: „*Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*“ 1840—1863., ко је био *Мехмед Соколовић* пре но што се потурчио;

кад се *ж. Павић* усудио назвати народне српске песме, што их је Вук издао „хрватскимa пјесмама“, поред свега тога, што је јасно као сунце, да је њих српски народ спевао, и само их он *онако* спевати могао, јер сравнимо само како је н. пр. српски певач опевао косовску битку:

„Цар Лазаре сједе за вечеру,
„Покрај њега царица Милица:
„Вели њему царица Милица:
„Цар Лазаре, српска круно златна!“,

те је сравнимо с песмом, о битци Косовској, забележеној у Дубровнику на крају XVII. века, коју г. *Павић* назива хрватском:

„На прозору сјеђаше Милица Лазара кнеза.
„И ш њом бјеху на прозору двије рођене кћерце своје.
„Пође ти им Милица кћерцом свој’јем говорити:
„Љепо ти је Лазара међу зетим погледати,
„Ма бих дала Милица моје у глави црне очи
„Да је Вуче Бранковић ко и Милош Кобиловић“,

па ћемо на први поглед увидети, да српске народне песме, што их је Вук покупио и издао, нису и да не могу бити хрватске.

Видели смо како је рогобатна и она песма, што је спевана у Дубровнику, а како би тек морале спеване бити песме о битци косовској, у Загорју хрватском, где се овако певају народне песме:

„Бом шел на планинце,
„На стрме горе,
„Бом слишал од далеч,
„За горске звоне.

„Па че је несео,
„Ле нај јој несо,
„Сеј долго не боде,
„Да појдем за њо!“

А да Србима у битци косовској, нису помагали ни Мађари, ни Хрвати, ни други народи; то су критички доказали српски историчари и писци *Иларијон, Новаковић, Ковачевић*.

Први је покојни *Рачки* у Раду III. стр. 92. написао, да је у битци Косовској учествовала: „Савезна војска српско-босанска под заповједи самога Лазара, дочим је босански одјел предводио *Влашко Хранић* а уз њега бан *Иван Хорват*“, а г. *Павић* написао, да су учествовала у битци Косовској и „Угарска господа“, Босанци, Херцеговци и Хрвати.

Г. *Павићу*, за замерку г. *Стојану Новаковићу* да је његов „циклус добио онај врло досадан тон српске ексклузивности онога *не ујраво српскога*, него рађе савезничкога боја, није ама ни најмање примјен“ (стр. 25.), одговорио је г. Стојан ово: „Та за Бога, и Срби и Турци и Мађари мисле тако, како песме певају, да су *Срби* на Косову пропали.

„Савезнички бој“, постао је бој косовски тек након чланака др. *Фрање Рачкога*, штампаног 1868. (*Иларијон*, обогривши у своме: „О кнезу Лазару“ тврдње разних писаца „о заједничкој битци косовској“, те критички доказавши, да су само Срби учествовали у битци Косовској, рече: „— не ћу да поричем, да је војвода *Влашко* био на Косову, који је Србе из Хума и из Подриња, и из околине манастира Милешева, гроба св. Саве српског, довео на Косово, да се са Србима од Призрена и од Вучитрна, од Рудника и Ваљева, из Кучева и из Браничева, бију против Турчина, диндушманина, за крст часни и слободу златну. Но исти се војвода није звао и називао *Влашко Хранић*, као што вели *Рачки*, *Клајић*, *Павић*, *Јуричек*, и *Стојан*, већ *Влашко Вуковић* син *Вука* а брат *Храње*“ стр. 345.). Криви ли г. Павић цео свет, који је дотле друкчије мислио? А шта је и др. Ф. Рачки у самој ствари својим чланком променио? По томе ја прекор г. Павића тумачим као нехотичан комплимент. У ствари, која јесте и остаје, по главној суштини својој, ексклузивно српска, а дужност је и похвала бити ексклузивно српска. Ко ме је то *досадно*, он за цело зна и за што је, па је то и казао тако, да би му било мучно затајити, те ја не ћу бити према његовим идејама инконзеквентан, ако га упутим у стан Србима вазда противан, у Турке и Мађаре. Тамо му „ексклузивност“ српска досадити не ће, и тамо је право место за њ, кад му се чини, да је помињање имена српског у народним песмама о боју косовском, српска „ексклузивност“ (стр. 161—2. *Годишњице* II.).

О учествовању „угрске господе“, одговорио је г. Павићу г. Стојан ово: „— —

„Да ја не бих изост’о од војске Лазара кнеза,
„Од угрске господе и од браће Уговића.“

„Добро јутро да Вам је, љ’епа угрска господо.“

„То ће главе падати ове угрске господе.“

То је текст, за који г. Павић говори, да се у њему „особитим начином спомињу угарска господо“. Види се, да је

њему толико стало за тим, да нађе угарску господу ма у ком тексту косовских песама, да у овом тексту и не запиње ништа о то, што у њему ни српски кнез ни кнегиња, и то по певању народне песме, име српско не помињу у поздравима војсци, у којој да није било много и највише Срба, не може мислити ни г. Павић. У критику текста он се не упушта, очевидан фалзификат он не опажа, њему није празнина, што се не спомињу Срби, само кад се спомињу Угри! Ако ће народна песма и спомињати Угре, као тобожње савезнике, како може бити, да никако не помиње Србе као главну силу? А макар колико се полагало на савезнике, на сваки начин је право и природно мислити, да је наших било много, и да су народноме певачу они били барем исто толико драги, колико и остали. — — — *Рачки* и називље војску што је дошла с Влатком, „српско-босанском“, и ако он и може имати право с гледишта политичке историје (управо хрватске, како би се само временом могло казати, као што се већ данас и каже, у Босни су Хрвати, а Босанци су учествовали у битци Косовској, по томе су у њој и Хрвати учествовали, и онда су и песме о битци Косовској хрватске песме), питање остаје, по чему је могао народни певач не сматрати Бошњаке и Херцеговце за Србе? По чему ли их је могао познати, да су некакав други народ, баш да је хтео да разликује савезнике? — — Према свему, што се може мислити о боју косовском, и према нарави народне песме, ја мислим, да су у горњим стиховима „угрска“ на место „српска“ прост фалзификат, по свој прилици хотимичан и од преписаоца“ (стр. 158—160.);

кад је „неодвисна народна странка“ (Обзорашка), могла да пристане, да у I. тачку заједничког опорбењачког програма уђе по захтеву „странке права“ (Старчевићеве), која је за њу 1891. год. јавно у своме листу „Hrvatskoj“ рекла: „ни у цркву с Вама (Обзорашима) „— — радиће на томе, да се народ хрватски, станујући у Хрватској, Славонији и Далмацији, Босни и Херцеговини и Истри, сједини у једно самостално државно тело у оквиру хабсбуршке монархије“, поред свега тога, што је члан њен

г. др. Сима Мазура у своме извештају, у ком је критикован програм „странке права“ рекао: „— — — Програм „странке права“, вели у чл. I., да се хрватско-државно и природно право имаде оживотворити: *успоставом цјелокупности краљевине Хрватске*, сједињењем краљевина и земаља онде наведених. Успоставити цјелокупност, значи оно с нова здружити, што је некоћ већ било здружено. Чланак I. тога програма предлаже дакле, да су све краљевине и земље у чланку наведене, биле некоћ здружене с краљевином Хрватском, да су то биле земље хрватскога краљевства и да су сачињавале хрватско краљевство, хрватски територији. *Хисторици тврде, да то не одговара хисторији*. Гледе земљишног обсега, разликују и историци и политичари реални од виртуалнога обсега краљевина Далмације, Хрватске и Славоније. У реални обсега спадају данашња Хрватска и Славонија, за тим град Риека с котаром. У виртуални пак Међумурје, Далмација, Кварнерски отоци, дио Истре и они диелови Босне, који су од њекада спадали на краљевину Хрватску“.

„Штајерску, Корушку, Крајњску, неке диелове Босне и Херцеговину, не убрајају хисторици ни у виртуални обсега краљевине Далмације, Хрватске и Славоније.“

„— — — Гледе Босне и Херцеговине знамо, да ове земље од берлинског уговора стоје под оком Европе. Она их је повјерила управи Аустро-Угарске. Није данас извјестно, на коју ће их скупину прислонити судбина. Ну то можемо већ данас рећи, да ће њиховом судбином одлучити или рат или међународни уговор.“

„Ваља нам данас и то признати, ако не ћемо да сами себе очито варамо, да у Босни и Херцеговини свиест народна није толико пробуђена (не ће ако Бог да здравља, никад ни бити!), да би се извјестно могло рећи, да пучанство оних земаља посве и одлучно нагиње хрватској народности. Треба за то, да с великом опрезношћу изјавимо о њима у свом програму, не дирајући у ничију осјећљивост, и клонећи се свега, што би нас могло учинити смешним“; (т. ј. онако по „Обзорашком“ начину, шеретски и језуитски);

питамо: је ли чудо, што се у хрватским политичким листовима сваки час тврди, да у Хрватској (под Хрватском разумевају они и Славонију и Далмацију), а тако исто и у Босни и Херцеговини живи само хрватски народ;

је ли чудо, што се у књижици: „*Razbistrimo, crtice iz prošlosti i sadašnjosti za budućnost.*“ Pretiskano iz „*Glasa Hercegovca*“, Mostar 1893, налази и ово: „У Херцеговини и Босни, влада народност хрватска. Пучанство је тих земаља хрватско, и земље су хрватске (V).“

„За српство се као народност, у нашем народу није ништа чуло. Хрватски је дух, хрватска је свест вас народ овдашњи напуњивала, и то народно осведочење о хрватству, било је увиек у ствари и у диелу (а шта оно рече болан *Клајић* о хрватству у Босни пре *Јукића*!) (VIII).“

„Српство је у овим крајевима (у Босни и Херцеговини) неприродно и неповјестно (5).“

„Прве почетке српске пропаганде на Балкану, можемо највећом сигурношћу тражити у доба себичних Немањића (за ту посрбљену породицу тврди др. А. *Старчевић* у својим дјелима, да су били најпре Хрвати), од којих почима српска пропаганда, а то је најглавна, која нам је повјестница црним словом записала“ (17.).

„А за што не би била сјајна слава Вуку? Ни за шта друго, него за његова изврћања, кварења, спекулације, једном речју са његове безначајности, у коју га је бацила србоманија; те је управо он, који се толико слави и узвеличаје, највећма и најстрашније кварео наше народно благо, јер је у њ био тако дубоко и далеко проникнуо и проучио га, да је могао циеле стихове, некмоли имена мењати. Навестћемо само један примјер.“

„Како је Вук опојен србоманијом, а како народ пјева, том је доказ ово:

Народ пјева:

Тко је јунак и рода јуначког
И јуначке крви и кољена
Нека сутра на мезево дође,

дочим Вук пише и пјева исту пјесму овако:

Ко је Србин и рода српскога
И од српске крви и кољена,
Нека сјутра на Косово дође.“

„Колика је разлика. Не види ли се у другим стиховима (Вуковим) очито знак дјеловања српске пропаганде, којој је и Вук један од њезиних отаца. Не заудара ли та сама пропаганда, која увиек као папига блебеће Србин, Србином, српски, Србљи и. т. д. Колика разлика између извртања и истине. Не одишу ли народни стихови, управ народним духом, народном појезијом? (25).;

је ли чудо, што се у Старчевићевој „*Hrvatskoj*“ 1892. могло и ово рећи: „Кратковидност језикословних хофрата, помагала је још више раширити ту протухрватску пропаганду и данас хвала опачини и злоби хрватских противника, примила се је та српска пропаганда и великога диела православних Хрвата. Из краљевине Србије стала се у томе ширити велико српска пропаганда.“

„У нашој домовини има доиста много останка оних окрутних „Влаха“, што су били оруђе Хрватом, што су у Славонији угњетавали хрватски пук, помоћју којих су Турци држали у својем господству и Лику хрватску. Сад се Власи претворише у тако зване Србе, прем говоре хрватски језик, и ми морамо из листова тих створених Срба, слушати међу иними и такове бајке, да су нам они обранили домовину. Тому се противи историја, која недвојбено доказује, да су они само на несрећу Хрвата подржавани и потпомагани били.“

„Нема дакле смисла, да се у нашој домовини итко називље Србином. Онај, који то име прихвата, искључује се из хрватства и губи свако право на домовину. Он се само чини несретником горим од оних лудих „Влаха“, што као свачији сужњи, нису имали никакве домовине. Он се лишава домовине и баца се у утопије — постаје потпуним несретником и вене у гњусној, лудој, умишљеној борби за умишљено велико царство српско.“

„Да је у такови људи икакве свиести и увиђавности, они би морали и сами увидити, да у једној земљи не могу живити два народа, који говоре један те исти језик(!!!).

Они у Хрватској, прем грчко-источне вјере, говоре хрватски (!!!), а називљу се Србима. Ми неможемо и несмемо признати их за Србе.“ (Нас се Срба страшно тиче, што нас једна лудачка „Hrvatska“, не признаје за Србе!).

„То је и у самом њиховом интересу. Хоће ли да имаду домовину, да буду чланови хрватскога народа и дионици хрватскога права, они не могу и не смију бити ништа друго него Хрвати. (На служби!). Култура хрватскога народа (!!!), ублажила је понешто ђуд влашадије. Ну у већем диелу, пасмина се још и данас познаје по својем неславенском типу и по неких хрђавих властитостих, које су и до дан данас остале.“

„Криминална статистика доказује, да највећи дио тешких злочина, те злочина из користољубља отпада на грчко-источњаке, потомке балканских сужњева, насељених у Хрватску под именом Влаха, Мартолоза, Раца и т. д.“

„Кад се дакле с хрватске стране жели, да се ови предобе за хрватство, како су примили и хрватски језик (!!!) онда је то од стране Хрвата највећа човекољубивост. Хрвати желе и од тог похрваћеног елемента учинити дионике хрватских државних правах, а туђе настојање одвраћа их од тога, тјеши их утопијом великога српства, фанатизује их проти свему, што је хрватско и њиховом помоћу заприећује напредовање хрватства, заприећује оживотворење хрватскога државнога права. Тиме се може протумачити, што у Хрватској тако звани Срби, подржавају протухрватске тежње“.

„Тко се дакле у Хрватској назива Србином, или је препреден шпекулант и злобник, који баш жели да буде средство проти Хрватом, или је заведен фанатик и слиепо слиеди своје унесрећитеље. И ми смо чврсто увјерени, да ће они Хрвати, који ради вјере мрзе славно хрватско име, или га неће прихватити за то, што је у њихових жила још увиек оне влашке сужањске крви, сами највише кваровати (!) и највише несрећа осјећати. Тако звано српско свећенство, одтупено фанатизмом од хрватства, чини се кривцем оних несрећа, које задешавају грчко-источни

пук. Учећ га да је Србин, оставља сад остало на страни. Свеједно је таковому свећенику, како му погине овца, само нека је добар Србин. А има ли веће заблуде, веће га барбарства од тога несретнога немара, што се данас бави над нашим грчко-источњаци? Ту почива све зло и неће бити после ни њима ни нама спаса, не буду ли се једноћ за увек канили умишљенога српства и несретне српске пропаганде. Нека буду Хрвати, добри хрватски држављани, нека привикну на мисао, да је најнесрећнији онај човјек, који неима домовине, па ће у нами и збиља наћи браћу! Буду ли се привили као Хрвати на груди измучене домовине своје хрватске, којој су већ толико зла починили, они ће тиме показати, да су вољни оставити досадању бразду лутања и да желе те су у срећној домовини и они нађу сретни са својом католичком и мухамеданском браћом. Кад се збуде, лахка ће нам бити борба. Лахко ће нам бити одољевати нашим противником, лахко ће нам бити лиечити моралне ране хрватскога пука, а зар наши православни суграђани не виде, да је већ скрајње доба, те се помисли и на то лиечење? Зар не увиђају, да су они у том смјеру неизмјерно занемарени, и да је ту од приеке потребе што бржа и што издашнија помоћ?“

Заиста није чудо, што се у њима тако пише!

А шта тек и како пишу о нама Србима: „Хрвајски браник“, „Црвена Хрвајска“, „Посавска Хрвајска“, „Млада Хрвајска“, „Хрвајска круна“, „Католичка Далмација“, „Бошњак“, и други листићи хрватски, које већином уређују католички фратри, или им за леђи стоје, а свима је главни задатак, да нападају на српство! Ну, на њих не ћемо ни да се осврћемо.

Па кад све ово стоји, а да *што* стоји, то не може ни сам „Obzor“ опорећи; онда „Obzor“-е ето најглавније узрока „туђаљкама српског народа ради великих увреда, што их Срби у Хрватској, Славонији и Далмацији од Хрвата трпе.“

Јесте, то Ваше хрватско порицање српства у Хрватској, Славонији, Далмацији, Босни и Херцеговини, и срп-

ског језика у њима, *најглавнији је узрок размирици српско-хрватској у поменутиим земљама.*

Ви данашњи Хрвати, и то прави Хрвати, а не којекак-ви Немци, Чеси, покрштени и непокрштени Јевреји, који се издају данас за „згољне“ Хрвате, и то не из уверења, већ из себичних намера, да имате ијоле политичне увиђавности, Ви Србима у поменутиим земљама не би никад порицали име народно.

Можете Ви колико хоћете пискарати и тврдити, да у поменутиим земљама живи сам Хрват. Сви други живећи народи у њима, могу на то пристати и сматрати се за Хрвате, *ал српски народ не ће на то никад пристати ниши ће икад и један прави Србин а камо ли цео народ живећи у њима рећи да је Хрват.*

Ово добро ујамитише и према томе владајше се!

Ви сте Хрвати 1836. год, оставили своје старо и право име народно, и узели сте са свим туђе или као што рече Вук „Бог зна чије име“, те сте почели себе звати „Илирима“, а свој језик „илирским језиком.“ То сте пак учинили с тога, што сте видели, да је Вас Хрвата сувише мало, и да Ваш језик ни један други славенски народ, не ће узети за свој књижевни језик, и што управо ни сами нисте знали, које је и какав је хрватски језик, т. ј. да л је оно, којим говоре Хрвати у загребачкој, крижевачкој и вараждинској жупанији, преко Велебита, у западној Мађарској и Аустрији, или је оно, којим говоре у приморским местима у Далмацији н. пр. Трогиру, Омишу, и на острвима, или је оно, којим су стари Дубровчани писали и певали.

А пошто сте хтели, да играте улогу великог народа, и да се о Вама као народу у свету говори; то сте уврстили у Илире и Србе, Бугаре и Словенце, и узели српски језик за књижевни језик „илирски“, мислећи да ће Вас Срби, Бугари и Словенци признати за вође, и да ће напустити и своје име, а потоња два народа и свој језик.

Ну, љуто сте се у рачуну преварили. Како Срби, тако исто и Бугари и Словенци, нити су хтели оставити своје име, нити свој језик.

Да видите и Ви „Обзораши“, а и наш данашњи српски нараштај, како су Срби одбили Илире, навешћемо овде, шта је 1839. одговорио Илирима, један српски свештеник.

У 24. 25. и 26. бр. „Српског народног листа“, за 1839. год., што га је издавао у Пешти Теодор Павловић, налази се чланак, с насловом: „Шта смо ми, шта ћемо бити, и како ћемо се звати?“, ког је написао П. А. П. (т. ј. поп Аркадије Петровић), у ком је и ово рекао: „шта ћемо ми дакле бити, и како ћемо се звати: Илири или Срби?“

„Ја бих рекао, да ми треба и да будемо, и да се зовемо Срби и само Срби. Ми ћемо то бити, мислим, и тако ћемо се звати — ми на нашем језику, а од туђина и на туђи језици, звалисмо се до сад свакојако, а по најмање онако, као што би требало, оним правим нашим именом, којим се ми сами зовемо, и које се и код најнепознатијих, не народа, већ скитајућих се дивљака, једино за право њино име признаје и узима. Како ћемо се дакле ми и од сад од други звати, то је више њин, него наш посао.“

„Али сад се свет преокренуо. Они, који су пре тога с нама заједно знали, и другима казивали, да смо ми Срби, и да је то наше право име, они нам сад намећу име Илир. Уз то нас с другим словенским народима у једно сабирају, и српство нам као одричу, које само браћи нашој у Србији дају. Нас пак остале тек као Бачване, Банаћане, Славонце, Далматинце, Херцеговце, Црногорце, Бошњаке и. т. д. *Илире*, једни у један ред стављају с Крајњци, Штајерци, Бугари, а други нас опет уједно узимају с Хорвати.“

„Ми из историје толико знамо, да су се у ове пределе населила два различна славенска племена: *српско* и *хрватско*. Тако је наравно, да когод има порекло од њих, а није Хорват, мора бити Србин. Најправије је дакле и најбоље, да се тако све подели и зове, гди је о поколењу и народности реч. Хрвати су Хрвати, а Срби су Срби, и само су у толико једно, у колико су Славени, као и сва друга различна славенска колена, које нигда ником до сад није пало на ум, једно с другим замршавати, и оно, што није једно, силом у једно сузбијати. А Срби су после једни

восточне, а други западне цркве, трећи пак мухамеданске (у Босни). Срби су једни, који се ћирилском азбуком служе, а други који латинском, једни су под аустријским скиптром, други под Турском или под својом владом: али по народности сви су Срби, као што су Немци Немци, били римске или лутеранске или калвинске вере, и у овој које им драго секте, били у Европи или у Америци, у Немачкој или Француској, у Русији, у Турској, у Грчкој, и немачке су књиге немачке, биле готически или латински слови написане. Јер као год што је друго питање о вери, и о слови, и различно од оног о народности и језику, тако је са свим опет друго о отечеству, домовини, предјелу, из ког је ко. Србијанац, Херцеговац, Црногорац, Бошњак, Дубровчанин, Далматинац, Хорваћанин (ако и не Хорват) Славонац, Сремац, Бачванин, Банаћанин и. т. д. то значи: човек из тог предјела, али ког народа.“

„Но добри они људи, који хоћеду све да поилире, они та питања замршују и замућују (исто као и Ви Хрвати данашњи), мислећи ваљда, да је *in turbido piscari* најбоље (т. ј. у мутној се води добро лови). Једни од њих видећи, да је њима иначе мало поље, по ком би се ширили могли и колико веће желећи, за мрежу узимају илирство, иу, колико даље могу, бацају и све у њу уплећу: пак иу они после да буду оно, што иначе не могу.“ — — — — —

„Али кромје што то ново све — илирство, самим тим нашим правима и слободама, под која се подвлачи, више некако прети него што обећава, кромје што нам од веће части право наше име хоће да сатре, и с „Илир“ да замене, кромје од свега, што је наше, српско, прави илирско, да тако буде и хорватско (слава ти оче *Аркадије*, што си још 1839. предвидео оно, што ће бити!), и да се управ не зна, шта је, и чије је, кромје што ти све — илирци свој језик (који је више српски с латински слови, и с малим изменама, нег икакав други) на полицу општег јужно-словенског хоћеду да дигну, а наш тек на њему подчињену ролу осућују; и иначе ми од њега мање имамо надати се, него бојати се.“ — — —

„По свему ја мислим дакле, да се нама треба држати завјета бесмртног певца и Родољупца, и да ћемо се ми тога и држати, који вели:

„Сербин, Сербљин Серб, син сербски“

„Сербкиња Сербче“

„Свој да честују лик!

Тај и под пером буд' жив!“

т. ј. да ћемо ми и бити и звати се Срби и само Срби, а име Илир, у смислу новог све — илиризма, да се код нас сами неће примити, ма нам се колико од други наметало.“

„За што да се ја зовем Илир на моме језику, а не Србин? Слоге ради? То је жалосна и скупа слога, да ја моје народно име оставим, а још је жалостивије, ако се држи, да она само тако може бити и обстати, а иначе не. *Ко се са мношћем као Србином не може или неће да сложи и коме ја као Србин нисам брати нијми нио ни драг, с њим ја нисам ни рад сродитији се нијми ћу се за њо ошимајми. Нека се ошима и сраћа ко хоће.*“ (Слава ти поп Аркадије и на овој мудрој изреци!)

Кад сте Ви Хрвати видели, да Вам се код Србаља са Илирством „боја“ не прима, а Ви 1861. год. ударисте у „југословенско име“, које такође Срби не хтедоше усвојити, а кад видесте, да се и оно не прима, а Ви ударисте у „Хрватство“, те објависте на све четир стране света, да је у Славонији, Хрватској, Далмацији, Босни и Херцеговини, сам „згољни“ Хрват, и да у тим земљама нема Србаља ни српског народа, и да је језик, којим и ми Срби у поменутих земљама говоримо и пишемо, хрватски језик.

Ну, као што није српски народ у поменутих земљама усвојио име „илирско“ и „југословенско“; тако не ће никад ни до века усвојити ни „Хрватско“, већ као што се звао од искони српским народом, зваће се тим именом, док га и једног у свету буде.

За то Вам искрено велимо и саветујемо: оканите се једном ћоравој посланици, и не вређајте српски народ. Ви српски народ из поменутих земаља, не можете похрватити.

Време је, да једном престанете с Вашим „похрваћењем.“ Не правите се смешним и увидите једном и Ви, да Вас „неко“ наговара, да не дође до слоге између Србаља и Хрвата.

А зар се не правите смешнима, кад Ви онамо замерате нама Србима, да се ми тобоже за то називамо и у Хрватској, Славонији и Далмацији, Србима, што смо исте вере са Србима у краљевини Србији, а овамо тврдите, да ни један католик и мухамеданац није и не може бити Србин.

Та не зовемо се ми Србима овде због вере, већ се зовемо тако због своје народности. Ми смо као Срби дошли у VII. веку на балканско полуострво, и ми не можемо и не ћемо друго шта ни да будемо, па живели ма где, нити имамо нужде, да мењамо своје народно, и да узимамо туђе име, као што сте Ви Хрвати радили. Ви не знате, како изгледате смешни у очима осталог паметног света, Вашом лудом шовинистичком тврњом: да ко у Хрватској живи, да тај не може друго шта бити, већ Хрват. Ви заборављате, да је данашњи век, век народности, но све да није, кад нас нису Турци могли потурчити, заиста не ћеду нас ни „кајкавци“ и „чакавци“, данашњи једино прави Хрвати, похрватити!

Ви хоћете да су и називате Хрватима не само све католике у Босни, Херцеговини, Славонији и Истри, већ и православне, који са свим другим језиком говоре, но којим говорите. Ви прави данашњи Хрвати у Хрватској, а то чините тобоже с тога, што је то све хрватски народ по народности, и ако у истини није; а замерате нама Србима, што ми у поменутих земљама називамо Србима оне, који су народности српске, и који говоре српским језиком, без разлике вере.

Код Вас је Хрвата вера мерило народности, а не код нас Србаља. Ви н. пр. сматрате др. **К. Војновића**, Хрватом само с тога, што се покатоличио, дочим је он био, јесте и остаје Србином по рођењу и друго шта и не може бити.

Српски народ не тражи и не захтева од Вас, да се Ви престанете звати Хрватима. Зовите се Ви слободно тим именом, и нек се тим именом зове ко хоће, ал ми Срби

никад не ћемо се њиме звати, и „Obzor“ јако греши, што је рекао у поменутоме чланку: „да Срби хоће, да се Хрвати претопе и у територији и пракси у Србе“, и да је „то разлог неслози и неспоразуму, којој су Хрвати толико пути покушали учинити крај (наравски тврдњом, да у Хрватској нема Србаља!), а којим покушајима Срби дотле не ће изаћи на сусрет, док Хрвати не пристану на потпуну абдикацију хрватства у прилог српству. У том су све српске странке једнаке“.

Ако сте дакле себи добра ради, Ви пре свега не вређајте српски народ и отворено признајте српски народ, живећи у Хрватској, Славонији, Далмацији, Босни и Херцеговини, за народ, и *тек кад то урадише, може бити љубави и слоге између српског и хрватског народа, а без тога никако!*

Ну, знајте и то, да се српски народ у поменутих земљама не ће задовољити тиме, ако Ви на час — као што сте до сада, кад сте требали српске помоћи —, признате српски народ у поменутих земљама, за народ, већ то морају све Ваше хрватске странке свечано признати, и тога се *увек* придржавати.

*
* *

Други главни узрок тужаљци српског народа, против увреда хрватских, јесте то, што сте Ви Хрвати, сувише велики католици, и што је Вама католицизам, алфа и омега у Вашој политици.

Јавна је тајна, да је бискуп *Штросмајер*, не само вођа, већ и творац тако зване „*обзорашке странке*“, као што је јавна тајна била и то, да је његова десна рука био покојни *др. Фрања Рачки*.

Да је пак бискуп *Штросмајер*, вођа „обзорашке или неовисне народне странке“, то се може видети и из извештаја пододбора исте странке од 26. травња 1894., прочитаног у клупској седници од 28. травња, у ком се навело као разлог, што иста странка, не може примити „опорбењачким странкама“, заједничко име „странке права“, у

ком се рекло и ово: „4. Ми смо већ учињеним споразумом заборавили или барем имали заборавити све прошле увреде. Видите ево, да ми примамо име „странке права“, морали бисмо си прогласити за вођу правога, наравнога, рођенога и једнога оца „странке права“, др. *Анђуна Сћарчевића*. Рекло се истина и од „странке права“, ми ћемо поштивати и бискупа *Шћросмајера и др. Сћарчевића*. Али овдје има разлике. Бискуп је у 80. години, не ће више утјецати у политику, тако он хоће(!!!), а ми му морамо одобрити, али му врата у нашу политичку дворану затворити не смијемо. Ми пријатељи бискупови, морали бисмо му затворити пут, да јединим вођом својим прогласимо др. *Сћарчевића*, а пасивни бискуп да остаје војник у војсци *Сћарчевићевој*. Можемо ли ми тако ласно прегорјети, да нашега 80. годишњег старца и свега народа добротвора, толико пута и у сабору и јавним списима објеђивана од *Сћарчевића*, као да је најгрознији издајица домовине, каква да није било, одкада Хрватска постоји, који да је више зла Хрватској учинио, него ли што га учинише Турци и Татари, да ми бискупа нашим приступом у „странку права“ макар индиректно присилимо, да буде војник *Сћарчевићев*? (А за што не, кад је сам бискуп *Анђу* у Роићу преклане загрливши га, назвао својим братом, а тако исто и у писму!) То ми не можемо допустити, премда и опет читујемо, да је ово друготни разлог, а главни јест, да „огромна већина странке права“, и данас нас држи за политички непоштене, да нема поуздања у нас, да не вјерује, не ћемо ли ми у даном часу опет окренути њима леђа, и за то ми не можемо приступити у странку права“.

А да је и *Шћросмајеру* и *Рачком* католицизам алфа и омега у њиховој политици, навешћемо Вам два примера и то позамашна, за које примере треба да сазна и наш данашњи српски нараштај.

Дакле слушајте:

1861. год. при крају године у „*Katoličkom listu*“, што је излазио у Загребу, изишло је неколико чланака од др *Фрање Рачкога*, под насловом: „*Grčka crkva i narod bugarski*“.

У истим чланцима *Рачки*, саветујући Бугаре, да напусте православну веру, те да приме унију, рекао је и ово: „Ако Французи имају интереса за бугарску унију као католици, то ми католички Југословени на по се, а Словени у опште имамо интереса и као католици и као саплеменници Бугарима. Од колике важности за народну, црквену и политичку будућност целог југословенства била би унија бугарског народа, народа преко пет милиона јакога, који се шири од Дунава доњег, до близу Егејског мора, до доње Мораве и црнога Дрима, — не треба опширно овде разлагати. Судећи по географском положају народа бугарског, ова би унија подсекла корен расколу на балканском полуострву. Југословенство би ојачало изнутра, јер би му нестало семена домаћем раздору, ојачало би извана, јер би ступило у душевни савез с најизображенијим народима света; а не би изгубило, већ би раширило и укрепило свој језик у цркви, своје обреде и своје обичаје.“

„— — Браћо, подупримо народно-црквени покрет у Бугарској врућим молитвама с једне, а југословенском узајамношћу с друге стране.“

На те је чланке *Рачкове* одговорено у „*Видов дану*“, и то у 39. и 40. бр. за 1861. год.

А како му је одговорено, ево чујте „*Обзораши*“, а чуј и ти данашњи наш српски нараштају.

У 39. бр. одговорено му је овако:

„*Доноси ли са собом користи, и најпредак и будућности, и бугарског народа, да се у данашњем просвећеном времену оставља вера својих праоца, да њу веру замени другом?*“

Ми држимо, да нико не ће посумњати, да је промена вере ствар врло важна, врло знаменита за народни живот. Кад би у данашње време који народ сам собом некако дошао до уверења, да је основанија религиозна наука друге које вере него што је у оне, коју он исповеда, па кад би по том свом уверењу променио веру и тим прекинуо свезе са својом прошлостју, па започео нов живот, — у таком случају могли бисмо само жалити што се то догађа, али ништа не бисмо могли ни смели чинити против таквога

чега, а да се не огрешимо против слободе савести. При оваквим случајима падају сва призрења на политичке користи; и слобода је савести главно, по чему се ствар пресудити мора.

Но о томе, што би сад Бугари променили веру, није овај случај. Они се не цепају од православне источне цркве, што су дошли до уверења, да њена наука није добра, они се не изјављују за западну цркву што им савест казује, да је њена наука боља и основанија од источно-православне. Па ни сам г. Рачки не каже да су савест и уверење она унутрашња побуђења, која су покренула Бугаре да мењају веру; него су их на то навукле нешто патње, којима су изложени од стране фанариотских владика, а нешто политичне користи, које мисле да ће задобити тим, што би се подчинили папи, што би Цариград заменили Римом.

Кад су пак политични и узгредни узроци, који навраћају Бугаре на унију: то онда треба да су им отуда големе и знамените користи, да могу створити себи лепшу, сјајнију будућност; па кад би све то било, још настаје велико питање: треба ли и самој тој сјајној будућности за хатар, оставити се вере праотаца, заменити је другом, цепати се међу религиозне секте, и тако на темељу од песка подизати зграду новог живота?

А чека ли Бугаре лепша и сјајнија будућност, ако се поунијате?

На ово питање нам г. Рачки не одговара.

Из свег његовог говора могло би се извести, да он Бугарима, ако се поунијате, обећава ове користи: „опростили би се фанариотских владика, а за владике добили би своје сународнике; ступили би у душевну свезу с најизображенијим народима; ојачали би тиме с поља и изнутра, и утврдили би свој језик у цркви, своје обреде и обичаје.“ Све ове последње користи имало би, вели г. Рачки, цело јужно Словенство, па наравно и Бугари.

Сувишно ће бити да се пуштамо у обарање овога што г. Рачки вели, јер то је нешто тако у ветар речено, да се може назвати пустиловљем; само примећавамо, да су и у

Србији некада, и то не одвећ давно, такође владике биле фанариоти, а данас су Срби, и Србија се поноси својом народном јерархијом. Што се догодило у Србији, зашто се не може догодити и у Бугарској, а да Бугари не промене веру? У душевну свезу с изображеним народима могу такође Бугари доћи, а да остану верни цркви својих праотаца, јер само папство никако није тај мост, којим би се једино могло доћи до образованих народа. Језик бугарски у цркву ће ући, чим престану Бугарима долазити фанариоти за владике, а то мислимо ни сам г. Рачки не ће узети за ствар немогућну; а уз то баш и да господовање фанариота потраје још неко време у Бугарској, ипак Бугари тиме за цело се не ће погрчити, нити изгубити своју народност. Још бисмо могли нешто приметити о свему овоме, али се остављамо тога, јер нисмо ради подстицати раздор и подизати рекриминације ни против кога.

Сада пак погледајмо каква би зла дошла за Бугаре отуда, кад би променили веру, кад би се оцепили од источне православне цркве, кад би ову заменили унијом.

Највеће зло, које сустићи може који народ као народ, као политичко тело, као нешто, што има свој организам, — највеће је зло, кад се народ раздели, раскомада, распадне; кад се разруши организам, који га чини једно цело; кад се прекину свезе, којима се сви удови народног тела држе у скупу. Раскомадање само је у себи *слабост*; разуђивање народног тела *пошкођавање је народне снаге*; рушење организма, којим се одржава народно јединство, *народна је пропаст*.

Мислимо да нико па ни г. Рачки не ће одрицати, да сваки народ, у ком има живота, тежи и мора тежити за слободом, па и за самосталношћу. Ми смо уверени, да такве тежње потхрањују и бугарски патриоти. Будућност појединих људи, а тако и народа застрта је непровидљивом завесом; шта ће бити до послетка, ко то може знати? Али људи имају уздања у вечиту правду, да прогонства не могу бити вековечна. Можемо ли сумњати, да и Бугари имају жеља па и надања, да ће кадгод доћи и до свог државног живота, и може ли им ко замерити за то? Ове жеље

и ова надања најважнија су за народни живот. Ове жеље Бугара ако се не би сасвим осујетиле тиме, кад би они променили веру, јамачно би се испуњење њино забацило на дуго предуго време. Тврдо смо уверени — ма у коликој мери религиозни покрет у Бугарској обузео мах, и ма се колико Бугара поунијатило, опет ће врло велики део народа остати веран православној цркви. Ми држимо да је по готову не могуће учинити, да сав бугарски народ, свих пет милиона Бугара листом се поунијате. Унијаћењем дакле бугарски би се народ поцепао, међу члановима једног истог народа раскинуле би се све свезе; место љубави, која данас постоји међу браћом једне крви и једне вере, распалила би се религиозна мржња, и они, који се данас у заједничкој патњи љубе, постали би узајамни непријатељи, а овако је непријатељство за народ горе и опасније него угњетавања фанариотска, него и сама турска злостављања и мучења. Распалили се пак међу Бугарима религиозна мрзост, онда с Богом лепа надања о бугарској будућности! Сама самосталност, ако би је кад могли Бугари задобити, — сама та самосталност при онаким приликама могла би Бугаре учинити несрећнима; Бугари при такој религиозној расцепаности, никад не би могли постати ни бити снажни и велики.

Будућност Бугара у тесној је свези с будућношћу других народа у европској Турској. Ма се какав државни ред утврдио у земљама, што спадају у европску Турску, за тај ред требаће да се послуша и глас дотичних народа. Ту Бугарима као народу од пет милиона, припада знаменито место. Глас ће Бугара у гдекојим приликама моћи ствар решити по њиховој вољи, на тај ће глас морати свако много пазити. Но да глас Бугара буде снажан, треба Бугари да су у јединству, а јединства међу њима не ће бити како се поцепају вером.

Даље — Бугари су сад чланови источној православној цркви, и по томе су религијом сродни са Србима и Грцима. Православна је црква свеза међу тим народима; унија дакле у Бугара раскинула би ту свезу, па тим истим отргла би Бугарима њихове најприродније савезнике,

удаљила их од народа, с којима су суседи, с којима једну судбину и једну будућност имају, сломила би снагу њину и тако их ослабила и у назадак бацила.

Најпосле још бисмо молили г. Рачкога да нам каже, шта је хтео с оним рећи кад каза: „Унија код Бугара потсекла би корен расколу на балканском полуострву?“ Мисли ли озбиља да је раскол црквени произишао од цркве источно-православне, или држи, да би Срби и Грци пошли за Бугарима, па се такође поунијатили? Прво потврђивати у данашњем веку, чудно је за човека просвештена, а друго значи правити рачун без механције. Унијом код Бугара, православна црква на истоку могла би нешто мало ослабити, бацило би се међу народе на балканском полуострву, или управо међу Бугаре семе вечитог раздора, а тај би раздор пре или после упропастио саме Бугаре. Поунијаћени Бугари били би пусто острво усред народа, који су верни и одани православној цркви, а који се пружају од егејског мора до балтискога. Ова усамљеност поунијаћених Бугара, била би њима самима од највеће штете (За то се сад многи поунијаћени Бугари, враћају у православље).

Из овога, што доведе рекосмо, види се, да патње, које Бугари подносе од фанариотских владика, ма да су колике му драго, само су за време и морају престати; користи, које би Бугари могли имати од уније, мале су и незнатне, готово никакве; штета пак, коју би отуда претрпели, за њих саме тако је велика, да би се могла назвати пропашћу бугарском. По овоме дакле онај, који је Бугарима добру рад, не може им никако ни саветовати ни желети да промене веру, да престану бити православни, да се поунијате и потчине римском папи.“

У 40. бр. одговорено му је опет овако:

„Је ли у интересу јужнога, па и свега словенства, да Бугари промене веру, да се оцеје од источне православне цркве, па примивши унију да се саставе са западном ш. ј. римском црквом?“

Користи јужнога словенства била је г. Рачком главно побуђење за унију Бугара, јер држи да би бугарска унија

била од велике важности за народну, црквену, и политичку будућности јужних Словена, а само се не хте дубље пустити да покаже ту велику важност; додаје међутим да би том унијом јужно словенство ојачало изнутра, јер би му нестало семена домаћем раздору, ојачало би му извана... раширило би и укрепило свој језик у цркви своје обичаје и своје обреде.“

Ово су користи, ово су леви изгледи, које би Бугари од уније добили, као што мисли г. Рачки.

Но ми држимо, да су то све саме мечте и да јужном словенству не само не би од бугарске уније произашле такве користи, но шта више — јужно би словенство том унијом тек само ослабило, ослабило још већма него што је данас ослабљено, јер би се још више поцепало.

За Бугаре би, као што већ доказасмо, унија била од големе штете. Ова би их поцепала између себе и самим их тим ослабила, а уз то одвојила би их од елемената, којима су опкољени, и с којима су сад у свези по вери, а с где-којима још и по крви и језику, и с којима имају једнаку прошлост, па треба да имају и једнаку будућност. При оваквим приликама како се може рећи, да би јужно словенство ојачало бугарском унијом? Или може бити да г. Рачки појам „јужно словенство“ идентификује с појмом „*римокатолички Словени*?“ На тај начин унијом Бугара, само би римска црква нешто добила, а словенство уопште, и на по се јужно, не би се ни за длаку унапредило.

Мислимо да ће нам и г. Рачки одобрити, да се под називом јужних Словена разумеју Бугари, Срби, Хрвати и Словенци. Највећи део тих народа припада данас источној православној цркви. Добро знамо, да би за све те народе корисно било, кад би припадали једној и истој цркви. Ал' кад то по несрећи већ није, то ни мало није умесно разлику у цркви данас узимати као сметњу народном развоју, а још мање је умесно казивати: Бугари, унијатите се, а ви католички јужни Словени потпомажите Бугаре да се унијате, јер од тога зависи напредак јужног словенства. Оваке речи подстичу и у најмирнијим људма сумњу против свега, што се о јужно-словенској узајамности говори

у Загребу и Ђакову, те им долази на памет да је *римокатоличким јужним Словенима* више стало до тога, да се увећа духовно стадо римског папе, него да се у истину поткрепи и оснажи јужно словенство.

Још ћемо нешто да кажемо на овом месту. Г. Рачки вели да би унија бугарска *подсекла корен расколу на балканском полуострву*. Ове речи шта могу друго значити, до то: кад би се Бугари поунијатили, не би ни Срби могли дуго остати у православној цркви, а отуда би после религиозни покрет прешао и на Грке, те би тако и они најпосле потпали под римског папу. Да ли је г. Рачки озбиља мислио доћи до ових резултата? Да не поштујемо озбиљну наученост његову, рекли бисмо да се далеко занео за неоснованим надањима; овако пак узимамо да га је ревност римокатоличког свештеника одвела даље но што би случај био, да је ову ствар сматрао само као *јужни Словенин* а не као римокатолички свештеник. Унија бугарска бацила би и међу друге суседне народе семе раздора, а овај би раздор јужном словенству био од највеће штете. То би г. Рачки, да није римокатолички свештеник, увиђао и сам.

Кад се узме на ум све, што смо до сада рекли о унијаћењу Бугара, види се јасно, да би та унија била на страшну несрећу самим Бугарима, јужно би словенство расцепила још већма, могла би постати семе раздору без престанка између Бугара и других околних народа, зауставила би развитак бугарског државног живота, једном речи: унија би била права несрећа за Бугаре, за јужне Словене, па посредно и за цело словенство.

Најпосле завршујући наше разматрање о бугарској унији, морамо се још један пут осврнути на неке изразе г. Рачког у његовом одговору „*Србобрану*“. Г. Рачки и у овом одговору свом, на више места употребљава израз „грчка црква“, да значи садашњу црквену управу у Цариграду, па тако вели да „грчка црква“, „где год господује настојава задржати наш народ и ниже свештенство у глупости и незнању“, и да је „грчка црква“, „својим безакоњем навела Бугаре да се унијате“. Ми смо већ напред напоменули, да се у чланцима г. Рачког рђаво употребљава израз „грчка

црква“. Под тим називом разуме се обично источна православна црква; а зла, која Бугари трпе, не долазе од источне православне цркве, већ од фанариота, који се случајно налазе на управи црквених послова. Као год што се зла дела гдекојих римских папа не могу узети као зла дела римске цркве, тако се ни злоупотребљења, која фанариоти чине са задобивеном влашћу, не смеју узети за „безакоња цркве грчке“.

„Ово је што смо имали казати о ствари, коју г. Рачки заподену. Надамо се да нам не ће моћи пребацити да смо били жестоки у говору свом о ствари, која се нас тако изблиза тиче: а за то смо говорили с толиком умереношћу, што држимо да би у садашњим тешким приликама, у којима се сав наш народ — цело јужно словенство — налази, грех било ма каквим начином послужити томе, да се распале страсти и подстакне неслога међу браћом и онима, који треба сложено да теже за заједничким целила, за напретком свог народа.“ (Слава ти покојни Милоше Поповићу, на овако мушкој речи!).

На ове чланке „*Видов-данове*“ немамо шта друго одговорити, већ да се све онако збило, како је писац истих чланака предсказивао и тврдио.

Бугари су данас слободан народ, имају своју народну јерархију и своју државу, што за извесно не би имали, да су послушали савет *Рачков* и да су се поунијатили.

Познато је, да је преосвећени г. бискуп ђаковачки *Широсмајер*, одавно бацио око и на Бугаре, које је такође увукао у „југословенско коло“. А за *шићо* је он на њих бацио око, то се може видети осим онога, што је *Рачки* у име његово рекао, и из ове његове „*окружнице*“.

Бр. 478—1881.

„Још године 1863. утемељио је благе успомене папа *Пио IX.* у *Дринойољу* (*Адрианоилу*) за Бугарску, католичку мисију. Од оно доба подигнут је тамо самостан са двије капелице, којих једна служи богослужју источнога, а друга богослужју западнога обреда. Тамошњи отци вјешти бугарском језику, а одушевљени за католичку ствар у бугарском народу, основали су једну гимназију и бого-

словни течај. Њихов успјех је досада заиста замјеран, јер тамошњи Бугари већ незазиру од обреда латинскога, а младеж управо хрли под науку католичких отаца (!!!). Да пако тај посао католички свештеници и на даље са успехом наставити могу, неопходно им је потребита потпора свега католичкога свиета, а на првом мјесту кат. свештенства, посебице славенскога племена.“

„Дојако је бугарска мисија примала издашне помоћи од побожних францеских друштава, но како тамо од назад годину дана у погледу редова наопако иде, то је вре-ло помоћи за нашу бугарску браћу пресахнуло, а она су-пућена да нас за милостињу моле. С тога се позивљу п. н. часно овобискупијско свештенство, да по могућности са дарови браћи својој у Бугарској у помоћ притекне, тим већма што католички мисионари настоје бугарским је-зиком бугарски народ привести оној цркви, *од које су се заведени својим не пријатељи одцијетили* (!!!), и што кане основати тамо бугарску штампарију, којом ће упознават Бугаре са просветом и вјером, што ће их понајприје под-дучит *об узроци њихова раскола, као и о нужди да се са Римом измире*.“ (Ту зец лежи!).

„Дарови нека се шаљу овобискупској писарни, која ће их на своје мјесто одаслати.“

У Ђакову дне 24. свибња 1881.

Јосиф Јурај с. р.
бискуп.

Из ове окружнице *Штросмајерове*, по најбоље се може видети, шта он подразумева под својом девизом: „*све за веру и домовину*“, на основу које је у свом писму писатом на св. Матију (9. 21.) септембра 1888. год. папи Лаву XIII., међу осталом и рекао: „*Заиста се бавим већ од више годинах с вероисповешћу милијуна Руса некаџо-личке словенске браће, али радосним поносом што данас признајем само у њу сврху, да их преведем у наручај наше светије катџоличке цркве*“.

„*Покаџоличење Русах свакако је хвала инџелижен-цији и култури штога најмоћнијега народа Европје, лагље*

него ли покајоличење Бугара и Срба“ — — — „ако би *шај* узвишени идеал *посѣи*гао *шада* ће најскромнији син Твоје Свештости, своју уморну главу на *починак* лећи.“

Истина ово је он папи писао после познате афере у Беловару 1888. год., кад му је Његово Величанство, због „кијевског телеграма“ у ком је обожавео православну Русију, довикнуло: „*Si sind krank*“; ну, кад узмемо, да је и његова вероисповест: „*Graeca fides, nulla fides*“ (православна вера, није никаква вера), а уз то кад умом промотримо цео досадашњи његов рад; долазимо до уверења, да је *Штросмајеру* главна девиза била, да приведе све православне Словене у крило римокатоличке цркве.

Како је 1861. год. *Рачки* мислио о Бугарима, тако је исто мислио и о Србима, а тако сте исто и Ви Хрвати о њима и тада а и данас о њима мислите, а он је *шако* тада, а и Ви сте и тада и сада мислите тако исто и о Србима и Бугарима, због тога, што сте усвојили девизу Вашег *Штросмајера*: „*све за веру и домовину*“, т. ј. за католичку веру и за велику Хрватску.

Јесте, Ваши су прваци др Ф. *Рачки*, др Ш. пл. *Бресћенски*, др К. *Војновић*, др А. *Јагатић*, у свом прогласу на „Хрватске католике“ 1881., јавно рекли, да се Хрвати држе начела католичке цркве: „*јединство цркве засновано на стиолици св. Петра и штовање народних особина у гранацама шога јединства*“.

Настојавањем и заузимањем бискупа *Штросмајера*, папа *Пио IX.* 1863. дозволио је, да се свечано прослави хиљадугодишњица успомена доласка међу Словене словенских апостола св. *Кирила и Методија*, а папа *Лав XIII.* 1880. увео штовање њихово у свуколику католичку цркву, а то је он учинио с тога, не би ли само и православни, признали првенство папино.

Његова је заслуга и то, што је папа *Лав XIII.* не давно позвао и православне патријархе, да се договоре с њиме, под којим би се условима, могло произвести „*јединство црквено*“ (наравски у смислу учења римокатоличке цркве), ком се позиву они разуме се нису одазвали.

Може Вама Хрватима *Штросмајер*, колико год хоће, усти исповедати и учити Вас: „љубимо искрено браћу ис-

точнога обреда, с којом живимо, не само с тога, што су с нами једна крв и један народ, што нам је обојима једна будућност (!); него, љубимо их и за то, што је и њихов црквени обред лиеп и величанствен“, кад ми знамо, да он ту љубав оснива на томе: „да вјером и црквом једни будемо (т. ј. да признамо старешинство папино), и да то јединство кано залог среће наше и времените и вјечне сматрамо“, а уз то у исто време, позива своје верне: „да се скрушено богу помоле, прво, за свету мајку цркву и за свету римску столицу, да ју Бог од напасника њених ослободи, и да народе све у вјери окриепи; оне пако, који се цркви отуђише (а под тиме подразумева и нас Србе православне), опет у њено материнско крило приведе“.

Можете Ви „Обзораши“, колико хоћете називати нас Србе православне својом браћом, докле год Ви узбудете нама замерали, што *Штросмајер* „не налази симпатијах међу Србима једино ради његових великих славенским родољубљем надахнутих идеалних тежња, за сједињењем јужних Словена у једној вјери, једној мисли и једном културном идеалу“, и писали, да „не треба сметнути с ума нетолеранцију Срба према католицизму у Србији, и њихове предрасуде и мржњу на католичтво и унију, нарочито код нас; понајпаче њихову несломљиву мржњу на једину унијатску бискупију у Хрватској, Славонији и Далмацији, и на интриге (!!!) проти унијатском свећенству у Далмацији, гдје им је мало не пошло за руком, уништити трагове уније“, и докле год Ви узбудете веровали и тврдили с папом заједно, да Словене очекује „*сјасење, благодѣлање и величина*“, само тада, ако пређу у крило римске цркве, и да Ви од тога очекујете оживотворење својих велико хрватских смерова и жеља: *дошле нема љраве љубави између срѣског и хрватског народа!*

Ако је дакле Вама Хрватима стало до тога, да живите са Србима у љубави и слози, оставите Ви нас на миру, а немојте нам дирати у нашу прађедовску веру. Верујте Ви како хоћете и колико хоћете у „првенство папино“ и његову „непогрешност“, *ал избитије једном из главе, да ћетије Ви нас отићи од наше љравославне вере*, за коју су наши

стари, а многи и од данас живећих, крв своју проливали, и верујте да ми у истини „*православље смањрамо најјачим бедомом и оружјем, које је нашу народност очувало у прошлости, које је брани у садашњости, и које нам је најбоље јамство за будућност*“.

Не смећите никад с ума, да је блажене памети владика Теофан, само истину рекао, кад је рекао у својој „*Духовској бесједи* 1881.“, на позив *Широсмајеров*, да се унијом добровољно измири исток са западом: „Прије ће бити, што још није било: Велебит се срушити у море, Пљешевница Плашки заронити, а Капела Сењ и сву Крбаву; прије ће Лика усанути цијела, и изаћи Глина до Косиња; а Језерам Купа окренути, и Карловац пријећи на Ријеку, а Ријека под Комоговину, него што ће послушати тога гласа, и преврнути вјером православци српски мога града народ!“

Можете Ви какве хоћете писати „*симпайичке*“ чланке о Србима у Угарској, ако Ви останете „*стари*“ спрам нас Србаља у Троједници, нема љубави међу нама.

А између нас не може бити праве љубави и с тога, што — као што рече недавно руски лист „*Церковниј Вјесник*“ — „историја сведочи, да су они словенски народи, који се налазе под римокатоличким бискупима, вазда били лишени сваке самосталности и сада су у политичкој потчињености другим народима; а на против, најјачи од словенских народа, сачувавши своју црквену самосталност, подигао је снажну државу, која је главна гаранција слободе и других малих словенских народа. *Тако, сјучиши у крило римске цркве, за словенске народе значи, одрећи се слободе и подврћи се црквеном јарму Ватикана, за којим неминовно следи и јарам полийички*“.

Српски народ — милом Богу хвала — има данас две своје самосталне државе, а што их има, има поглавито захвалити томе, што је исповедао и што исповеда источно-православну веру.

Хрватски народ, не само да данас нема своје самосталне државе, већ је нема од 1102. године.

И за то, што Срби имају две своје независне државе, а Хрвати немају ни једну, и што Срби желе да се исте др-

жаве и одрже и рашире, а Хрвати на против желе, да се помоћу аустријском и њих дочепају, те да се тако оживотвори 1861. изречена јавна жеља: „*оживотворење виртуалне шеришорије троједне краљевине*“ т. ј. да се из данашње Србије, Црне горе, Босне, Херцеговине и Троједне краљевине, створи једна „велика“ Хорватска, и докле се год Хрвати узбуду држали данашњег свог програма: „Хорватска сједињена опозиција, стојећ на темељу државнога права хрватскога и народнога начела, ради ће свим законитим средствима, да се народ хрватски, станујући у Хрватској, Славонији, Далмацији, Босни, Херцеговини и Истри, сједини у једно самостално тиело, у оквиру хабсбуршке монархије“ — *наравно да између нас не може бити праве љубави.*

Како нак ми Срби не можемо бити друкчији, док се крстимо с три прста, а тако исто и Ви Хрвати, док се крстите са шаком — то, кад већ између нас не може бити праве љубави, а оно нека буде између нас бар правде, те држимо се науке Христове, која вели: „што ниси рад да теби чини други, не чини ни ти другоме“; и: „што си рад, да теби чини други, чини и ти другоме“.

Ви данашњи Хрвати, и то велика већина, једни јавно и отворено, а други у потаји, тврдите и говорите да у Хрватској, Славонији и Далмацији, а тако исто и у Босни и Херцеговини нема Србаља и српског народа, већ да је у њима све сам „згољни“ Хрват, и час по довикујте нам: „*ко хоће да буде Србин, нек иде у Србију!*“ а уз то нас позивате, да се поунијатимо.

Због тог довикавања и по другим местима, а и код нас у Земуну, многи је и многи, а особито млади професорчић ил приставчић, који дошавши из Загорја у Славонију и у Срем међу Србе, а одрастивши у друштву, где се с дан на дан говори да нема Србаља у Троједници, и пева позната лудачка пророкова песма:

„Удри, удри ин дер штат,
„Славо-Сербом штрик о врат“

(да дивне, појетичне и достојне једне политичне странке, песме, штета би била, да не дође као натпис на „Старчевићев дом!“), те држећи да у истини у Срему нема Србаља, при чаши вина са Србима, био те среће, да осети српску песницу и ногу, и да се „руко и ного пипателно“ увери, да још има Србаља у Троједници.

Како се што вели народна пословица: „многа шуша не боји се бога, већ батина“, тако исто има много и Хрвата, које само српска рука и нога могу да увере о српству у Хрватској.

Било је пак времена, и то време није давно било, кад сте Ви Хрвати нас Србе у Троједници признавали за народ, и називали нас својом браћом, а то сте чинили *ишага*, кад сте у нужди били, и кад сте требали српске помоћи, и кад нас нисте позивали да се поунијатимо.

За доказ ове наше тврдње, навешћемо Вам неколико примера.

Српска мајска скупштина 1. маја 1848. год. и следећих дана држана, закључила је, између осталог и ово „4) политички савез војводине српске с троједном краљевином Хрватске, Славоније и Далмације на темељу слободе и савршене једнакости признаје, с тим да се условља овога савеза на истом темељу израде и у живот приведу.“

„Држећи да је нужно, да се по начелима изречене слободе, независности и државног савеза војводине српске са троједном краљевином Хрватске, Славоније и Далмације под круном угарском наша међусобна одношења определе, наименовао је народни сабор.

5) Један одбор, дајући му власт пуну, у име народа, устав предречени одношења израдити и на потврђење народном сабору поднети, и све нужно и потребно за постигнуће горе речене цели и намере располагати.

9) Истом одбору (скупштина је изабрала 50 чланова за речени под 5) одбор) даје се власт, да у споразумљењу Њег. Светости нашег патријарха, један одбор из целог на-

шег народа наменује, који ће жеље ове Њег. Величанству поднети и хрватском сабору саопштити.“

Подједно се изабере депутација за Беч, односно и за Загреб.

Народни одбор у своме заседању од 5. маја, закључио је под „4). да се пуномоћије даде бечкој депутацији, која да у свако споразумљење ради опште користи и безбедности ступи са троједном краљевином“, а под 1). „да се народна депутација за Беч, има из Земуна кренути 13., у Загребу да буде 19. а у Бечу да се 24. маја састане“.

У „Српским Новинама“, што су у Београду излазиле, и које су новине биле „званичан орган српске владе“, бр. 47. од 11. маја, налазило се и ово у извештају о седници народног одбора од 5. маја: „— — вечерас примљена је хрватска депутација под предвођењем г. *Ивана Кукуљевића*, познатог ватреног родољупца и славног списатеља хрвацког, који је поздрав г. *Бана* и браће Хрвата у красном слову изјавио, на које је громко „живио“ и подизање у вис следевало. Један члан одбора благодарио му је одмах на беседи, уверавајући га, да Срби ништа тако не желе, колико чврсту свезу Срба са Хрватима, у садашње бурно време тако нужно и за оба народа спасоносну“.

— — 6. маја у подне. „Синоћ је приспјела амо хрватска депутација под предводителством г. *Ивана Кукуљевића*, који је одбор народни преставника красним словом у име *Бана* и Хрвата поздравио, на чему су му г. г. *П. Стаматовић* и *А. Косић* благодарили. Јутрос је повторио он званично поздрав свој, а одбор му је опет благодарио и испратио га. Тим смо провели 2 сата“.

— — 6. маја у вече. „Данас је званично престала хрватска депутација и опростила се од нас, испраћена од целог одбора“.

Поменути депутацију послао је у Карловце бан *Јелачић* и хрватски народни преставници, да поздраве српски народ.

Бан *Јелачић* који је 11. марта 1848. именован био, за бана, издао је по свом именовању за бана љубазан поздрав „Народу хрватском и српском у троједној краљеви-

ни Далмације, Хрватске и Славоније“, у ком је међу осталим рекао:

„Ми имамо велики задатак т. ј. препорођење народа извести. Но ја сам не ћу моћи то велико дјело извести, ако ми народ, ревностни и мудри родољуби с искреним својим саветовањем, сложним и сједињеним настојавањем и родољубивим својим пожртвовањем не притеку у помоћ, и ако међу нама самим, међу синовима једне мајке, не буде мира, слоге љубави и братинства! *Крјейка нам воља сад шреба, а крјейке воље не може бићи без слоге. Защо слога и браћинство нека буде међу нама без разлике вјерозакона. Браћи нека се не шући више од браћа: ша сваки је узрок досадање мржње и расире међу једнокрвном браћом већ престао.* — — *Разлика вјере и цркве не чини више међу браћом и членовима једног народа бедеме у друштвеном и државном животу: једнакост је изречена! Заштити дакле и једнака благодати у државном и друштвеном животу, нека буде сваком поштенном житиљу наше троједне домовине без разлике вјере и стања!*“

„Браћински и љубезни мој поздрав цијелом нашем народу, свештенству једне и друге цркве, званичницима —“

„Да Бог поживи нашег краља, нашу народност!, да живи међу нама слога, слобода и браћинство!!!“

Бан је посебним позивом позвао поједине жупаније и градове, да изаберу посланике за сабор, који се имао састати 24. маја у Загребу и који се имао састојати осим великаша из 192 заступника, осим заступника из Далмације, којој је оставио на вољу да одреди број заступника.

Сабор троједне краљевине, састао се 24. маја (5. јуна), у Загребу, ма да је бан 17. маја добио својеручно писмо од цара *Фердинанда* да не сме држати сабора и да има одмах доћи к њему у Инсбрук.

Патријар српски *Јосиф Рајачић*, са одређеним одбором, од народног одбора, стигао је у Загреб 21. маја (2. јуна).

Приликом доласка патријарховог, спевао је *Иван Трнски* „Поздрав свјатјешему господину *Јосифу Рајачићу*,

патријарку свега православнога народа на југу, архиепископу карловачкоме, његовог ц. к. и апост. величанства дјејствителном тајном савјетнику и пр.

Пригодом доласка у Загреб 21. свибња (2. липња) 1848.“

Исти је поздрав штампан ћирилицом у народној тискарни др. *Људевитића Гаја* у Загребу, *коју је на поклон добио од српске владе у Београду*, и због ког је поклона *Гај* без сумње, а и због кнез Милошевих дуката, играо с њиме 1848. *онако* дволичну улогу.

Како је исти поздрав значајан и како је на њега по свој прилици заборавио и сам „*Њевац*“, то ћемо га овде у целости навести, нека сазна и наша и хрватска омладина, како је г. *Иван Трнски* певао 1848. године.

Исти поздрав гласи:

„Богорођен дух завлада вјеком.
Побједи ће —; ал’ се море љуља,
И подлиех има доста хуља,
Што се паклу још клањају њеком.

Хора нам је, да се слога иште,
Да се сврше дјела започета,
Да се браћа опру врагу свјета,
Што не ваља, сложно да униште.

У то доба, Главо цркве света,
Божиј Светац долазиш Славјаном,
С маслиновом љубомирном граном,
Да неслога браћи већ не смета.

Озебо је сунца жељан жарка,
Ми смо жељни српске сложне руке
И да сродне побратимске пукe
Благослови српски Патриарка.

Хвала Теби, Боже неумрли,
Да си дана’ мени дао дости,
Гледат’ славу, плакат’ од радости,
Ђе Хрвата Србин братац грли!

Што још више, да видити могу,
Ђе јуначки Јелачићу бане
Пред српским Патриархом стане
Испод гране присизати Богу!!

Света главо прос усхићењу,
Давидова пјесма требала би
У ту славу, а не глас мој слаби,
Незнах мучат' — буд милостив пјењу!

У опису прве седнице саборске, штампаном у 56. и 57. бр. „*Свеошћних југословенских и србских народних новина*“ које је новине издавао у Пешти Теодор Павловић, рекло се и ово: „*Иншталација свјетлог Бана*. — Тек се радосни глас разнесао, да је свјетлеји Патриарх у Загреб стигао, да топлој жељи браће своје задоста учини, одма се опредјели депутација к њему, која повративши се изјави, да ће овај час у њову средину ступити, као што мало за тим и дође, и буде радосним ускликом поздрављен и примљен. Таки после његовог доласка, да г. председатељ *Мирко Лениулај* читати сопственом руком краља подписано наименовање у латинском оригиналу, којим барона *Јелачића* баном троједне краљевине именује“.

„Кад преузвишени г. Бан ступи на зачеље стола, отвори засједаније и поздрави народ кратким, но срдечним словом.“

„Посље тога се постави распетије и две гореће свеће пред свјетлог Бана, који дигне три прста у вис, и за свјетлејшим Патриархом изрече следећу заклетву: — —“

„Чим се заклетва доврши, свјетли Бан би трипут у вис дигнут, а од госпоја с ближњи прозора цвјећем обасут (иншталација обавила се на тргу св. Катарине), уз неизказано весеље народа. Пошто се радост малко утиша, представи се умјештени Бан своме народу следећим красним говором: — — —“

„Слово г. Бана одпоздравио је Митрополит (патријар Рајачић) особито ватреним и многоважним говором својим, који је од сакупљеног народа радостним ускликом и непрестаним „живио“ праћен био. За тим оду у цркву св. Марка, у којој је г. Епископ *Мирко Ожеговић*

после двеста година опет једанпут у Загребу св. службу божију у *народном језику* одслужио. После сви скупа отиду у нашу источну цркву, гди је г. Епископ *Евђеније Јовановић* „Тебе Бога хвалим“ одпојао, и по овом г. Бана у његово стално пребивалиште величанствено одпрате.“

У 57. и 58. бр. поменутих новина, описан је рад друге саборске седнице, одржане 25. маја (6. јуна), у ком се опису и ово налази.

„*Људевит Гај*: Усуђујем се, *будући да се будућности наша на браћинству Српства и Хрватства оснива*, да ми ову господу (т. ј. изасланике српског народа, послате од народног сабора — мајске скупштине —) не мучимо дугим останком: то смо дужни овом превредном домородцу, који је за преузвишеним г. Баном прва глава у наши држава (т. ј. патријарху *Рајачићу*), а грешили би проти *браћи нашој Србљем*, кад би на даље отезали претресивање оних предмета, који су нам заједнички. — Чуо сам ја увјет, а под којим *браћа Србљи* желе с нама у најужи савез ступити, увјет је тај: да буду све жеље њиове и жеље наше, а све жеље наше и жеље њиове, те да ми задовољни бити нећемо, док се свим жељама њиовим незадовољи, као што ни они не ће бити задовољни, док се све наше жеље не испуне. *Господо овај народ има за нас многе заслуге промислимо да све мишице на кордуну, које нас бране сами су Србљи.*“

„*Бан*: Ми смо сви један народ, оставимо и Србље и Хрвате.“

„*Пишкорац*: — — Што се тиче предлога мога предговорника (Гаја), *да ми проишње српскога народа подуцремо и за своје примимо, као и српски народ прими наше, противи томе, мислим да не ће бити нији један у овој нашој скућини.*“

„*Шандор*: — — 4. важни предлог, који се је до сад претресивао, то је предлог г. *Гаја* прама *наше браће Србаља*. У коме чисто срце бије и славјанска крв врије, не треба му заиста много доказа, за ганути склопит га на овај предлог, тога ради ја мислим, *да ћемо ми жеље ове*

браће наше источне цркве ускликом за своје примити, и сва мођућа од наше стиране чинићи да им се испуне.“

„Немчић: Ја сам увјерен, да нам је од велике пошребе сложа с нашоом браћом Србљи, да нас поједине крвни душман не би пошрџао и ушаманио — тога ради дужност је наша њима као браћи на сусрет се потрудити, њиове жеље за наше попримити и пред престолом Њег. Вел. подупирати их; — јер само шим начином моћи ћемо поштићи нашу срећу и будућности која нас чека ако ју будемо хошјели.“

„Рајачић паширијар: — — Сад се је народ сетио своје старе славе, и зажелио опет свога војводу — и опредјелио за војводу оне земље, које су једном под част нашег војводе спадале т. ј. Бачку, Банат с диштриктом Кикиндским, опредјелисмо Срем — —. То смо, браћо моја јуначка, учинили, то је оно, у чем желимо, да нас и Ви подупирете; — јер ако икад, то нам је данас заиста од највеће потребе, да будемо сложна браћа, једна душа и једно срце. Ми Вас дакле молимо, да нас с Вашом братинском љубави у нашим жељама подупирете, да једну депутацију од стране Ваше к нашој придружите и свјетлом краљу с нами с тим налогом одправите, да моли за испуњење наших жеља. — Ако то учините, онда ћете показати дјелом, да сте наша права браћа. — Ако припадне под војводу Срем, не ће тиме банска власт у ничему бити повређена, јер ће се његова морална моћ протезати и преко Дунава на Бачку, Банат и Барању, камо се сада не протеже.“

„Вукошвиновић: Ја сам тога мњења, да се одбор, који ће се придружити браћи Српској одмах наменује. — — —“

„Више гласова: да се наменује!“

„Иван Кукуљевић: Овај нам је народ Српски у најважнија времена, кад смо под аристократијом, латинизмом и германизмом стињали, нашу чисту народности сачувао. Ја не видим узрока зашто би се икоји између нас, овим његовим праведним жељама прошвио. Преузвишени г. сењски бискуп (Ожеговић), у колико сам га ја разумео, рекао је, да би се банска част ако би Србљи добили војводу, шиме умалила: ја иако никако не видим у шоме какову повреду банске чисти јер мођу рећи да сам нешто историју

нашу проучио, ал нисам ниџдје нашао, да би била Бачка, Банати или Барања под банску власт изда спадала. Ако би српски војвода дошао у наше краје наравно је, да ће при-
знаћи бана као стјаријеџа ако Бан у његове дође, бићи ће
он тамо стјарији. „Ја сам дакле свакако тога мњења, да се
одбор наменује, који ће се овде бавећем се „браће српс-
ке“ одбору придружити. — — — — —

„Ловрић: Кога није јучер увјерио говор г. Гаја о пот-
реби сједињења с браћом српском, тога су могли увјерити
данашње њихове прочитане жеље, и нико, мислим није
међу нама, који не би ове њихове жеље подупирао и за
своје узео. — Ми као сви други народи, морамо дух вре-
мена разумети, а дух је овај дух сједињења и слоге, кога су
разумели мало да не сви остали народи европејски, па би
срамотно било, да му се ми оглушимо. — Ја бих желио, да
се за сад ова питања, која ће се путем дипломатским из-
међу нас и браће Србаља рјешити, одгоде, а засад само да
све њихове жеље у начелу за своје примамо, и код престо-
ла с истом браћом за њих послујемо.“

Изабрата депутација од мајске скупштине и тројед-
ничког сабора, пође из Загреба 31. маја у Инсбрук цару и
краљу Фердинанду. Још пре поласка њиховог Фердинанд
је издао манифест, у ком је бана Јелачића свргнуо са свију
достојанства.

И ако је мађарско министарство издало упутство
кнезу Павлу Естерхазију, министру спољашних послова,
да се ни бан са хрватском депутацијом, нити пак српска
депутација, не састане на двору ни са краљем, ни са дру-
гим којим принцем краљевским, ипак је и једна и друга
депутација (преко „камариле“) пуштена била пред краља
7. јуна.

О пријему и успеху обојих депутација, писала је срп-
ска депутација истог дана народном одбору у Карловце,
измеђ осталог и ово: „— — Данас од пол једног часа имао
је браће наше Хорвата одбор, под начелством г. бана Јела-
чића, а у један час по подне наш одбор приступ код Њег.
Величанства у присуствију Њен. Вел. Императорице и
Њег. Височ. надвојводе Франц Карла. По отпусту од Њег.

Вел. отишли смо код надвојводе *Франца Карла*, који нас је с његовом супругом *Софијом* пред себе примио“.

„На наш говор, одговорило је Њег. Вел. неблаговољително, сирјеч да народни сабор од 1. маја није законити био, сљедователно да и тамо од народа под упливом туђи поданика онострани Србаља, закључења признати и потврдити неможе, да уверења наша о верности и привржености с благовољенијем прима, и да ће прошенија наша преко унгарског сабора и министријума од законог нашег народног сабора њему предложена, драговољно одобрити.“

„Из овог се види, да је Њег. Вел. о нашем сабору наопако извештено.“

„Код надвојводе *Франц Карла* и његове супруге имали смо прилику обширније разговарати се, и они оба двоје су нам своје саучестије изјавили.“

„Оваки исти одговор добили су браћа наша Хорвати.“

„Из уста надвојводе *Франц Карла* чули смо, да је надвојвода *Јован* од Њег. Вел. опуномоћен, и наше и хорватске ствари с Мађарима да изравна и помири, премда нам Њег. Вел. то изречно казало није.“

Бан је из Инсбрука стигао у Загреб 16. јуна, и сутра дан отишао је у саборску седницу, и известио је о успеху депутације. У своме говору рекао је бан ово: „... Само морам овде још напоменути, да кад смо *жеље браће наше српске* за наше признали, посредовање надвојводе *Јована*, такођер на њих протегнути се мора“.

После говора бановог рекао је *Кукуљевић*, међу осталим и ово: „Заиста није било Хорвата, Славонца и Срба, или боље да речем ни једног поштеног Славјана. — — —“

Метелъ Ожеговић, рекао је и ово: „Кад нам је прејасни надвојвода за посредника наименован, треба да нас у оно стање постави, без кога Хорват и Србин без проливања крви стати не може. *Хорвати и Србин* велим јер смо ми *жеље браће Србаља* за наше примили, као и они наше за своје“.

Шта је све троједнички сабор радио у погледу српских захтевања и какве је закључке донео, то се може видети из следећег.

Чланак VII.

О савезу Војводине Српске са Троједном краљевином.

„Жеље и захтевања српског, у новој ускрснувшој Војводини Српској, живућег народа, по једном под предвођењем Њег. Светости г. Патријарха Јосифа Рајачића изасланом српском одбору овом саопштене, и у том састојеће се, да Троједна краљевина ова у тешњи политични на темељу слободе и савршене једнакости основани и Војводину Српску са Троједном краљевином, у једно чврсто државно тело стављајући савез ступивши, српске жеље и захтевања, на име потврђење Војводине српске из Срема с границом, Барање, Бачке с бечејским дистриктом и шајкашким баталијоном, и Баната с границом и дистриктом кикиндским састојаће се, потврђење Патријарха и Војводе, признање независности и слободе народа српскога, обезбеђење влашке народне самосталности, и остала искања њина, за своје жеље призна, и тако их укупно свуда подупире, и у живот увести труди се — *нашавши у срцима нашим, најсрдачнији и најистинитији одјек, и побудивши у нама осећање, да је савез тај и међусобна шврда и нејоружена слога, за постигнуће великог одређења народа нашег, посве нужна и пошребна*, с тога сабор овај Троједне краљевине, по смислу 4). тачке записника српског народног сабора од 1. (13.) и 3. (15.) маја т. г. савез Троједне краљевине са Војводином Српском из Срема с границом, Барање, Бачке с бечејским дистриктом и шајкашким баталијоном, и Баната с границом и дистриктом кикиндским састојећом се, *на темељу слободе и савршене једнакости основани прима све жеље народа српског, за своје сопствене признаје*, чега ради ће их и код престола Њег. Вел. и на сваком месту подупирати, и у живот увести трудити се.“

„Надаље ће се одредити један одбор, који ће по примери српског у 5.) тачци споменутог записника од срп-

ског народног сабора изасланог одбора, и од наше стране устав међусобних наших одношења изградити и сабору овом за одобрење поднети.“

*Јосиф барон Јелачић с. р.,
бан*

*Мојсије Георгџевић с. р.,
као привр. прабељежник.*

Кад и Ви данас „Обзораши“, у својим програмима, истичете неко „хрватско исторично право“ на Босну и Херцеговину, које у ствари и не постоји, јер што су некад угарски краљеви, поједине крајеве Босне у својим рукама имали, не може се отуда ни изводити неко „хрватско исторично право“; те да смо и ми Срби „политични ветропири“, као што сте Ви, могли бисмо и ми на основу помениутог VII. чланка захтевати, а тако исто и из С. чл. сабора хрв. славонског од 1861. год., о ком ће чланку већ бити говора на свом месту, да нам се даде српска војводина, и ако не с Бачком, Барањом и Банатом, а оно са Сремом т. ј. са данашњом сремском жупанијом. Ал ми данашњи умерени и увиђавни Срби данас после створеног 1867. год. дуализма тога не тражимо. Ми тражимо само признање нашег имена, језика, слободу вероисповести наше и равноправност.

Ми умерени Срби, знамо врло добро, да Срем није потпадао под српске владоце, ну, знамо и то, да он не само што није потпадао ни под хрватске краљеве из „народне династије“, већ да није никад потпадао под Хрватску, као што је покојни др. *Фрања Рачки*, у „*Pozor-у*“ од 1861. год. на широко и на дугачко у бр. 133—136. и 173. доказивао, да је Срем потпадао од увек под Хрватску, ма да је познато, да у њему никада није било Хрвата, нити је истина, да су Хрвати у VII. веку Срем населили.

Критички је доказано (види „*Шемањизам*“ архидијецезе карловачке за 1884. г.), да се Срем назвао по „*Sirmium-у*“, који је био главни град дољне Паноније за римског господства, да су у другој половини VI. века овладали Сремом Авари (Обри), и држали га до *Карла Великог*

(791.), који га је франачкој држави придружио, од чега је *Фрушка гора* своје име добила; да су у првој половини X. века држали Срем Угри (Мађари), а између 950—1019. био је он бугарска покрајина; да је 1019. г. потпао с Бугарском заједно под византијску царевину, од које су га око 1073. Угри (Мађари) опет отргли; да је од 1117—1180. за време ратовања између византијских царева *Јована и Манојла Комнена* и Угра (Мађара) прелазео из једне руке у другу, и да је после смрти цара *Манојла* све до 1526. год., био у власти Угра (Мађара), које је године под Турке потпао, и доњни Срем био под Турцима све до 1718. а горњи до 1699. год. Од то доба потпада под Славонију.

Осим поменутог VII. чланка, донео је троједнички сабор 1848. год. још и ове чланке и закључке:

Чланак XI.

О основи одношења сироћу Угарске и Аустрије.

„6. Да се краљевина Далматинска као деловати део са троједном краљевином сједини — а остале југословенске покрајине монархије аустријске, као што је новоустројена војводина српска, — да се у ближи савез са овим краљевинама метну.“

Чланак XVI.

О изванредној саборској седници.

„— а) Услед службеног писма српско-народног одбора од 5. (17.) липња т. г. бр. 327. из Карловаца на државни овдашњи управљајући одбор посланог, *којим браћа Србљи* желећи све важније догађаје с народом троједне краљевине саопштавати — би закључено: одбору српском све народа овог кораке ради споразумљења саопштавати —.“

б) „— Даље би опредељено, да се на пример српски посланика у Загреб послани, ради међусобног споразумљења, и од стране *народа хрватско-славонског* — — —“.

Чланак XIX.

О посредовању Њ. ц. к. висости надвојводе Ивана.

„— — 2) Да се посредовање Њ. ц. к. висости и на српску са троједном краљевином у савез ступившу војводину распростре.“

Чланак XXIV.

О предузимању свију дела у заједини са војводином српском.

„На саопћени од грофа Алберта Нужана лист 3. (15.) липња т. г. из Карловаца од српског народног одбора, на сабор овај управљен, у ком српски народни одбор напомињућ савез између троједне краљевине и војводине српске, који је већ с обе стране примљен, и јављајућ, да је српски народ већ нападнут, захтева, да се гроф Алберт Нужан доле изашаље, да стање народа српског изложи, и о начину, што сада чинити и како се бранити ваља, посаветује се — као и на усмено извешће и предлог истог грофа, одлучио је сабор троједне краљевине, на шемељу примљеног с обе стране савеза и искрене браћиске љубави поступајући, војводини српској у свако доба, за постигнуће њени жеља и физично и морално у помоћ притећи, и све кораке, који би се у смотрењу постојања и утврђења троједне краљевине и војводине српске, и одношења ови међу собом сајужени земаља, спроћу Аустрије и Угарске предузети имали, једино у заједини и споразумљењу с браћом српском предузимати.“

Бан Јелачић пред свој полазак у српске крајеве, на који се од српске стране мало дуже чекало, и почело већ говорити јавно, да су Хрвати Србе изневерили и на танак лед навели; јер Срби су се заратили с Мађарима још Јуна 1848., а Јелачић је дошао Србима у помоћ тек у половини Маја 1849., издао је овај проглас:

„Срби браћо!

Народ наш подигао се јуначки за своју слободу и за уздржање престола Аустријског. — Ви доле у Војводини обратили сте на себе зачуђени поглед Европе, а браћа

ваша Хрвати и Славонци давали су, гонећи душмана, кр-
вави одзив вашим по Србобрану, Јарку, Араду и осталим
пољима славе ваше осведоченим тежњама.

Сунце нам је синуло било. — Слава наша почела је ра-
стити: Но бојна је срећа нестална и променљива, док је на
концу праведност и светиња ствари наше не предобије.

На пољу крви јунака наши процветат' ће плод слобо-
де и среће наше!

Србљи браћо! не клонте духом, угледајте се у дела
прадедова ваши, па знајте, да велике жртве захтевају.

Ево ме сад ближе вас, и моја ће се војска помоћи Бо-
жијом с вашом сјединити.

Ја сам увјек, веран Цару у Краљу своме, стајао уз На-
род мој, пламтећи за спасеније и благостање његово.

У то име жртвовао би, да имам, сто живота.

Свету тежњу моју нека заједничка слога наша крепи
и подпомаже.

Браћо Србљи! На скоро ћемо ми, досад само духом
саједињени, заједно стајати на бојном пољу за Краља и
слободу.

Ово саједињење нека буде почетак непорушиме сло-
ге и братског савеза између синова једне матере: Славе
наше!

Уздајмо се у праведнога Бога и јуначку срећу нашу!

Да Бог живи светлог Цара и Краља нашег Франца Јо-
сифа и сав вјерни Народ наш.

У Осеку дне 3. (15.) Маја 1849.

Јелачић Бан, с. р.“

Да видите „Обзораши“, шта је у својој преставци
троједнички сабор, надвојводи Јовану, на основу XIX.
чланка, за српску војводину и за браћу Србе рекао, на-
вешћемо из ње дотично место.

Ну, пре тога навешћемо, да кад се у саборској седни-
ци од 7. (19.) јула, 1848., повео разговор о условима, под
којима би се могао постићи мир између Хрвата и Мађара,
да је *Иван Мажуранић*, потоњи бан, изрекао ове речи: „1)
Да се не погађамо као народ хорватски, него као краље-
вина или као *народ хрвајско-словонско-српски*, 2) да се

не погађамо као под њиовим робством стојећи, даље ни као ребели, већ као слободан народ, 3) питајмо их, јесу ли они за слободу, једнакост и братинство свију народности под круном угарском? Ако јесу, онда: јесу ли за то, да се та слобода, једнакост и братинство и политичким инштитутом утврди?

Дакле, чујте сада „Обзораши“, шта је троједнички сабор у својој преставци надвојводи Јовану рекао за Србе: „— — Ну, опет нам се не може на ино, него да искажемо, ако је већ помирење између нас и Мађара по начелима нашим, израженима у репрезентацији под бр. 8. могуће, да само под овим погодбама могло би започети Ваше ц. к. Височ. помирење између нас — — —: 2) Да Ваше ц. к. Височ. у исто доба с нашим изволи позвати на то погађање и заступнике народа српског у Угарској, и тако не буде само помиритељ за ове краљевине, него и за нашу српску браћу и за сва овамо спадајућа питања: *јер са Србима смо ми један народ, те иако чврсто стојљени, да нас ништа више на свету раздружили не ће моћи.* А то је тим више потребније, што они иштући у овом времену слободе, једнакости и братинства, своја старинска права и своје слобостине ишту, нападнути бише непријатељски од стране Мађара, и за то још више извржени су арању и клању ватром и мачем. 3) Будући да наш народ горко осећа, да само његове праведне жеље нису се уселили пред престолом, под којекаквим изликама, те то ево се сада згоди, и с нашим овим и српским сабором од 1. маја о. г., којих законитост не признаје се: *за то док се не пријозна законитост од оба ова сабора т. ј. овога нашег и српског од 1. маја, не може бити ни помирења.* 4. За доказ, да се признала законитост нашег сабора, нека изволи Ваше ц. к. Височ. настојати око престола, да се краљевске резолуције изашаљу за све оне праведне жеље под 7. 8. 9. и 10., *как иакођер оне наше српске браће, које су поднешене из народног сабора од 1. маја о. г.* 5) Да се сачува унутрашњи мир, извањски и ови краљевина и српске браће наше, проти мађарским сплеткама и навалама, које би се згодити могле од војске на угарској граници, а

и од чета мађарских добровољаца, свакако је потребито, да се од милитарског заповедништва укину сва непријатељства између Мађара с једне стране и с друге стране *српске и словачке наше браће*, те тако да се прокрчи пут помирењу. Заједно очитујемо, ако би се непријатељски на нас и на нашу браћу српску навалило, да ћемо свагда силу силом одбити. Разуме се, да се за сачување мира, мађарска војска уклони из наше земље и војводине српске. — — — И то су главни увети, на којима помирење по Вашој ц. к. Висости као могуће сматрати се може“.

Исту је преставку саставио главом *Иван Мажуранић*, потоњи бан.

А из његовог „*златног пера*“, као што се рече у 13. броју „*Pozor-a*“ од 1863. у чланку: „*Idemo li u Reichsrath*“, потекла је и она адреса послата у месецу јуну 1848. Њег. Величанству краљу, у којој се рекло: „— — — С тога из државнога нашега сабора, предлажемо у свој понизности Вел. Вашем, потврђења краљевскога ради слиедеће закључке — — 6). Будућ да је то наравно да се сродни пуци пријубљују, и краљевина далматинска — — — с овима краљевинама посве сјединити, а остале југословенске покрајине велике царевине, као што је новоускрснувши српска војводина, за коју ми имамо желимо, да је Ваше Величанство по стирих народа српскога правих, премилостиво потврди достоји се, за тим дољна Штајерска, Корушка, Крањска, Истрија и Горица, да се у ближи савез са овима краљевинама метну“.

Ево и другог примера, из ког се може видети, како су Хрвати у нужди, сматрали Србе у Троједници за народ, и за своју браћу.

У 5. седници банске конференције, одржане у Загребу 5. (17.) Децембра 1860., прочитао је *Иван Мажуранић*, основу за уређење муниципија у Хрватској и Славонији, и у глави I. §. 2. рекло се: „Ако Војводина српска по закључку чл. VII. хрв. слав. сабора од г. 1848. с краљевином Хрватском и Славонијом ступи у тиесан савез: „могу бити медњом и Славонијом границе исте, које су и данас“.

1. (13.) Априла 1861. год. имао се отворити сабор хрватско-славонски. Како на исти нису позвани били и посланици из војене Крајине; то загребачка жупанија закључи у својој главној скупштини, да се пошаље преставка на Њег. Величанство, да се посланици из војене Крајине на сабор позову.

У истој преставци рекло се и ово: „— — да В. В. — — нити највиернијем *народу хрвајском*, јадикујућем у хрватско-славонској Крајини, ускратити неће — — — да ће *народ хрвајски* у Крајини — —“.

Како је у то време у загребачкој жупанији био велики жупан *Иван Кукуљевић*, то заговарајући у сабору 17. (29.) Априла 1861. речену преставку жупаније загребачке, у своме је говору рекао: „да у хрватско-славонској Крајини живи искључиво наш народ“ (под „*наш народ*“ без сумње је мислио „*хрвајски народ*“, као што се рекло у записнику 9. седнице у чл. Х., да се Њ. Вел. умоли посебном преставком, „пошто је сабор са жалошћу опазио, *да половина народа хрвајскога из војене Крајине Хрв. и Слав. у њем засиујана није — — —*“).

Чувши патријар *Јосиф Рајачић*, да је Кукуљевић рекао: „*чистио хрвајски народ*“, управдио је 1. (13.) Маја 1861. жестоку преставку против изречене тврдње, да у војеној Крајини живи искључиво хрватски народ, у којој је доказао, да у њој живи већина српског народа. (Исту преставку навели смо у целости у 115. бр. „*Новоџ-времена*“ за 1894. год. Овде је не наводимо с тога, што би она сувише места заузела, а ми морамо због неодзива српског света, да штедимо с „местом“, јер штампан табак стаје 25 фор., и што смо ради да наведемо што више нових доказа.)

Кад је иста преставка патријахова прочитана у 20. седници, то је сабор у 23. седници у чланку XXX. закључио на предлог Јована Живковића ово: „У сљедству дописа преузв. г. Патријарха *Јосифа баруна Рајачића* од 13. (1.) (Маја) свибња т. г., којим он у име српскога народа улаже просвјед проти томе, што је у овдашњој саборској сједници од 29. травња т. г. изјавио велики жупан загребачки *Иван Кукуљевић*, да је житељство војничке крајине

чисто хрватско, дочим по мњењу преузв. г. просвједника има тамо и народа српскога, буде на темељу изјаве, по приенаведеном вел. жупану *Ивану Кукуљевићу* учињене у том: да он у дотичном свом говору у обзир крајишниках илити крајине Хрв. Слав. није рекао, да у истој крајини живи народ чисто хрватски, него народ нашки, *под којим изразом он је племе српско истио иако, кано и хрватско разумевао, закључено:*

§. 1. Изјавити, да по том упитни просвјед престаје бити предметом сваког даљег саборског претресања, дочим није ни овај сабор никојом приликом нијекао, *дајаче вазда припознао, да у троједној краљевини има и народа српскога, те увiek желио да Срби и Хрвати као најближја и једнородна браћа један другога и племе као народну свешћу, љуби и пошћује и као досада, иако и у најпредак — у браћској слози остину.* (А на предлог Славољуба Врбанчића).

§. 2. Умолити свиетлог бана, да закључак овај Њег. Светости Патријарху доставити изволи, надаље

§ 3. Поводом тием, што ће дне 23. (11.) свибња (маја) т. г. светјејши Патријарха и арцибискуп карловачки *Јосип барун Рајачић* у Карловцима сриемским обдржавати јубиларну славу својега 50-годишњега свештенства, закључио је сабор,

§ 4. Умолити свиетлога бана, да светјејшему Патријарху у име сабора троједне краљевине, честитку пошаље и то брзојавним путем, будућ ради краткоће времена писмена честитка у право вриеме у руке светог Патријарха приспјети неби могла;

§ 5. *in corpore* присуствовати свечаној служби божјој, која ће се на речени дан у овдашњој православној цркви за ову црквену главу *браће Србах* обдржавати“.

17. Августа 1861. год. прославио је српски народ у Новом Саду стогодишњицу *Саве Текелије*.

Хрв. слав. је сабор у 68. седници у чл. LXXVI. рекао: „Учињен сабору, троједне краљевине у том предлог (у 66. седници је поднео усмен предлог вел. жупан пожешки гроф *Јулије Јанковић*: да би сабор троједне краљевине

у прилог узајамној братској слози, посебним повјеренством удионичтвовао на сјајној светковини, што ће ју *народ српски* дне 29. коловоза т. г. у Новом Саду на стогодишњу успомену веле заслужнога утемељитеља српске Матице и великодушног промицатеља књижевности *Саве Текелије* славити, а с тиме у савезу усмени предлог вел. жупана загребачког *Ивана Кукуљевића*, да сабор *in corpore* присуствује задушницам, које ће се дне 29. коловоза 1861. у овдашњој православној цркви обдржавати) *буде с усхићењем примљен, те*

§ 1. У то име изабрани и у Нови Сад послани заступници народа др. *Мирко Шухај* и *Славољуб Врбанчић*, који ће си тамо бавећег се гимназијског професора *Ивана Јурковића* придружити имати.

§ 2. Исто тако буде установљено: да ће чланови овог сабора присуствовати код задушницах, које ће се 29. коловоза т. г. у овдашњој православној цркви обдржавати“.

А извешће *Славољуба Врбанчића*, „да је ово саборско посланство, које је присуствовало народној светковини, што ју је Матица српска на 100 годишњи дан рођења њезиног утемељитеља *Саве Текелије*, дне 29. коловоза 1861. у Новом Саду славила, *од стиране браће Србах усрдно и са признањем примљено било*“.

Како се главна скупштина слободног кр. града Новог Сада, обратила угарском сабору са преставком, да он одобри закључке српског народног сабора од 6. (18) Априла 1861.; то је подједно умолила и све жупаније и слободне кр. градове и у Хрватској и Славонији, да поткрепе поменуту преставку.

Услед тога поднела је жупанија загребачка 9. (21.) Августа 1861. сабору хрв. славонском „преставку ради уважења закључака народног српског конгреса“, у којој је рекла:

„*Високи саборе!*

Од покле што је народ хрватски ступио на позориште свиета, диелио је он вазда сад више сад мање судбину сродног си народа србског. Да, може се рећи, да су ове

две на једноме стаблу изникле гране великог славенског народа, тако се већ од њекада изпрептеле, да их је тешко разабрати и разлучити једну од друге.

Овакво сродство порекла и крви морало је и интересе наше и *Срба*х спојити, морало је установити међу нама солидарност непрекидну, која неможе да гледа равнодушно, гдје се нападају интереси једног или другог народа, или управо, гдје се њиховом народном обстанку и развоју о глави ради.

Настала с 20. листопадом 1860. промјена на системи бечке владе — промјенила је и удес *браће наше Србаља*х.

Војводина, ради њихових крвавих заслуга г. 1849. подигнута, буде укинута, и онај 1848. г. од Угарске одциепљен предјел, где Срби живу, овој утјеловљен. Тегобе које ради тога *браћа наша Срби* подигоше, осташе неизцијељене, а закључци њиховог конгреса неизведени.

Виерни начелам братинства од 1848. јавно у закључцих сабора нашег именито у чл. VII. 1848. израженим, виерни затим оној пословици „крв није вода“, неможемо друго чинити, већ да исту окружницу високом сабору препоручимо с том покорном молбом: да жеље *браће наше Србаља*х изражене у приложеној окружници, у колико се такве вишепоменутих саборским закључком у противусловљу ненаходе, а гледе Сриема не уништују онај увиет, под којим је једино Војводини придружен, под своју високу заштиту узети, и к удјелотворењу таквих, све и сва доприниети, те тиме *србској нашој браћи* нови доказ наше искрене љубави подати благоизволели.“

Главна скупштина жупаније вировитичке у Осеку 2. и следећих дана рујна (Септембра) 1861., поднела је у истој ствари сабору следећу преставку:

„Високи саборе!

— — — — Кад нас и неби са *нашом браћом суседним Србима*, једна крв и један језик везао, кад и неби та наравска свеза, са потоцима заједничко проливане крви у сврху заједничког спаса нашег посвећена била; кад нас и неби иста узвишенија циљ к' једној целисти тежити нукала: то би ипак божија правда и потоцима крви ни-

каквој сумњи неподвргнути закони, у нама чувство пот-помагања праведних жељах пробудити морали.

Као прави пријатељи уставне и народне слободе, са радости је прихватила скупштина ове жупаније згодну прилику, Тебе високи саборе, пристojном смерности умо-лити, да би у народном конгресу у *србским Карловцима* изражене законите жеље *наше браће сусиједних Србаљах* уважити, усвојити и оживотворење истих својим мож-ним упливом код односне највише власти подпомоћи благоизволио.“

Обћинство главног слободног и кр. града Загреба, поднело је сабору у истој ствари следећу преставку:

„*Високи саборе!*

— — — *Братинском њозиву* вароши Новог-Сада, одазвало се је обћинство главног овог града, закључив на име у својој дне 16. (4.) рујна (Септембра) т. г. држаној сједници, путем ове представке високи сабор троједне краљевине замолити, да преспоменуте жеље *браће Србаљах*, на колико се исте непротиве закључком хрв. слав. далматинског сабора од 1848. криепко подпомогне.

Високи саборе! *Народи, који се једнокрвне браће одри-чу и који се уштежу право своје браће свагда и свагдаје ња било њо баш самим живошом, браниши, незаслужују име-на народа.* Ми смо освиједочени, да би се овакова осуда и над народом троједне краљевине изрекла, кад би се само и помислити дало, *да ће се хрватски народ икада изневи-ерити својој браћи Србљима, и да неће права србска као права своја и жеље србске као жеље своје оном истом му-жастивеношћу и одважношћу браниши, којем их је бранио и г. 1848., кад је оно брати уз братија крв своју проливеао за обрану својих светиња, на име: своје народности и свога језика.*

Ако дакле желимо, да братинска узајамност неостане само гола реч, то нам је онда света дужност, чувати и бранити права браће своје кано права своја; те онда дои-ста неможемо на ино, него праведне жеље србског народа пред сјајним престољем Њег. Величанства премилости-вог нам краља и владара заступати онако, како нам то на-

лаже чл. VII. сабора троједне краљевине од г. 1848. и она солидарност интересах, за коју смо драгоцену крв нашу риеком пролиевали.

Високи саборе! Ако је икоје право јасно кано сунце, то је доиста право браће наше Србаљах; које се у осталом не противи нијих циелокућности, нијих шемељним правима наше домовине.

С тога сциени заступничтво кр. и сл. и главног града овог, да ће високи сабор, ову нашу препокорну представку милостиво услишити, и искрене жеље једнокрвне наше браће Србаљах које су и наше, код највишјег престола Њег. Величанства криепко подуприети.“

Хрватско-славонски сабор, у својим 89. 90. и 94. седницама, донео је у погледу закључака српског сабора од 6. (18.) Априла 1861. г. следећи: С. чланак „О подупирању од стране овога сабора законитих жељах народнога србскога конгреса, држаног мјесеца рујна 1861. у Сриемских Карловцих.“

„Поводом стигавших на сабор троједне краљевине од више муниципитијах преставака, којими моле, да се жеље једнокрвне браће Србаљах, у народном мјесеца рујна т. г. у Сриемских Карловцих држаном конгресу установљене, од стране овога сабора уваже, посвоје и оживотворење истих код превишњега мјеста подупире, буде, обзиром на то, да приенаведени народни србски конгрес жеље своје овому сабору непосредно приобћио није, и да тога ради садржај њихов сабору овоме потање познат није, закључено:

§ 1. Именовати посебни одбор из 5 лицах, који ће србске жеље свестрано испитати, и о том извешће своје сабору поднети, изабрав у овај одбор заступнике народне: барона Драгојла Кушлана, Анђу Стојановића, Гервазију Петровића, Јована Живковића, Мирослава Краљевића, и мјесто с допустом удаљившег се Анђуна Стојановића, Мирка Шандора;

§ 2. Предбјежно на знање узети извјешће, што га је именовани одбор поднео о том, да би сабор у Њег. Величанства замолио, нека би сабор угарски и конгрес срп-

ски сазвати, те том пригодом наредити благоизволило, да се изасланици ових са изасланицима сабора троједне краљевине договоре и у међусобном поразумљењу основу у погледу оживотворења уставне србске војводине израде, и дотичним сабором одобрења ради предложе;

§ 3. Мериторно вијећање о подупирању српских жеља одмах предузети, иза како приеназначено извиешће скупа са учињеним том пригодом протупредлогом, а тако и закључци српског конгреса тискани и међу чланове саборске потребитог убавиештења ради раздијељени буду.“

Речени у §1. саборски одбор, поднео је сабору 28. (16.) рујна (Септембра), следеће извешће: „Одбор, што га је високи сабор поводом представке жупаније вировитичке изаслао, да гледе српских жеља поради војводине, подробно ствари испита, и извјешће тога ради поднесе да узмогне високи сабор о тим жељама мериторно риешити, није пропустио понајприје темељ и повод представке жупаније вировитичке, наиме поднесак сл. и кр. града *Новоџ Сага* у претрес узети. Из овог се је осведочио, да се само њекоји од закључака карловачког србског сабора напрво донесе, те тако они закључци, и по том жеље Србаљах што би се подупирати имали, остадоше одбору непознате, и за то није у стању ни тражено извјешће високом сабору поднијети.“

„Премда се таким начином за сад предречена представка одгађа, и тим поводом одузимље темељ да се од стране овог високог сабора жељи *једнокрвне браће Србаљах* удовољи а овај одбор мније и увјерен је, да народ хрватски онако исто, као што је и године 1848. тежио и данас још тежи, да се Војводина устроји; с тога усуђује се покорно представити, да би високи сабор обзиром на ону околност, што је у год. 1848. од стране сабора троједне краљевине начело изражено, да се Војводина србска у најужој свези са троједном краљевином будућа — и збиљама оживотвори, а то досад по отих начелих изведено није, јер бивша Војводина по народу троједне краљевине, сматра се за излив њемачке политике, и њемачко-централистичких тенденцијах, зато да се ота жеља, *која није*

само србска већ и хрватска, што прије и темељито испуни, предлага одбор, да би високи сабор Њег. Величанства умолио, да би угарски сабор, и србско народни конгрес сазвати, најмилостивније достојало, и да би се из отих сабора, изасланици, изаслаником сабора троједне краљевине придружили, тер своју основу у погледу оживотворења уставне и у правом смислу србске Војводине, сачинили, и дотичним сабором одобрења ради предложили.

Овако поступајућ сциени одбор овај, да би високи сабор доказао чест искрене и братске љубави напрама једнокрвној браћи с једне стране, с друге неби се са темеља уставности скренуо, а интересу и своје браће непосредно, а своме посредно најбоље би користио.“

Сабор хр. славонски, у смислу § 3. чланка С. не само да није предузео мериторно решење о српској војводини, већ у „знаменитој“ адреси Њег. Величанству од 12. (24.) Септембра 1861., није се ни једном речи заузео за српску војводину, а тако исто ни у своме знаменитом XLII. чланку.

Сабор се у њима заузео за „*виртуална права троједне краљевине*“, а спадајући део српске војводине (Срем), прибродјао је просто у краљевину Хрватску, Славонију и Далмацију!

За *тако* држање, читао је сабору „*Видов-дан*“ у својем 39. бр. за 1861. следећу буквицу: „ — — —

Одлука троједничког сабора таква је, да не само чини немогућу свезу с Угарском, него и непријатељски дише према народу српском и његовој будућности. О првоме нећемо да говоримо, јер се нас као Срба не тиче ништа; ал у смотрењу другога питамо: има ли ту пријатељства према народу српском, кад се Срем, ова светиња српска, заједно са чисто српском варадинском крајином, присвојава Хрватској? Има ли пријатељства према народу српском, кад се војводство српско не узе у заштиту, не спомену ни једном речи? Али то је све ништа према *виртуалним* правима према *виртуалној територији*, коју браћа Хрвати виндицирају себи. А шта хоће они тим? Ни мање ни више, но да им Угарска и морално и материјално

гарантује да задобију *све српске земље*, које се данас налазе под турском владом, а то ће рећи: ако кад дође до тога, да се турско царство распадне, да Србија и данашња и стара, Босна, Херцеговина, Црна-гора, једном речи — све српске или — као што у Загребу милују — „југословенске“ земље, потпадну под Хрвате. Лепа хвала *браћи Хрваџи-ма!* У зао час по Србе, кад би се политика управљала по илузијама хрватским! Ничим боље не могоше показати Хрвати своју политичку незрелост, него овом „одлуком“, ничим боље потврдити што се о данашњим родољупцима њиховим одавно по мислећим круговима говори, да они зидају куле по ваздуху, да подижу царство у ваздуху.“

Ну, треба знати, да се није *шако* неискрено сабор хрв. славонски, односно „браће Србаља“ показао само *шада*, већ да су се „браћа Хрвати“, спрам „браће Србаља“, тако исто неискрено показала и 1849.

Виделисмо како се и бан *Јелачић* и остали прваци хрватски ватрено заузимали за српску војводину 1848., а кад је дошло до њеног оживотворења 1849., тада је бан *Јелачић*, после саветовања са хрватским повереницима, министарском савету изјавио: „да се под именом Срема у VII. саб. чланку од 1848. не разумева цела, од части из пређашње Славонско-Валповске вармеђе сложена Сремска вармеђа, него само њене источне, првобитни Срем у његовом старом ограничењу, образујуће части.“

Кад су браћа Хрвати требали српске помоћи, они су их називали својом браћом, и заузимали се (речма) за њихова права, а кад је опасност прешла, заборавили су на своја обећања.

Тако су они чинили не само 1848. и 1861. већ и доцније.

На сабору троједне краљевине 1865.—1867. год. решавано је питање: *хоће ли се Хрваџи држаџи Беча или Пешице.*

Како су хрватске странке на том сабору, којих је било три (унионистичка или народно-уставна, народно-автономна и народно-либерална) требале српске помоћи, то је на предлог *Ивана Вончине* (ако ико, то Ви данашњи

„Обзораши“, знате врло добро, ко је био *Вончина* и у каквом је односу стајао са *Штросмајером*), сабор у својој седници од 17. (29.) априла 1867. године, донео одлуку: „Сабор троједне краљевине, свечано изјављује, да Троједна краљевина признаје српском народу, који у њој живи, да је у свим правима, потпуно једнак и истоветан са хрватским народом.“

Срби у Троједници заборавивши на дотадашњи шетрелук југословенско-хрватских политичара, који су у нужди Србима обећавали златне куле, а кад је опасност прешла, они су заборављали на своја обећања и задату реч, повероваше обећању хрватском 1867., и *што* Троједница има данашња права и *правице*, *то* се има *поглавито* захвалили српским посланицима на сабору, који су били „језичац на *шеразијама*“, *то* се није остварио ни *програм* унионистичке *странке*, која је *хтела* нај*теши* савез с *Пешћом*, а *тако* *исто* ни народно *автономне* која је *више* на*гињала* Бечу.

Доцније је помоћу Србаља и омражени бан *Раух* могао одступити и уступити место *Мажуранићу*, који је поницао из тако назване народне странке, створене из народно-либералне и народно-автономне странке, и која је *странка* *помоћу* српском *дошла* до већине у сабору.

Како је бан *Мажуранић* и народна странка захвалила доцније на томе, српском народу у Троједници, а особито у Срему, види се најбоље и из самог признања хрватског политичара г. *Николе Црнковића* који је 1893. године јавно у „*Agramer Zeitung*“ написао: „ — — — Срби се преварише у оправданој нади, да ће народна странка одржати реч и остварити ону епохалну изјаву на сабору од 17. (29.) априла 1867.: „да се српски народ изједначава у правима с хрватским народом.“

„У Срем буду *послали* (после именовања за бана *Мажуранића*) чиновници који су били *испуњени* мржњом на Србе, а српски се чиновници *пошљу* у крајеве, где су се *осећали* као *туђини*. *Настаде* хајка на *Српство*; *затвори* и *заточења* беху на*града* Србима од оне *странке*, коју су они довели на *власи*.“

После *иако* поступка може ли се са основом пребацити Србима, што по паду бана *Мажуранића*, нису хтели да потпомажу новообразовану „*неодвисну народну сѣранку*“ под вођством *Матје Мразовића*, „који је отпочео борбу против онога, што је пре сматрао за законито и што је пуних седам година потпомагао и одобравао“, већ су на даље остали верни склопљеној нагоди између Угарске и Троједнице? Ми велимо, да им се не може пребацити!

Да нам „*Обзораши*“ не пребаците, што ми наводимо обећања хрватска Србима из прошлости, која се Вас ни мало не тичу, јер им их нисте Ви обећавали; навешћемо и један пример, из ког ће те видети, да сте и Ви у нужди Србе признавали за народ и своју браћу.

У 86. броју „Новог Времена“ за 1889. год., у чланку „*Шта обећавају „Обзораши“ Србима*“, навели смо обећања „обзорашка“ и у I. тачци рекло се:

„*Српско-Хрватско питање* сматрамо нутарњим питањем... Решење тога питања зависи чисто од споразума Хрвата и Срба троједне краљевине.“

У II. „Ми држимо, да су Хрвати и Срби два племена једног народа, те пошто је једно као и друго племе у току времена и развиту историјских догађаја имало свој посебан народно-политички развој, да су и та два народна имена т. ј. „*српско*“, као и „*хрватско*“, равном мјером оправдана. Остављамо и припуштамо изједначење нашега народнога имена, свиести и будућности самога народа, а донде усвајамо и последице у означавању и обилежју нашега као јединственога народа, са та *два имена*, очитујућ изрично, да оба племена у овој земљи, *сачињавају један политички народ*.“

У III. „Пошто се наш народ посвуда, гдје га је, у неговању свога језика и своје народности, служи са два писмена „*латиницом*“ и „*ћирилицом*“, сматрамо са нашега *славенско народнога*, као и са културнога гледишта употребу једне као и друге једнако оправданом, и у извађању тога начела једну с другом посве „*равноправном*“.

У IV. „Пошто Срби у краљевинах Хрватској, Славонији и Угарској, у погледу своје народне српско православне цркве, школах и фундацијах, на историјском темељу и праву заузимљу свој посебан положај, имајућ своју црквену просветину или црквену народну автономију, браћу Србе подупирати — — —“

На то или под њо обећање „обзорашко“, потписати су били: „Гроф Иван Драшкович, др. Ф. Рачки, др. А. Видрић, Таде Смичиклас, Клементи Божић, Никола Баговинац, Ђура Црнадак, др. Наца Брлић, Петар Бучар, др. Фрањо Марковић, др. Шандор Бресченски, др. Сима Мазура, др. Костиа Војновић, др. Фран Врбанић, Тито Ожеговић, др. Амруш, Ј. Зорић, Никола Сићуш, Матиа Мразовић и др. Јосип Пливерич“.

То сте „Обзораши“, обећавали Србима у Троједници 1889. год., наравски под условом, да Срби помогну Хрватима, да оборе омраженог — бана грофа Куен-Хедерварија.

Срби у Троједници, сећајући се обећања хрватских родољуба из 1848., 1861., 1867., нашли су за добро и том приликом, да не ваде и за Вас кестења из ватре, као што су вадили 1848. 1861. и 1867. године, и за време бановања Рауховог, јер им је у памети заостало понашање хрватско спрам Србаља 1861. и 1872. године, и доцније за време бановања Ивана Мажуранића, о чему би се дала читав књига написати, и чијег ће се бановања српски народ сећати дуго, и дуго, ком је на послетку довикнуло Његово Величанство, сазнавши за гонење српског народа у Троједници: „Доле недостојни с банске столице“, чиме је Српству мало одлануло.

Видели смо, како сте Ви Хрвати 1861. били љубазни спрам нас Србаља „миле браће своје“, а кад је почео по Вас угодан ветар дувати из Беча, куда Ви овамо од 1833. бацате свој „взор“, и кад се оно 1863. сремска жупанија обратила с молбом и на загребачку жупанију, да подупре молбу њену ради српске војводине, она заборави на своју преставку од 1861. поднесену сабору у погледу српске војводине.

У „Позору“ бр. 56. за 1863. рече се: „— — ваља тим више промотрити разлоге, који Хрватску и Славонију нукају, да у садашњих околностѝх на саму своју штеишу нејодуиуре молбе за војводину.“

За тим се навео извод из једне брошуре, штампане у Бечу од једног Хрвата, у којој се тврдило, да не треба Србима допустити српску војводину.

Уредништво „Позора“, завршило је свој извод, овим „братским“ речма: „Закључујемо овај извадак, опомињући Србље на последице њиховог рада (т. ј. искањем српске војводине), који смера на разрушење, троједне краљевине.“

У истом броју, у чланку „Српска војводина“ рекло се: „— — А ми Хрвати и Славонци, не можемо са Србима у погледу српске војводине једнако мислити. Јер ако би хотјели признати с нашега гледишта правно обстојање, без привоље нашега сабора, патенталним путем (1848/9.) створенога територија или дистрикта, онда би досљедно морали признати, истим оваким начином изведено одкинуће Риеке и Муђумурја од Хрватске, и њихово сјединење с Угарском (слабо и нисте!); ну, проти овому поступању ми смо увиек ослањајући се на наш стародавни устав (!), просвједовали (страшно Вам је хаснило!), па ћемо и гледе Сриема просвједовати, ако нисмо вољни наша на законих и двостраних уговорих (!) основана и толиким краљевским присегама потврђена права, потчинити српским привилегијам.“

Кад је исте 1863. почео као што рекосмо дувати из Беча угодан ветар за Вас Хрвате, тада нам у 51. бр. „Позора“ узвикнусте: „Срби у Аустрији, ниѝи имају прошло-сти, ниѝи могу имаѝи будућности.“

Па кад 1848. и 1861. онако, а 1863. овако говористе; шта се чудите „Обзораши“ што ми Срби немамо више у Вама вере! Не чудите се томе ни мало, кад и сама „странка права“, нема вере у Вама и кад Вас држи за шерете.

Знамо ми врло добро, да би Ви „обзораши“, сутра да дођете на владу, били онаки исти спрам нас Србаља, као што сте били за време бановања Мажуранићевог, те за то

се и не уздајте више у српску помоћ. Доста смо ми за вас вадили кестење из ватре, више јок!

1848. одслужио је у загребачкој катедралној цркви приликом инсталације бана *Јелачића*, бискуп *Ожеговић*, мису на славенском језику, а пре тога 15. (25.) Марта о. г., неколико стотина испуљених Хрватских родољуба у „*Народном дому*“, између осталих захтевања народних, у 30. тачци искали су: „Укинуће целибата и уведење народног језика у цркву поред старинскога хрватскога права и обичаја.“

1861. поднео је Хрв. Славонском сабору, предлог посланик *Славољуб Врбанчић*: „У обсегу троједне краљевине је православно-источна црква у свему равноправна са римокатоличком.“

А кад се оно прошле године хтело и у *Лици* завести славенска литургија, тада се побунио „хрватски пук“ у неколико села; шта више у самом *Госпићу*, украли су из цркве славенски мисал, и хрватски опорбењачки листови дигоше вику на Србе (Влахе), да су они томе криви. Они су се — говораше они — „хрватском пуку“ потсмевали и говорили му, да ће га жупници „повлаштити.“

Из овог се понајбоље види, како „хрватски пук“ има сувише мало словенске свести, а томе се не треба ни чудити, кад помислимо: *како се и шта се све не пише у хрватским опорбењачким листовима о Србима*, и да су код многих и многих католичких фратри главни уредници и сарадници, а тек код њих се не може претпоставити праве славенске свести, јер је њима свима свето писмо, деви-за *Широсмајерова*: „све за веру“ т. ј. римокатоличку!

Ако се Ви Хрвати не ускајете, што Вам је бискуп *Широсмајер* са својим свештенством био вођа и на политичном пољу, ми се Срби не ћемо кајати. Нама то само користи. Ми се кајемо, што су се неки наши митрополити-патријарси бавили више политиком, но црквом, те за то и не желимо више имати патријархе политичаре.

1848. и 1861. називали сте Хрвати веру источно-православних Србаља „*православном*“, а данас је називате „*џрчко-источном*.“

1861. бискуп *Штросмајер*, није се усудио, да упућује „у Исусу браћи и милом свом пуку кршћанском“, окружницу, и у њој, да га јавно позива, да се моли Богу, да се поврате у крило једино спавајуће римокатоличке цркве, они, који су од ње одпали, подразумевајући под тима и нас Србе, као што је чинио 1881., нити да нас Србе позива на то.

За бискупа *Штросмајера* „*Katolička Dalmatia*“ у свом 65. бр. за 1882. год. рекла је ово. „— — Један хрватски бискуп се нашао, који се на тај жар (т. ј. запрећању искру остављену на гробу св. Петра у Риму, од свето словенских апостола св. Кирила и Методија) распалио свим заносом своје католичке и за своју домовину горуће душе, који је схватио неизмерни домашај *Лавове* риечи за препорођење истока, и за поскорење сједињења источне са западном црквом — и који је посветио сву снагу својих још хвала Богу крепких старих дана, и обиље дарова лиепог ума и племените душе тој узвишеној задаћи.“

Тај распаљени жар *Штросмајеров*, распаљује овамо од 1862. ватру између нас православних Србаља и Вас католичких Хрвата, и док се у њему није распалио тај жар, и ако се још од хрватске стране дирало нам у име и језик, није и у веру, нити смо добијали позиве од Ваших бискупа да се поунијатимо.

Ако Вама Хрватима гове *ша Штросмајерова* ревност, и ако Ви држите, да она користи Вашим великим хрватским тежњама, т. ј. остварењу „хрватског државног права“, Ви слободно и на даље славите га.

Нама пак православним Србима она користи, јер она нам је отворила очи, те смо га познали у правој боји, а подједно сазнавши за његову намеру, која је подједно и Ваша „*Обзораши*“; играмо сада с Вама „са отвореним картама.“

Ви Хрвати да нисте тако велики католици, и да Вам нису пук, шта рекао Ваш пророк *Анџе Старчевић*, ком хрватски народ диже у сред Загреба „*Старчевићев дом*“, Ваши попови „*поживинчили*“, увидели би и сами, да Вам они својом данашњом пропагандом за „сједињење црка-

ва“, највеће неприлике чине, и стају на пут извршењу Вашег „опорбењачког програма“, т. ј. оживотворењу хрватског државног права.

Да сте Ви Хрвати мало мање католици, и да се Ваш бискуп *Штросмајер* више држао цркве, но политике, Ви би данас много боље стајали. Срби не би били данас *и*ако велики противници Вашој политици, јер Ви и не би у том случају, терали *ону* политику, коју терате, ил право рећи не би терали „ветар капом“, већ би се ширили „према губеру.“

Ви овамо јаучете, како Вас Мађари даве, како су Вам одузели сва политичка права, — ма да нисте имали од Вашег *Звонимира*, овака права, каква Вам Мађари 1868. дадоше —; а овамо шанцате о „виртуалним правима хрватским“ и због њих се завађате са Србима и између себе.

Кад је оно 1868. изишао на јавност *Жувићев* елаборат о нагоди хрватско-угарској, у ком се у § 41. рекло: „Краљевина хрватска приузддржаје си виртуално право но оне под османском власти земље, које су њекад спадале к хрватској (не Хрватској већ Угарској), чим ове земље дођу утјеловљене под круну угарску“; тада је у 214. бр. „*Novog Rozora*“ за 1868., ког је у Бечу новцем *Штросмајеровим* издавао покојни *Јосип Мишкаћковић*, за исти *Жувићев* елаборат речено: „— — Мјесто поштене уније — — Хрватска, Славонија и Далмација предане су без свакога права у службу мађарској влади, без сваке воље и одлуке мађарскога сабора, под увјети без икакве гаранције — — — — —. То је поштена унија наших мађарона!“

„Ал зато — о ироније — брине се г. *Жувић* за виртуална права њекоћ хрватских, а сада османских земаља! Оно што виси о вољи и одлуци нашег народа, баца он пуном прегршти од себе, а тражи, што промиенити могу крвави догађаји европски, од којих Бог зна, да ли се спасе и сама Угарска. И тим мисли г. *Жувић* кога заварати! Оно, што нуди *Жувић* прихваћају Мађари оберучке, јер им нуди све, без чега народу нема опстанка, а што он говори о цјелокупности, већ исповиједају, да је камен смутње. Небојте

се браћо мађарска, г. Жувић се шали, не с вама, већ с народом хрватским.“

„Хоће ли народ хрватски ту шалу трпити.“ (Хоће ја како и трпи је).

Зар не видите „Обзораши“, да се данас за Вас то исто може рећи; зар не видите, како се правите смешнима, кад овамо исповедате и признајете и сами, да данас немате никаквих права, у својој кући, а овамо — да не спомињемо Србе — свађате се са „странком права“, о виртуалним правима хрватског народа!

Прво „колебицу“, па онда „дво- и трокатницу“ „Обзораши!“

Како сте не само Ви данашњи „Обзораши“, већ у опште скоро сви Хрвати, на нешто заборавили, на што нисте требали, ни смели заборавити, то ћемо Вас овом приликом ми на то да потсетимо.

Шта мислите, ко је крив, што Ви данас Хрвати нисте самостални и што сте овамо од 1102. под Мађарима? *Нико друђи, већ Ваше „поповство“!*

Не верујете нам. А верујете л у ово. *Иван Кукуљевић* у „*Arkivu za povjestnici jugoslovenski*“, књизи 6. на стр. 134. рече ово: „У земљи Хрватској (после смрти *Звонимирове*) бијаху три странке. Најнароднија са слѣдбеницима источне вјере, стави се под покровитељство цариградскога цара *Алексија*, сјединивши се такођер с владари захумским и великим жупани србским. *Слѣдбеници запада*, са свима бискупима и *поповством*, *подаше се краљевом мађарским*, које *подупираше папа*. А на пола талијанско грађанство неких приморских градова, иђаше слиепо за господством млетачким“.

За *тако* држање слѣдбеника запада, рече Ваш научењак г. *Ватрослав Јагић*, у својој „*Historiji književnosti naroda Hrvatskoga i srbskoga*“, Zagreb 1867. на стр. 121. ово: „Што је овако судбина велика диела хрватског народа отргнута из наравите свезе, те привезана уз народ нашем по крви и језику по све туђи и несродан, такова заједница немогаше родити вриедна плода у култури и књижевности, те бијаше напредку душевному на већу

штету, него ли корист. Језик латински, који је по осталој западној Европи средњег века господовао у цркви и по њешто и у држави, поста овдје ради неприроднога савеза, средством међусобнога поразумљења, језиком друштвеним, испод којег је народни хрватски чамио као сужањ у тамници“.

Ето вам правога узрока, зашто Хрвати немају онаку средњовековну књижевност, као што је имају Срби! Хрватски су римокатолички попови *тада* били већи католици, но Хрвати и Славени, а то су они и *данас*, и биће увек, док је папа оно, што је био и што је данас.

Ето вам правога узрока, зашто Ви од 1102. год. играте потчињену улогу, и што нисте могли никад доћи до самосталне своје државе, као што су дошли Срби источно православне вере.

Да су се после Звонимира, или Свинимира (Ви данас не знате, како се звао Ваш последњи краљ из „Народне династије“. Овај израз „народне династије“, први је почео употребљавати Ваш покојни *Рачки*, а то само због тога, да може потоње краљеве угарске, називати „хрватским краљевима“), сви становници тадашње хрватске државе, бацили под покровитељство цариградског цара Алексија, хумских владара и српских великих жупана, питање је: не би ли Вам народна историја, била мало друкчија, но што је, а подједно, не би ли и историја Србаља била још сјајнија.

Ви се данас размећете, са својим „хисторијским правом“, „хрватским уставом“; а да није бечки двор од 1833.—1848. године из својих рачуна узео у одбрану Хрвате од Мађара, као што је то могао гроф *Јанко Драшковић*, својим присталицама узвикнути и осоколити их с речма: „*Aula est pro nobis*“ (двор је за нас); видели бисмо ми Вас Хрвате, шта би било данас с Вама, поред „хисторијског права, и хрватског устава!“

Ви Хрвати с Вашом политиком, можете дочекати, да према ветру бечком, играте кад већу кад мању улогу, од данашње своје прописане Вам улоге из Беча; ал своји никад бити не ћете, нити бити можете!

Ваш је летописац забележио ово, како је добри краљ *Звонимир* на самртном часу проклео „— — невірне Хрвате и остатак њихов — — да би веће нигдар не имали господина од свог јазика, него вазда туђим језику подложни били“. Па тако се и догоди, јер они бјеху по речих летописца „подложени од воље у невољу и од слободних у работу — — и како проклети Жудуји (чивути) иним служе, неимајући од свога јазика господина — — —“. (Јагић 1. с. 120.).

Pardon! Ви сте овамо од 1102. године једном предузели, да и Ви Хрвати добијете краља од „своје крви“, а то је било, кад је 1870. *Евџеније Квашерник*, прогласио себе за краља Хрватског у Раковици. Проклество *Звонимирово*, биће узрок те уз *Квашерника*, није „хрватски пук“ и Старчевићева гарда пристала, да брани хрватског краља и круну (штета, што се не зна, од чега је била круна његова. Није ваљда била од рогоза, већ од метала, само од ког?), већ данашња „Влашадија“, „тако — звани ил надри-Срби“.

А где беше тада пророк *Аније*? Ево шта сте Ви „Обзораши“, за њега рекли у своме „Обзору“ бр. 244. за 1894.: „— — *Старчевић* се у осталом ту хоће да наруга присташима наше странке с кукавичлука и „плашљивог бегача“, а заборавља сиромаш, какву је он биедну улогу играо за Раковичког устанка. Ако је он тако силан јунак, зашто се није попут свога друга (*Квашерника*) одважно понио, него је предпоставио „бегати“, скривати се, тајити, а након и јавно жигосати чин *Квашерников*? Шкљоцале су онда и те како његове кости!“

Ово нам долази онако исто, као овај случај испричан у 234. бр. „Обзора“ 1894. у белешци.

„Успомена на паџега (!) Илију Gutešu“. У истој белешци испричао је неки П. К., како је 1860. г. кад је „у Загребу врело међу младежи“, неки швапски чиновничкић, довикнуо неком *Шимунчићу* „Хрвату из Бачке (!)“, кад му није хтео да се уклони с пута: „Auf die Seite, sie im Bedienten Anzuge“, (*Шимунчић* је имао на себи сурку, а швапчић је држао да је он послужитељ). *Шимунчић* и остали (с који-

ма је шетао, без сумње све Хрвати) одвратише му, да је то хрватска одећа, а да ће за ту увреду одговарати“.

„Отпутисмо се — рече П. К. — потражити *Илију Гушеу*, јер нас је премало било (ко бајаги!) проти противницима“, и код толико Хрвата у Загребу, у оно доба, кад је „у Загребу врело међу младежи“, Србин *Илија* чим је дознао шта је било, тако је потражио оног швапчића, и упитао га: „чиме своју увреду, нанесену не г. *Шимунчићу*, већ хрватском одиелу, оправдати може?“, на што га швапчић ћуши и почне бежати, *Илија* га достигне и нацаком му пола увета усече.

А где бежу „хрватски младенци“, да траже задовољштину за увреду хрватске сурке?!

Ето, *како* је јуначка Ваша омладина била у доба, кад је „врело међу младежи у Загребу“, а каква је данас Ваша омладина спрам нас Србаља? На то питање, нека одговори овај пример.

Један наш пријатељ био је прошле године у Загребу, и с једним својим пријатељем Хрватом, који је за време свога бављења у Земуну, у прве српске кругове радо примљен бивао, а тако исто и од овдешњих младих Србаља, отиде на загребачки главни вашар на св. Стевана, и тек што су сели под шатру, и седећи за другим столом „хрватски стеклиши“ спазили по говору, да је исти наш пријатељ Србин, почеше на најнедостojнији начин исмевати српски народ. Наш се пријатељ само смејао њиховом безобразлуку и запитао свога пријатеља Хрвата: је су ли тебе кад год Срби *овако* вређали, као што ови мене вређају, нашто му је он само своје сажалење изјавио, а подједно застидео се од њиховог безобразлука.

Ратоборност и своју свест, показала је Ваша Хрватска омладина, и прошле године у Далмацији, кад је оно у Жупи код Дубровника, дочекала црногорског *кнеза Никола*, кад је ишао у Петровград на сахрану руског цара *Александра*, *виком*, *дреком* и *звиздањем*.

Трећи главни узрок тужаљци српског народа, против увреда хрватских, јесте то, што Ви данашњи Хрвати, говорите и пишете, да Срби источно-православне вере, ил како нас данас називате грчко-источњаци, у Славонији, Хрватској, Далмацији, Босни и Херцеговини, (шта више, сам Ваш академичар г. Армин Павић, рече оно после смрти Даничићеве, да и у Београду Срби) говоре хрватским језиком, и да су свој језик узели од Хрвата.

Да Срби, без разлике вере говоре српским језиком, живели ма где, и да нису узели свој језик од Хрвата; то је тако позната истина, да њу није вредно ни једном речи бранити и доказивати.

А да су данашњи Хрвати т. ј. „кајкавци“ и „чакавци“, које ми као што рекосмо једино за праве данашње Хрвате држимо, ма да су први више Хрвато-словенци, и Хрвато-крањци, но чисти Хрвати, узели за свој књижеван језик, српски језик; то да и нама не би пребацили, као што сте не давно пребацили онима, који су то исто тврдили, рекавши им: „како се може тако лакомишљено избацити нека тврдња, која вређа циели народ, а да се у исти час не мисли и на образложење такове тврдње“; навешћемо Вам „Обзораши“, овде своје образложење за горњу нашу тврдњу.

Запамтите добро „Обзораши“, да ћемо ми овде говорити само о данашњим „чакавцима“ и „кајкавцима“, а не о Србима католичке вере, које Ви проглашујете данас и који себе држе за Хрвате, ма да то у самој ствари нису, и који су себе изодавно звали: Шокцима, Славонцима, Далматинцима, Босанцима.

Вама је врло добро познато, да је др. Људевит Гај издао у Загребу 10. просинца (28. Новембра) 1834. 1. број своје:

„DANICZA
Horvatzka, Slavonzka i Dalmatinzka“.

У своме огласу од 20. (8.) Октобра и. г. рекао је Гај ово:

„Вси скоро Еуропеански народи ву знаностјах и на-
вукех вре так далеко доспели су, да се при њих материн-
ском језиком писане књиге и новине не само ву змножних
дворех, него дапаче вре ву истех припостех кућах штеју и
прештимавају. Ни ли анда скрадње време, да и ми котерих
славни пређи, какти целе Еуропе хранитељи и чувари чез
внога стољетја свеудиљ оборужени за всега чловечанства
препород храбрено скознували су и т. д.“

У 1. броју „*Danicze*“, на првом месту налазила се пес-
ма под насловом:

Danicza.

Z Daniczum
Szelan v zemlyu plug zabode,
U razrese drachne plode;
Da sze zterni z nye podigne,
Pune lati k zemlyu prignu.“

Ову је песму спевао *Драгушин Раковец*, кајкавац.
А ево како је у 6. бр. спевао песму *Славонац Ђура Тор-*
динац, под насловом:

Slavonia sestram.

Bohe mili! il je sanka,
Il je prava istina,
Da Danica u pol danka
Siva nami z visinah?

Pa shto vishje! od zapada
Zrake szvoje kazuje
Istok vech je, ko da sada
Neporadja — neg shtuje.

У 7. бр. је спевао *Љугевити Вукотиновић*, песму под
насловом:

Rastanak od lyube.

Zdravo mi oztala mila
Kä szi nebo mi odkrila.
Dusnost pelya me z tvog raja,
Szamo kip me tvoj zprevaja
Vu zsamocho ladanySKU.

Кад је идуће године у Децембру Гај, променуо наслов својој „Даници“, те је назвао: „Даницом илирском“, и у место „кајкавског“ наречја, узео „штокавско“, тада је у 6. бр. од истог Вукотиновића, изишла ова песмица: „

Tri pesmice u jednoj.

Oj košutko cernooka,
Krasna, tanka i visoka,
Pévat ću ti tri pèsmice,
Tri pèsmice s jedne žice.

На тврдњу Руса Платона Кулаковског, који је у не давно издатој књизи „Иллиризм“ на стр. 397. за Хрвате рекао: „— — въ провинціальной Хорватіи произошло совершенно противоположное этому обичному приему; вожди литературного возрождения этой народности отказались отъ обработки и развития своего мѣстнаго нарѣчія и приняли хота родственное, и близкое, но все же иное, значительно отличающееся отъ ихъ собственнаго роднаго, нарѣчіе соседней славянской народности во имѣя обичныхъ литературныхъ и политическихъ задачъ“, Ви у 16. бр. „Обзора“ о. г. рекосте, да је руски писац на кривом путу, почем су Хрвати Гундулић и Палмотић већ у XVI. веку писали истим језиком, који су Илирци одабрали за свој књижевни језик.

Да ће сам Гај, много боље знати, но Ви данашњи Хрвати, које је наречје и чији је он језик узео у своју илирску Даницу и илирске Новине, у место кајкавскога наречја и језика; то нам бар не можете с основом опорећи.

Па дај да чујемо Гаја, шта је он у том погледу рекао.

Кад су оно 1852. године напали Гаја „Српски дневник“ у Новом Саду и „Српске новине“, у Београду, због тога, што је у његовим „Narodnim novinama“, изишло неколико чланака, које је написао данашњи пророк Антје Стјарчевић, и у којима се рекло и ово: „које је њај језик српски“, „какав је њо српски језик?“, „народ хрватски има у своме језику класичност, која се с талијанском свога времена натјече а за друге такмаце у Европи незна“, „не да би Хрвати писали којим другим језиком, неџо њреба да и они њисци, који се за Србе или за њио друџо држе, насџије њисати изобразеним чистџим хрватџским језиком“, „Хрвати имају три нарјеча: штокавско, кајкавско и чакавско и свако је

изображеније него ли оно, кога неки „српским зову“ —; тада је *Гај* у *Мирођоју* (Мирогој је био летњиковац Гајев, а данас је гробље) дне 3. студенога 1852. написао: „Изјављење ради *Старчевићевих* чланака о Србима и српском језику.“

У истом се *Гај* извињавао, како је *Старчевић* оне чланке против Србаља протурио у његове новине без његовог знања и одобрења, кад је он био одсутан, те је за тим рекао и ово:

„— — — Као што ја, тако и већа част родољубивих Херватах, који браћу Србље и Србство као најглавнији темељ југославенске, или како ју ми полаг старе догодовштине назвасмо, илирске народности, сматрају, који славна дјела прошасности, узорно јуначтво и безпримјерно пожртвовање ово и оностраних Србаљах с љубави пуним удивљењем и одушевљењем, као што засужују, до звјезда дижу, *паче за звјезде надежнице сматрају*, највећом мержњом осуђујемо, и као љагу од нас одбацујемо све оне, макар како учено изхитрене надри-теорије, којима се на послетку ништа друго недоказује, већ да се онаким употребљењем церпљених датах из иностраних списатељах из најдавније прошасности још и сад на ново посијати може оно сјеме раздора међу рођеном браћом, које су већ у стара времена иностранци приправили. Кад би г. *Старчевић* само у једно дјело свога најближјег земљака, који се је такођер на тврдим обалама мора јадранскога родио, *Павла* наиме *Вишезовића*, Сењанина, под насловом „Serbia illustrata“ био увирио, био би се увјерио, да је онај наш велики муж полаг све своје херватоманије у 8 књигах, у којима је списао историју Сербах, признао величанство и первенство народа сербскога, тако гледе његове народне важности, као што и језика; камо среће, да је он, који се је у своје доба за народни језик борио, на мјесто што је херватски провинциализам са сербским мјешао и тако непрактично на неоториве запрјеке нагазивао, — *камо среће да је он онда, као што ми сада у новија времена, најглавније жране језик, који се је у изобиљу изреках и у својој чистоти најбоље сачувао, у својој цјелости пригрлио и у херватску књижев-*

ност увео, ми би се заиста са свима на другом сјешћену народњег најредка данас налазили.“

Пре тога пак, Гај је у својој „Даници“ за 1846. у 31. бр. у чланку: „Чије је коло?“ рекао и ово:

Пошто је прво наспоменуо, како је у 97. бр. „Прашких новина“ речено, како је чешки учитељ „танца“ Раб, за свога бавлења у Бечу, учио од Србаља тамо живећих њихов „народни танец“ „Коло“ звани, како би га међу сродним чешким народом расплодио.

Ово — рече — разјари неког Хрвата, те даде изјаву, да „Коло“ није српски, већ илирски танац, а српски је танац „Оро“.

На то Гај одговори, да то није истина, већ да је „Коло“ српска игра, те за тим му рече:

„Ајдмо на извор ствари; питајмо се: тко нам је „Коло“ илирско сачувао, пак ћемо видети, да ли се може казати, да „Коло“ није српски, већ илирски танац. Је ли су нам га сачували наши добри хрватски провинцијалци, или браћа Крањци или Штајерци. Није ли белогано, ујраво да је „коло“ ујраво мајка Србија уздржала и да се је код њених Србаљах и по њих код остале илирске браће у Хрватској и Славонији сачувало? Кад се о истинитости овога питања уверите, можете проћи и на друга питања, која се објашњавају илирске народности тичу н. пр. можете се питати: у кога се је сачувао чисти језик илирски, у кога обичаји, ико нам је понајвише зајео од кољена до кољена народне пјесме илирске? У сваком одговору наћи ћете Србље и Српство. Како да се препиремо, што је код Србаљах народно, што ли није; код Србаљах, у којих је од олтара до чобана ништа бити не може, што не би народно било; код Србаљах, од којих ми језик у својој мудрости и у свом богајству, и обичаје у својој изврсности и чистићи учини морамо, ако хоћемо да илирски животи обновимо, код Србаљах, који су у свешћима свога српства, онај народни дух и оно родољубство уздржали, којим смо и ми у новије доба, ради слоге под просираним именом „илирства“, новим животиом ускрснули; код Србаљах, који су нама од старине све сачували, а којим ми мало, али са свим ништина зледе самога народнога животи даћи неможемо. Дакле онај, који вели:

да што је српско, није илирско, исто што је илирско, да није српско (наравно у смислу саме народности) — јест или незналица, или непријатељ слоге између Славјанах од велике гране илирске.“

„Надаље мисли г. изјасниатељ, да „Коло“ није српски танац за то, што су га Хрвати, а не Срби у Беч донели и расплодили. Ала лепе досљедности! Таково није кадар ни исти Хеџл извести.“

„Ако су Хрвати „Коло“ у Беч донели у расплодили, то су доиста хвале вредни, што су настојали, да наш народни танац у великом свиету циену добије; али и отоле се никако не да извести она посљедица, да за то није српски што је илирски.“

„Та н. њр. сав свиетџ зна и ѡризнаје, да смо ми књижевностџ илирску ѡдигли; ну, нама још ниџи издалека није на ум ѡало икада ѡврдџиџи, да ѡо није срџски већ илирски језик; ѡаче ѡоносимо се и хвалимо Богу великому, ѡџо ми Хрватиџ с браћом Србџима сада један књижеван језик имамо.“

Питамо Вас озбиљно све Хрвате, можете ли Ви са основном тврдити, после овако јасне и искрене изјаве творца Вашег књижевног препорођаја Гаја: *да Ваш књижеван језик није срџски, и да ѓа Ви нистџе од нас Србаџа усвојили?* На ово питање не ћемо ми да одговарамо, јер је на њега одговорио сам Гај.

Истина, у почетку Вашег хрватског књижевног препорођаја, гдекоји су Ваши писци, почели да пишу по дубровачким класицима, ну, против њих се подигао сам *Сџанко Враз*, као што се види из ових речи његових у писму, писатом *Ивану Мажуранићу* 1836. 15. грудна из Граца:

„Ја цјеним врло Далматинске списатеље, они јесу свикак верстни, најверстнији смием казати између свих старих писатеља Славенских до наших времен, што се тиче хитрости, умности и укуса, ма језик ми се чини одвише по Талијаншчини прикројен. У Далматинцих нема оне живахности православенске, која влада у сербских и осталих илирских (а где су Хрватске народне песме!) народних пјесмах, јербо народне пјесме јесу жива керв пука.“

(Фран Марковић, у „Spomen knjigi Matice Hrvatske.“ Zagreb 1892. стр. 108.).

А у писму Ербену, рече Враз:

„Бојим се, даће уплив Дубровчана, још даље и силније нашарати лице књижевности наше, крупним руменилом онога времена, ненаровнога урешавања, за то ће бити од велике користи за здрав развитак литературе наше, ако се уз дубровачке класике издају и народне пјесме, које ће улити у њу здрав, чврст живаљ народан, метнути на лице појезије наше румен наравскога здравља, и тако уплив Дубровчана спасоносним начином парализирати. (1. с. 13.).

Ово је Враз рекао, кад је „Маџица илирска“ 1842. закључила, да издаје дубровачке класике.

„Маџица“ је издала 1843. Гундулићевог „Османа“. У повести „Маџице хрватске“, рече г. Таде Смичиклас за исто издање ово:

„Издање „Османа“ задржало се ради ријечника, који је радио Иван Мажуранић. Ријечник сам обузимље ситно тискан у двије поле на свакој страни пуних 137 страна. Зар је требало тако обилни ријечник? Зар је требало тумачење сваке ријечи на језику њемачком и талијанском? То ће данас питати сви они, који заборављају, да су оно били почетци „књижевнога живота.“ (1. с. 13.)

„Сви млади људи — рече Таде — почетници најприје почимљу пјевати по начину Чубрановићеву и Гундулићеву. Младеж учи циела пјевања Гундулићева на изуст. Идеја Сџанка Враза (т. ј. да се хрватски песници више угледе на српске народне песме, но на дубровачке класике) ипак побеђује. Сам дивни допунитељ Гундулићава „Османа“ (Иван Мажуранић) извади из срца народне пјесме свога „Ченџић-Аџу“, у кратком часу иза своје радње око „Османа“.

Навешћемо за пример, како је Мажуранић певао у духу српских народних песама, а како је певао у духу дубровачких класика.

По првом је певао овако:

„Док дванаест коња не оседла,
„Златним седлом и сребреном уздом
„Узенђиом од Стамбола града
„И подковам од сухога злата.“

А по другом овако:

„Потиштени тви синови
„Господичној његда у власти,
Изроди су ил' робови
„Жељни с овцама траву пасти.“

Видели смо, да су се хрватски песници, на брзо оканули певања по дубровачким класицима, пошто су увидели, да „нови Илири“, не разуму дубровачког језика.

Остали пак књижевници и то већином рођени у Хрватској, не знајући сами добро српског језика, као они, који су рођени у Славонији, нису хтели, а ваљда нису ни могли да пишу онако, као они, који су знали добро српски језик, и као што је писао доста добро и сам *Гај*, те створе неки посебан језик (не управо језик, но граматику), ког назову „загребачком школом“, чији је последњи представник био *Адолфо-Вебер-Ткалчевић*.

У хрватској књижевности, водила се све до скоро борба, за и око „загребачке школе“. Вебер је у последњем свом чланку „Брус језика или загребачка школа“ у „*Vienci*“ 1884. рекао и ово:

„Од њекога је времена, почело неколико хрватских писаца рушити загребачку књижевну школу (њој је дошао главе наш *Даничић*). Загребачка школа, а то је илирска, имала је задатак, да кајкавце и чакавце, приведе у коло штокаваца, и створи књижевно јединство. Да није забацила силу добрих риечи и фраза и њеке облике, које су очевидно правилнији него они, које су мјесто њих штокавци развили у новије време, премда нису ни оних правилнијих старих облика још посве затрли, била би отеготила, ако не осујетила посао уједињавања. Још би требало у књижевно јединство привести Словенце, а тај циљ ће се сигурније постићи загребачком, него ли *Даничићевом школом*.“ (1. с. 334).

У главној скупштини „*Матице Хрватске*“, одржане у Загребу 17. (29.) студенога 1885., Вебер је последњи пут „заговарао загребачку школу“. У свом говору, рекао је и ово:

„Опажам, да њекоји млађи наши писци, све то више приањају уз начин писања, *који се обично зове српски*, а ја га именуем и хрватским, што такав језик говоре и Хрвати (!) на истоку. Ако ме сви знаци не варају, раширит ће се тај начин и даље — — —“ (1. с. 335).

Фран Марковић, завршио је животопис Веберов с речма: „*Иак ако му и јесѣ противна стјура Вукова ошмала под крај живота побједу, не ће га минути захвална усјомена пошомства*.“ (1. с. 338.).

Ево, како је прошла и свршила „загребачка школа!“

А сада чујте „Обзораши“, шта је рекао Ваш Анџун Мажуранић, какве су муке имали Ваши књижевни препородитељи, с дубровачким језиком. Смодек је већ 1832. започео предавати на академији хрватску граматику, и то на латинском језику. 1836. започне на гимназији загребачкој Анџун предавати хрватски језик и литературу ђацима из виших разреда на хрватском језику, и о дубровачкој литератури.

Чујте шта је Анџун Мажуранић, рекао 1852. за дубровачку литературу, и за почетак Вашег књижевног препорођаја:

„Још прије неколико година, скоро нити ко није знао за старију литературу дубровачку, а тко је што и знао, немогаше је разумети. Врло риједки умјели су читати стара хрватска и босанска писма (т. ј. глаголицу и кирилицу), и ови риједки бијаху држани, као њекакви чудни људи и необични. Већина учених Хрвата није ни знала, да су Хрвати, а и они, који су се држали за Хрвате, нису хотјели Хрвата из другог краја признати за Хрвата. — — — *Тим није чудо што ни најбољи, ни најученији наши људи, нису могли складно и углађено ни десет риечи проговорити нашим језиком* (ту је Анџун мислио данашњим књижевним српским језиком)“ (1. с. 291).

„Тешки су били ти први почетци — рече Ваш Таге Смичиклас, у реченој књизи, у опису живота Анџуновог. Старац би Анџун проплакао, кад је о том стајао приповиједати. Саставити један број политичких новина, то је била велика мука. Њима је тешко о политичким стварима

другачије разговарати, него њемачки; мањкали су им хрватски изрази за најобичније политичке појмове. Младим људима помаже збачени с професуре Људевит Јелачић, који их упућује, како ће учинити изватке из знамените у оно доба „Augsburger Allgemeine Zeitung“. (1. с. 290.).

Па кад су Ваши књижевни препородитељи имали оваке муке, ил што би рекао стари „пророк“ „петљаније“ с дубровачким језиком; питамо Вас, није ли то мало сувише слободна тврдња, кад рекосте: хрватски књижевници кајкавци, оставивши кајкавштину, усвојише за свој књижевни језик, дубровачки језик, т. ј. језик хрватски, којим је писао Гундулић и Палмошић?

Рекосмо, да су у почетку хрватског књижевног препорођаја, неки песници почели да певају у Гајевој „Даници“, онако, како су певали дубровачки класици, т. ј. не баш онако, ал су им подражавали. Ну, и ти су на брзо престали певати по њима. Они пак књижевници, који су писали у прози, ти су писали српски, како су и колико су знали.

Да л се Гундулићев и Палмошићев језик може назвати хрватским језиком; о томе не ћемо овом приликом да говоримо. Доста да Вам наспоменемо то, да њихов језик не разуму ни Срби, ни Хрвати. Као што је Мажуранић, морао у своме речнику уз „Османа“, да тумачи скоро сваку реч; тако исто морао је и наш покојни Јован Бошковић, да тумачи многу и многу реч из „Османа“. Сам пак Ваш Јагић, у својој „Historiji književnosti naroda Hrvatskoga i Srbskoga“, рекао је на стр. 145—6. ово: „— — То и јест, мислим главни разлог, за што је република дубровачка свагда одјелито помињала људе и језик „српски“, од људи и језика дубровачкога, који су обично звали „словинским“, ређе „хрватским“ језиком.“

Рекосмо одмах у почетку овог одељка, да ми кајкавце и чакавце сматрамо више за хрвато-словенце — крајце, него за праве Хрвате. Да нам не би рекли, да смо ми то онако од ока рекли, ево чујте, за што смо ми *то* рекли.

Кад се оно у седници хрв. славонског сабора 3. (15.) Јуна 1861. велики жупан Иван Кукуљевић, бранио од тврдње патријарха Јосифа Рајачића, да је он у сабору рекао,

да у војеној Крајини живи сам хрватски народ, тад је у своме говору рекао и ово:

„Језик онај, што га наш народ хрватски испод *Окића*, око *Самобора*, у *Загорју* и *Туровом-пољу* говори (а то је кајкавски), није по законих језикословља чисти хрватски, премда се сада тако зове, него је помјешано наречје хрватско-словенско, или ако хоћемо хрватско-крањско, те управ именом словенским називао га је сам наш народ „још у 16. и 17. вијеку“.

Ваш је књижевни препородител *Вјекослав Бабукић*, у својој „*Ilirskoj Slovnici*“ 1836., којом су као што рече Ваш *Иван Филиповић*, у својој „*Kratkoj povjesti književnosti hrvatske i srpske*“: „доведени облици народнога књижевнога језика, како га је *Вук* учио, у склад са осталими славенским нарјечији, а на томе основу развијао се је сав потлашњи рад око самог језика“, — рекао ово:

„Сваки народ, поноси се својим језиком, и држи матерински језик за најмилији, најслађи и најјачи, а то с тога, што му је од малинах привикнуо и тако рекућ из његова човечја га устројства наравно проистекао, те с тога му допире до срца. И благо свакому народу, кој се поноси својим материнским језиком; јер тај ће живјети на вјеке и његовој слави неће бити конца.“ (1. с. 2.).

Молићемо дакле „*Обзораши*“, реците нам, који је *матерњи језик оних 600.000*, а *можда и више кајкаваца и чакаваца у Хрватској*? Да ли је оно којим говорите, или оно којим му Ви данас у „*Обзору*“ причате о „хрватском државном праву“, о „хрватском уставу?“ Нама је Србија онај, и којим говори Србин у кући, и којим му наши књижевници причају о српским краљевима и царевима, српским велимо, а не српско-турским, као што Ви Хрвати причате о хрватско-угарским.

Ви сте Хрвати свом жестином 1863. ударили на нашег *Вука*, што је у свом „*Ковчежићу*“, рекао: „*Срби сви и свуда*“. Шта је у „*Позору*“, одговорено Вуку, кад је он дао очитовање своје, да је њега *Мишковић* рђаво разумео, јер он — рече — није у „*Ковчежићу*“ рекао: *да су свуда све сами Срби*, већ је он ставио за натпис чланку поменуто

изреку, и да је њом хтео показати, да ће у њему бити говора „о Србима свима, макар гђје становали“, и да је он у истом чланку казао: „*да су Срби само они, који говоре српским језиком без разлике верозакона и мјеста стиновања, а за Чакавце и за Кекавце нијесам казао да су Срби*“, изволите завирити у 71. број „Позора“ за 1863.

Вук ако је и рекао: „Срби сви и свуда“, истину је рекао; јер Срби немају два-три језика, као што имају данашњи и прави и назови Хрвати.

Прочитајте н. пр. ма ком Србину ове речи: „Објављујем моме драгоме народу, да на неко време полазим на пут изван отаџбине“, па живио он у Србији, Босни, Херцеговини, Аустро-Угарско-Троједници, и био он законa источно-православнога, римокатоличкога или мухамеданскога, он ће их разумети.

Прочитајте пак н. пр. ком Хрвату „кајкавцу“ или „чакавцу“ ове речи: „Žiga je sa svojom sudbinom zadovoljan, samo mu je teško, da se ne može oprostiti s bratom“, он их не ће разумети.

А прочитајте ком Славонцу, Бошњаку, Херцеговцу, или ма коме, ко није „кајкавац“ или „чакавац“ ове речи:

„Ona se anda predaje najžestokešem haharom; ali ovi, poklam kam bi gingavi *Blandine* život cel dan razlučnem načinom bili mercvarili — — —“; или ове: „Stara horvacka veli: „Med kosi tebe videći, za kosa te bum štimal — a će med škvorci piskal buš, veruval bum da si škvorec“; или ове: „Do vpeljanoga v Horvatsku zemlju leto 1607. tak nazvanoga tovaruštva jezuševoga bi moglo reći se, da Horvatov velika stran ili pravemi slavenskemi slovami, koje Rusom i Srbijem grčke cirkve vu običaju, i koje k grčkem vnogo spodobne su; ili pak da slovami tak nazvanemi ćirulicami od sv. Ciriluša, kak poveda se, izmišlenimi, ter Dalmatincem i Bošnjakom katolikom glagolitam navadnemi knige negda svoje i pisma zpisavali jesu; i da anda ježuiti, kojem vsačko domovne mladosti v navukah nastavljanje i v držanjih vpitomljenje bilo je zručeno, prvi počeli su, na mesto slov materinskomu jeziku privlagodjenih, stranske latinske ponajviše vpotrebuvati i občinski vpeljivati s toga more biti zroka, da, kak ovakveh

redov kotrigom bilo je obično, rimo-katolike od one grčke cirkve i vu tom odlikuje, ter i na taj način bi veliku svoju proti pravoverju osvedočili gorućnost“ (о овом причању *Франа Корићкића*, жупника у Ивањској, да се код Хрвата латиница удомила тек 1607. после доласка језуита, проговоримо коју на свом месту), он их не ће разумети. Не ће их пак Србин ма које вере, ил рецимо по данашњем Вашем називу Хрват штокавац, с тога разумети, што језик „кајкаваца“ и „чакаваца“, није српски језик, већ хрватско-словенски, ил хрватско-крањски.

Рекло се не једном, и данас се говори, и од српске и хрватске стране, да су Срби и Хрвати по језику један народ. И ми то велимо, ал само за старе католике из Далмације и Босне, који су свој језик називали словинским, и за оне данашње католике, којима је језик матерински српски језик, као н. пр. Шокце у Славонији, које Ви данас бројите у Хрвате. Ти јесу по језику с нама Србима један народ, ал данашњи „чакавици“, а особито „кајкавици“ њословенчени Хрвати, које ми држимо за праве Хрвате, нису с нама Србима један народ по језику. Са свим је дружи језик њихов, а дружи наш српски.

Да су пак и сами Хрвати из загребачке жупаније, сматрали свој хрватски језик, за различит од српског, или као што га они назваше славонског, види се и из тога, што је у главној скупштини жупаније сремске од 25. Августа 1845. прочитано писмо загребачке жупаније:

„Којим своју репрезентацију за укинуће новог илирског и уведење старог хорватског правописа, за тим за раздвојење основане кадетре *хорватско-славонског језика и књижевности*, у *кадету* једну *хорватску*, а *другу славонску* саопштавају и за њојшмагање моли.“

Ви сте Хрвати, први почели говорити: „да су Срби и Хрвати два имена једнога народа.“ То сте почели говорити, из политичних разлога, и тек тада, кад сте видели, да Срби не ће ни у „Илире“, ни у „Југословене“, већ да хоће да остану Срби.

Лепо Вам је наш покојни *Даничић*, за ту нову мисао и тврдњу одговорио:

„Не гледајућ, може ли *џа* мисао (*џ*. ј. да су имена Србин и Хрвати, два имена једнога народа) бити истиниџа или не, ја мислим да у њој, самој нема ништа, што би морало бити врло немило Србима, јер, како ја разумијем, требало би по њој да Срби за себе говоре, да су и Срби и Хрвати, а Хрвати опет за себе да говоре, да су и Хрвати и Срби; па кад би се и једнима и другима досадило носити два имена, онда би дошло да се изабере једно, а које би више заслуживало, да се избере и по томе које би било изабрано, о томе мислим да Србин нема ни најмање узрока сумњати“ (Ево Вам Хрвати правога узрока, за што је Даничић назвао српски језик, српским или хрватским).

„Али се у „Књижевнику“ I. књ. 1864. — рече даље Даничић — не разумије та мисао тако; и што се ни у њему не разумије, тако, него се она мисао стеже, те се хоће радо, да се Срби називају ако не само Хрватима, а оно барем и Србима и Хрватима, а не ће никако да се Хрвати називају и Хрватима и Србима, *премда је у њих настала она мисао џе би они џребало још први да је изврше*, то је што мислим, да мора Србину бити врло немило.“

У „Гласнику“ књ. 9. српског ученог друштва у Београду, написао је Даничић, подужи чланак, с насловом: „Разлике између језика србскога и хрватишкога.“

Даничић је овако започео свој чланак:

„Колико је име хрватско чувено у свету, сам је народ хрватски врло непознат. У истој књижевности, која се највише зове хрватска, распра је, које су Хрвати. Како се народи најјаче разликују између себе језицима, којим говоре, могло би се и за Хрвате најпоузданије знати које су, кад би им се сазнао језик. Језик њихов рад сам показати у овом чланку, и то из књига, у којима се или изреком каже, да су писане хрватским језиком, или ако се у којој то не каже, а оно је у њој језик са свим онаки, какав је у онима, у којима се то каже. А да ће то доиста бити језик хрватски, може се мислити и по томе, што би био без имена и он и народ који њим говори, кад се не би тако звали, и што би онда, име хрватско било без народа, који би се њим звао,

јер сваки други народ и језик, који би ко хтео њим звати се, има друго име.“

Питамо Вас „Обзораши“, кад Ви велите да су Хрвати 1836. узели за књижеван језик, дубровачки хрватски језик, да л Ви данас пишете по дубровачком писању?

У осталом, не треба да смећете с ума, да је друго стари дубровачки језик, а друго је хрватски (кајкавачки и чакавачки), којим говоре и пишу данашњи прави Хрвати у Хрватској.

Већина дубровачких писаца, називала је свој језик — као што је рекао и г. Јаџић: — „словинским језиком“, а тек по гдекоји од њих, називао га је „харватским“. Знамо осим тога, да су још и касније пјесници дубровачки, у Босни и Херцеговини тражили чистији и правилнији говор нашега језика, него ли бјеше њихов домаћи дубровачки.

Лепо је о „словинском и харватском језику“, одговорио наш покојни др. Јован Суботић, у 88. књ. „Српског Летописа“ данашњем Вашем пророку Анђи, који је, као што рекосмо још 1852. почео писати да нема Србаља, на стр. 153.-4. ово:

„IX. Г. Старчевић, како гдје види име хрватски, тако виче нема Србаља!“.

„Дакле: Ако Истријанац католик, рекне да пише хрватски, е то је прави Хрват; а Дубровчанин, или други горњи Далматинац рекне, да пише хрватски, е то је овејани Хрват, и не може бити Србин. Ово је врло рђав силонизам, будући да му је основ шупаљ. Ни један Србин који је католиком постао, или се католиком родио, не ће да каже да је Србин, да пише српски, да говори српски, а то за то, јер је са именом Србин источна црква скопчана, и католику казати да је Србин чини се, да би толико значило као да каже, да је источне цркве. Како ће дакле да каже? Онако, како му се најближи други Словени зову: хрватски, — а гдје нема других Словена — шокачки буњевачки, словински. Ако дакле Истријанац и Дубровчанин каже, да пише хрватски, није следство, да није Србин, или да је Хрват; ком народу шта припада, то се мора са друге стране видјети.“

„Овдје морамо г. *Старчевића* запитати: кад су Дубровчани Хрвати, онда, кад vele да пишу хрватски, — шта су онда, кад кажу, да пишу словински? Очеvidно је дакле, да се по томе, што ко каже да пише хрватски, не може закључити, да је Хрват.“

„Г. *Старчевић* позива нас, да се чудимо, јер писац *Паљалићеве* кронике, вели, да пише хрватским језиком. Ми се заиста морамо чудити, али г. *Старчевићу*, и то због тога, што он на ту кронику толико цјене меће. По истој кроници, не само, да је она писана језиком хрватским, него је и св. *Кирил* свето писмо на хрватски језик превео, и свету литургију хрватски уредио! Њему је дакле језик св. *Кирила* у св. писму онај исти, који је и у његовој кроници, будући да му је и један и други хрватски, а два хрватска језика не могу бити! У колико је дакле језик св. *Кирила* у св. писму хрватски, у толико је и онај у кроници му хрватски.“

„А шта ће рећи г. *Старчевић*, кад му кажемо, да најстарији списатељи провинцијалне Хрватске, као *Пергошић* 1574., *Врамец* 1578., издатељ евангелија 1651. и други, свој језик, којим пишу не зову хрватским, него словинским?“

Какав је био 1852. данашњи Ваш пророк *Антие*, тако сте и Ви данас „*Обзораши*“. Да бисте доказали, да су Далматинци писали хрватским језиком, Ви се кад немогосте на саме дубровчане позвати, позвасте на *Фра Ловру Љубишког Шишковића*, сина пл. турчина рођ. 1672. у Љубишкоме у Херцеговини.

А како сте држали, да ће Србима бити недовољан доказ, ако се само позовете на Хасана; то сте се подједно позвали и на Словенца *Трубера* који 1560. у посвети свога превода: „*виндишкога шестаменша*“ пише:

„Да су га њеки њемачки учењаци потакли, да настави превађање светих књига, јер да их је већ и њеки *Стијејан Конзул*, Истранин зачео превађати из виндишкога језика на „харватски“, који језик разуме Далматинци, Бошњаци, Серви, па народи све до Цариграда.“

Кад је Словенац *Трубер*, био тако велики зналац етнографије, да је Хрвате нашао и у Србији и у Бугарској, и

језикословац, да је држао, да „харватски“, разуму не само Бошњаци, већ и Срби у Србији и сви остали народи до Цариграда; онда се из тога може видети, како је поуздан и јак доказ за „харватски језик“, позивање и на једног *Примуша Трубера!*

Да видите „Обзораши“, а и наш српски свет, какав је био језик *Труберов*, навешћемо нешто из његовог превода св. писма, који је превод он штампао и глаголицом и кирилицом (цирулическим слови).

Он је овако преводио: „Два ѿдъ нѣхъ гредѣхота ѿнѣ истѣ данъ в каштелъ, ки кише далеко стадни шестдесетѣ ѿ іерѣсалима, именовъ Елмаѣсъ, и ѿна говорахота мею совоѣмъ ѿта вснѣхъ ка се вѣхѣху згодила.“

Је л ово језик, којим говоре кајкавци у Хрватској, који себе изодавно зову Хрватима, и које тим именом и наш народ изодавно зове, и само њих је држао и држи за Хрвате? Одговорите нам!

Онај језик, којим је штампао *Трубер* свој превод св. писма, назвао је Фра *Маџија Дивковић*, који је 1565. кирилицом штампао у Млецима „Наѣкѣ Карстиански“, „незнѣкѣ Словински“, а слова кирилска „слови Сѣрпскиѣми“ А кад сам *Дивковић*, *Петрар Канизија* 1583. и други из тог доба, називаше свој језик „словинским“, онда су заиста они у томе већи ауторитети, од једног Словенца *Трубера!*

Навели смо неколико примера, какав је језик био и какав је данас кајкаваца и чакаваца похрваћених Словенаца и Краћаца, а овде ћемо да наведемо неколико примера, какав је био „словински“, ког су називали гдекоји „хрватским“ језиком.

Навешћемо Вам баш нешто из саме *Папалићеве* кронике, за коју рече, да ју је написао „хрвацким језиком“.

„И тако свети муж Костанц (Константин св. Кирил—) нареди попове и књигу харвацку, и изтумачи из гарчкога харвацку књигу, и харвацка изтумачи јеванђелија, и све пиштуле цриквене, и тако старога, како новoga закона, и учини књиге с папиним допушћењем, и нареди мису, и утврди земљу и виру Исукарстову, и вазе прошћење и обрати к Риму пут свој, који му под послух свети запо-

ведан бише, и греднуће, наврати се на краљевство светог пука — — —.“

Фра *Рафаел Леваковић*, овако је писао „словински“.

„Кој наук, премда је кратак, уфам се, да ће користан бити не само за оне, који жуде латински језик научити, него јуште за дјецу од Далмације, која уче дијачки језик граматиком за Латине уписаном, јере дјеца најприје науче материн језик, т. ј. словински (чусте ли, како назва *Леваковић*, језик, којим се у Далмацији говорило!) — — —.“

Је ли ово „хрватски“ језик? Ако јесте, онда какав је ово:

„Ја нечу на вного престимавати оно, кај бетеги, доба и час ошкудују, љепота прехађа, истина остаје. — — — Ја зевсема никај немарим за малеке, покехдоб ја вјеруем ву Јежуша Критуша — — —?“

Класици пак дубровачки овако су певали:

„Проз мостове, ки се дижу
„Занесене у заходе,
„И у долину свак час нижу
„По стрм' и уск' путу сходе.“

„Зато, младци ви љувени
„Цић милости драге ваше
„Немојте имат у нециени
„Те љепости миле наше.“

„Све створење по нарави,
„Ча му ј' љубко, тим се слави,
„А Приморје Задре тобом,
„Зач си славан ти сам собом,
„Од мудрости без дна рико,
„Задре граде, наша дико.“

Не ће бити с горег, да прочитате „Обзораши“, у Вашег *Симе Љубића* „Ogledal-y“ I. стр. 60. и 70. где је говорио „о најстаријим списатељима дубровачким и которским, родом српским, или барем одгојеним под упливом српскога нарјечја, како н. пр. *Шишко Минчешић*, *Ђорђе Дражић* и др.“

Кад је оно 1852. у 76. бр. „*Narodnih novina*“, неколико хрватских књижевника, позвало све југословенске књижевнике, да се од народних наречја изабере једно за књижевни језик, и да би „најправије и најбоље било, да јужно наречје буде књижевно“, тада је др. Јован Сћејић у 44. бр. „*Српских новина*“ за 1852. одговорио им и замерио, што су неискрени хрватски књижевници, и што се стице — снебивају, те у место да рекоше: „српски језик“, они рекоше, „о нашој књижевности“, „о књижевницима источно-западнога вјерозакона“, „о јужном наречју“.

А за разлог, да треба „јужно наречје“ узети за књижеван језик, и за то, „што је сва стара дубровачка књижевност у њему писана“, одговорио је Сћејић ово:

„Ако наше српске народне пјесме не могу у овом притегнути, дубровачка књижевност не ће моћи ни толико. Дубровачка књижевност није, право рећи, народна, него мјестна, дубровачка, једва, ако више хоћеш областна, за Дубровник и за његову околину стварана; „југословенство“, као што га ми узимамо, свагда је било изван њенога домаћаја, незнани свјет. Та мала тачка на југу, не ће и не може к себи привући и освојити цјело нашинство, особито наше српство, за које она, по књижевности, нигда није имала битности.“ (Наш је народ у песмама за Дубровчане рекао: „Латини су старе варалице“.)

Из свега реченога, јасно се види, да је језик „словински“ и „харвацки“, којим су писали у XVI. веку Анђун Далматин, Стијан Истријанин, Трубер, Матија Дивковић, Петар Канизија и остали, мање више српски језик помешан са старословенским, а никако хрватски.

„У Далмацији — као што рече Вук у „*Ковчежићу*“ — нема данас „чакаваца“ на сухој земљи, али их има у Хрватској, како се пређе Велебит, у западној Мађарској и у Аустрији готово до Беча. Како их је нестало у Далмацији? Ја мислим да су се од Срба и од Турака разбјегли, а који су ондје остали, они су се посрбили задржавши само и на онијем мјестима, гдје је у старо словенском ђ.“

Немачки је путник *Ј. Г. Кол*, издао 1851. опис свога путовања у Истрију, Далмацију и Црну гору, у ком је и ово рекао:

„О хрватским славенима мисле, да су се они најпре у Далмацији настанили, и можда једно време целу земљу држали. Цела северна Далмација до *Крке*, чинила је дуже време главни део Хрватске краљевине, и хрватски краљеви, имали су баш ту своју столицу у *Београду* (данашња *Zara vecchia*). А и све скоро острве далматинске, населили су Хрвати. На југу могли су Срби ту тамо из одавно седети. Ну, кад је хрватска сила и цвет Мађарима подлегао, а још више, кад су се Србљи с Турцима подударили, стану се српски бегунци све то више у приморје насељавати, и тако буду осим јужних крајева, који су већ од старине к Србији припадали, и северни хрватски све више и више тако рећи посрбљени. Хрватско је племе у Далмацији све више уступало, а српско овлада у читавој Далмацији, поименце пак у средњој и јужној. Особито су пак Бокељи, Дубровчани и дубровачки острвљани, становници око Неретве и Цетиње, тако названи Морлаци и ускоци, чисти Срби; а Морлаци на северу од *Крке*, имају се сматрати као смеса од Србаља и Хрвата, али са више српства; становници око *Зрмање* и *Велебита* као прилично чисти Хрвати сматрати, а на острвама се сачувало чисто хрватско племе.“ (*„Српски Летопис“* књ. 85. стр. 8—10.).

Какав је народ био у околини Дубровника, и какав се насељавао у сам Дубровник, може се видети из записа, који се налази у сакристији *Сшонске* францишканске цркве, писатог 1394. год., ког је данашњи високопреосвећени митрополит дабро-босански *Георгије Николајевић* обелоданио у српском преводу у 17. бр. *„Српског народног листа“* за 1839. годину.

Исти запис гласи:

„Пре него је она земља (*Раиш*, *Сшон* и др.) дошла до руку госпoде Дубровачке, стајала је подложна Шизматцима и Патаренима триста може бити година; нит је ту и спомена било о католичкој вери, паче ту су калуђери и свештеници (православни), живили. А после пак по

божијој наредби, кад су речена господа онај *Раиш* под извесним Данком предузели, давајући краљу Рашком (српском), или бану Босанском сваке године по 1000 перпера; сувише пак желећи они *Раиш* уздржати, и од силе Шизматика (правосланих) и Јеретика учувати, начине две прејаке тврдиње, и повуку велики зид с кулама од једне тврдиње до друге дуж читаве миље, за које зграде и друге потребе потроше око 20000 дуката из општинске касе; обећају ту и калуђере и речене свештенике држати, али ако ћеду се као Католици владати; веру Римску ту насаде, фратре наместе, и место им сазидају. Који фратри, содејствујући милости божијој, онај народ обрете и покрсте и до данас обраћају оне, који се досељавају из земаља Шизматика у овај предел и т. д.“

После тог записа, рекао је г. *Николајевић* и ово:

„Кад су Турци у Србију, после тога и у Босну и Херцеговину продрли, многе су се тада породице српске из тих земаља, у Дубровник насељавале, и како нису имали у Дубровнику своје цркве и свога свештеника, то су и саме у римски закон прешле.“

А не ће бити с горег, да прочитате „Обзораши“, шта је рекао професор *Реиштар*, зет *Јаџићев*, у *Јаџићевом „Архив-у“*, у чланку: „*Die Ragusanischen Urkunden des XIII—XV. Jahrhunderts*“, и приказ тог чланка у „Делу“ др. *Ђорђа С. Ђорђевића*, па ћете и сами морати доћи до уверења, до ког и они дођоше, а наиме, да је Дубровник по свом постанку латински муниципије био, али се пославенио. А пошто се тај преображај извршио под утицајем српскога племена, то се може казати да се посрбио.

Па кад све ово стоји, питамо Вас „Обзораши“, где је колевка српском језику, да ли у Херцеговини, Босни, или у посрбљеном Дубровнику? Ви одговорите, како хоћете, ми одговарамо, да је у Херцеговини и Босни.

Ево одговора, од куд се у Дубровнику и Далмацији у XVI. и XVII. веку, онако српски писало.

Ви данашњи Хрвати, као што рекосмо тврдите и пишете, да ко живи у Хрватској, Славонији и Далмацији, да не може ништа друго бити, до ли Хрват, и замерате нама

Србима, што се ми тобоже због православне вере држимо за Србе и што и римокатолике и мухамеданце, чији је матерњи језик, српски, називамо Србима.

Ви данас у Хрватској, Славонији и Далмацији, видите саме Хрвате. А молићемо, кад већ не видите у њима Србе, а где су „Славонци“? Где је „славонски народ и славонски језик“?

Ви сте изгледа нам заборавили, на време кад је нестало „славонског народа и славонског језика“. Па кад смо већ предузели, да Вас потсетимо на оно, што сте заборавили, држимо да ћете нам бити захвални, што ћемо Вас и томе научити.

Дакле чујте, докле се налази траг „славонском народу и језику“.

Да не наводимо ту ваздан наводе Ваших политичара и првака до 1860., ми ћемо навести овамо од 1860. само неколико примера.

Дакле чујте. Искупљена у Загребу 1860. банска конференција, упутила је из своје седнице, одржане 28. (16.) студенога, на Њег. Величанство преставку, коју је саставио *Иван Мажуранић*, потоњи бан, и у њој се налазе и ове речи: „— — — Да се језик народни *хрвајско-славонски*, каконо већ патентом од 7. травња 1850. признано бјеше, уведе у све јавне послове.“

Ако не знате, знајте, да је у тој конференцији присуствовао и: *Штросмајер*, *Кукуљевић*, *Вукојиновић*, *Мажуранић* и др. — — —“.

У 3. седници од 10. просинца 1860., прочитано је царско ручно писмо од 5. просинца, у ком се налази и ово: „— — — наређујем *хрвајско-славонски језик* — — —“.

У 4. седници од 17. сијечна 1861., под бр. 4. налази се: „Г. *Кукуљевић* прочита проглас на народ *хрвајско-славонски*“.

У истом прогласу, на четир места вели се: „*Хрвати и Славонци*!“

Кукуљевић, упутио је 31. просинца 1860. „*Одговор на отворено писмо пресветилога г. кнеза Меда Пуцића из*

Дубровника“, у ком је рекао: „— — од кад смо ми Хрвати и Славонци — —.“

У чланку „Српска војводина“ у 56. бр. „Позора“ за 1863. рекло се: „— — ми Хрвати и Славонци — —. Или зар су Хрвати и Славонци, тако нетолерантни, да се морају Срби бојати, да ће латиница истиснути кирилицу?“

Да нас не мрзи тражити, нашли би још и из доцнијег доба, више признања „хрватско-славонског народа и језика.“

Ну, и из реченог види се, да је Ваше хрватство у Славонији „*новог датума*“. Прост свет или „пук“ у Славонији и дан данас каже да је Славонац, а свој језик назива „славонским“, „нашким“, ал мало ће ко рећи да је Хрват, и да говори хрватски. Да то каже и призна, за то се данас старају Ваши попови и учитељи.

До пре је Славонац с потсмехом звао Хрвате „ерама“, а и данас се то може чути. У „*Spomen knjigi Matice Hrvatske*“, у опису живота *Матије Месића*, рекао је Ваш *Tage Смичиклас* и ово:

„Родио се *М. Месић* у Броду од сиромашних родитеља. Отац му је био поријеклом Хрват из Лике, чиме се старац радо знао поносити. Скромна његова жена, рођена Брођанка, као да се стидила, што је пошла за Личанина, које тек љута невоља гони у Славонију; знала би му приговарати: нека то барем пред дјецом не говори!“

Кад су хрватски политичари и књижевници, увидели, да Срби не ће да приме, ни назив „*илирски*“ ни „*нашки*“, ни „*славонски*“, за свој језик, а они опет нису хтели да назову свој језик, „српским језиком“, а видећи да са својим не могу оно постићи, што су желели, назваше свој језик „југословенским“, мислећи, да ће на тај назив Срби прислати.

Тако је у чл. LVIII, 1861. сабор хрватско-славонски закључио § 1.:

„Језик југословенски троједне краљевине, изјављује се овим за сваколики обег троједне краљевине, за једино и искључиво службени језик у свих струкама јавнога

живота.“ а у § 5. „Свакому је просто служити се у свих списих латинским или кирилским писмом.“

Кад увидеше, да Срби не ће ни тај назив за свој језик да усвоје, а они онда — као што рекосмо — ударише у тврдњу, да је хрватски и српски народ по језику један народ, те да је свеједно, рекло се српски или хрватски, и из почетка почеше писати и говорити „хрватско-српски“, или „хрватски или српски језик“, а од дужег времена оставише се и тога назива, те сад говоре и пишу, да у Троједници живи сам Хрват, и да по томе у њој нема другог до ли хрватског језика.

Што су се у томе толико Хрвати осмелили, доприне-ло је доста и то, што је и *Даничић* доцније употребљавао назив „српски или хрватски језик“. Истина он је то чинио с тога, што је тврдо веровао, да кад се досади и једнима и другима употребљавати два имена, и дође до избора за једно име, а „*које би — као што рече при оцени „Књижевника“ за 1864. — било изабрано, о том мислим да Србин нема ни најмање узрока сумњати.*“ (Разумете ли „Обзори“, шта је *Даничић*, овим хтео казати!).

Да је пак *Даничић*, веровао у *то*, и за што је он држао српски, а за што хрватски језик, може се најбоље видети из овог његовог писма, писатог на неколико дана пред своју смрт 4. октобра, а умр'о је 5. Новембра 1882., своје пријатељу г. Милану Ђ. Милићевићу.

У истом писму рече *Даничић* и ово:

„Молио бих те, да препоручиш *цврсто* (у Србији многи говоре *цврсто* м. *чврсто*во, *друсто*во м. *друштво*во, те се *Даничић* тима хтео мало нашалити) људима и деци око „*Видела*“, да ни једне ријечи не узимају из овдашњих новина (т. ј. хрватских у Загребу) и рјечника, јер узимајући признају и засведочавају да су их овдје претекли, а није тако; *јер је овдје мртвило, а то је живо*. У мртвилу будући, не могу ни радити тако, да би се том радњом створило што за језик из онога, што у језику има, јер у мртвилу не знају за то; и у њихову мртвилу обамире и оно, што је у језику, јер се не миче, не употребљава. Него како раде? Обамрли, пружају руке око себе, па што им са

стране дође, преводе ропски, не знајући (у мртвилу), да може бити друкчије. А ту, гдје је живот, тим више се треба чувати, да се не увлачи мртвило, које може бити само немарношћу рђавих писаца. У животу језик и ријечи му развијају се, примајући мало по мало у своје значење нове идеје, пуштају из себе огранке; међу њима из истих жилица постају и нове ријечи. Те жилице по ријечима, које су идејом налик на ону, која би нова требала, треба тражити, а не газити.“

Ево, какво је мњење имао *Даничић* о Вашој данашњој „загребачкој школи!“

А да тако исто мњење има о њој и Ваш г. *Јаџић*, упитајте се у Бечу, код његових ђака, па ћете од њих чути, *да он данашњи Ваш књижеван језик, никада не назива хрватским, већ српским језиком.*

Као што је Ваше католичко свештенство криво, што је 1102. год. хрватски народ, признао господство угарско, једино с тога, што су и Угри били вере католичке; тако исто њему имате и имамо захвалити, што у Славонији, Хрватској, Далмацији, Босни и Херцеговини, постоји код римокатоличког „пука“, икавско наречје.

Кад већ није могло успети у томе, да „католички пук“, друкчије говори од православних, почем су и једни и други Срби били, само што су две вере веровали; они смишљаше на то, да ма какву разлику и у томе створе, те се задовољише и у томе, да њихов „пук“ у место: је, ије, е, говори: и. Н. пр. у место вјера, вијера, вера, да говори вира.

Само нека је разлика, ђа ма била за „нокаѿ“!

Ваш је *Гај*, као што рекосмо, јавно признао, да су Срби сачували народне обичаје, а то је рекао с тога, што је добро знао, да су их код Срба католика, свештеници и фратри њихови укинули. То је јавно признао и Ваш *Ј. Фр. Јукић* (*Славољуб Бошњак*), у свом: „*Zemljopisu i poviestnici Bosne*“, Zagreb 1851., где је на стр. 19. рекао: „Народни обичаји код керстјанах (т. ј. католичких Бошњака) готово су изстребљени, јер свећеници држећи их за празноверје

(!), укинули су и искоренили су их, само гдјекоји остали су“.

Српски пак народ и свештеници, нису сматрали своје народне обичаје за празноверје, као што се за њих у самим „*Südslavische Zeitung*“, што су излазиле у Загребу 1851. рече: „Наука Христова проникнула је живот народа српског свестрано, за то се црте побожности код њега примећују скоро при сваком народном обичају или светковини, скоро при сваком, макар и свагдашњем занимању и обичном разговору. И то сачињава ону крепку стену, о коју се разбијају свеколике хитрости западне цркве.“

Четврти главни узрок тужаљци српског народа, против увреда хрватских, јесте мржња хрватских опорбењачких странака, и у опште рећи Хрвата, против тако зване „српске заставе“ у Хрватској и Славонији.

Не само „странка права“, већ и „неодвисна — народна странка“, толико су и толико пута подизали свој глас и у својим новинама, и у сабору, против тога, што се кад и кад, у свечаним приликама н. пр. о слави црквеној, при доласку српског патријарха или владике, бана или жупана, о имен-дану Његовог Величанства, истакне на којој српској цркви, школи или кући, и тако звана „српска застава“.

Обојим „опорбењачким странкама“, много је мрскија српска застава, од заставе мађарске, и ако се обе подједнако слажу у мржњи против Мађара, а друга се у више прилика изјавила, како она сматра српски и хрватски народ, за један народ.

Обе „опорбењачке странке“, чим где виде српску „*црвено-плаво-белу*“ заставу у Хрватској и Славонији, оне одмах подигну вику у сва звона, како су Срби, или „тако звани, ил надри Срби или Власи“, истакли заставу туђе државе (краљевине Србије), те удри у денунцијацију, и позивај се на наредбу бившег фелдцајгмајстера *Молинарија* од 1875. и песник-бана *Мажуранића* од 1876., којима

је забрањено у Хрватској и Славонији, истицати „*црвено-плаво-белу*“ заставу.

Како је у заседању хрватско-славонског сабора од Децембра 1894. год., било и опет говора о српској застави, којом је приликом од српске стране речено, да су Срби под патријархом *Чарнојевићем* прешли на ову страну под „*црвено-плаво-белом*“ заставом, и како се у 11. бр. „*Обзора*“ за о. г. рекло, да је поменута српска тврдња неоснована, а у 23. бр. од о. г. изјављено чуђење, што се нико није нашао од Србаља, да одговори на тврдњу „*Обзорову*“, да „заставе под којима је патријарх *Чарнојевић* довео Србе у ове крајеве, нису тробојнице, које Срби као емблеме своје народности у Хрватској и онда истичу, када тому нема разлога (!). Нама би — уредништву „*Обзора*“ — управо било драго, да нам или *Ђурковић* (који је први рекао, да су Срби под *Чарнојевићем* дошли под „*црвено-плаво-белом*“ заставом), или когод од оних, који му слиепо повјероваше, докаже, да су оне заставе, које су нама биле показане на мјесту, гдје их је само и он могао видјети, као заставе из *Чарнојевићевих* времена, управо такове тробојнице, какове данас Срби у Хрватској узимљу за емблем своје народности, и да ми нисмо добро виђели или чули, кад велимо, да те *Чарнојевићеве* заставе нису тробојнице. Дотле ми остајемо код наше тврдње, да је цијела зграда *Ђурковићева* обране српске заставе у Хрватској, на пиеску саграђена“; то ћемо ми овде коју да проговоримо и о српској и о хрватској застави, и то што ћемо о њима рећи, рећи ћемо „ни по бабу ни по стричевима“, већ „по правди Бога истинога“.

Г. *Ђорђе ил. Ђурковић* у свом говору, говореном у хрв. славонском сабору 9. (21.) Децембра 1894., рекао је, како је српски народ дошао пре 200 година у ове крајеве под патријархом *Чарнојевићем* са „*црвено-плаво-белом*“ заставом, и са грбом с једне стране крст са четир оцила, а с друге стране сунце и једна црква; како је кнез *Милош* од овдашњих Србаља примио и заставу и грб. А г. *Паја Јовановић*, у истој седници рече, да пошто му је питање о српској застави узео г. *Ђурковић* испред носа, и отео ла-

ворику, рекао је, у кратко оно исто, што је и г. Ђурковић рекао о њој.

У „Обзору“ као што рекосмо, рекло се, да је горња тврдња г. Ђурковићева, неоснована, и да патријар Чарнојевић, није прешао пре 200 година са „црвено-плаво-белом“ заставом, *а и ми то исто велимо*, и за ту нашу тврдњу, ево и доказа.

Ако је још до пре неколико година, не само наш прост народ, већ и сами наши књижевници и политичари држали и веровали, да смо ми овамо под патријархом Чарнојевићем, од своје воље дошли, и да смо пре свога прелаза, учинили уговор са аустријско-угарским царем и краљем Леополдом I., што се дуго времена тврдило — наравно из рачуна — и од бечких политичара; данас смо ми на чисто с питањем, *како смо и зашто смо овамо дошли*.

О томе не треба више да варамо ни сами себе, ни наш проси народ. И од како смо о томе на чисто, од то доба не сневамо више о војводи и војводини, већ смо стали на здраво земљиште, и тражимо за себе и свој народ она права, која нам као грађанима у земљама круне св. Стевана припадају.

Наш српски народ под патријархом Чарнојевићем, није прешао дакле, као што рекосмо, овамо с „*црвено-плаво-белом*“ заставом, нити је *тада* пренео овамо са таком заставом и данашњи грб српске карловачке митрополије и српског патријарха; а није с њом прешао, нити га је пренео с тога, *што тада патријар Чарнојевић, није имао ни своје заставе, ни свога грба*.

И не само, да до патријарха Чарнојевића, и за његовог патријарховања, српска архијепископија и патријаршија, односно српски архијепископи и патријарси, нису имали своје заставе и свога грба; већ их они нису имали све до 1726. односно 1848. године, 1726. год. први је започео *Мојсије Петровић* архијепископ и митрополит београдски и карловачки, по сједињењу београдске и карловачке у једну архијепископију и митрополију, употребљавати на свом печату данашњи грб српске карловачке митрополије и српског патријарха т. ј. на штиту, ког држе два

анђела, и над којим је круна митрополитска, с десне је стране изнад штита патријарашки крст, а с леве штака; у самом пак штиту, горе с десне је стране кула, с леве црква, а доле у среди испод њих крст са четир слова с, окренута лицем једно другом међу крацима крста.

Наследник *Мојсијев, Вићентије Јовановић*, такођер је употребљавао онакав исти печат, ког је започео употребљавати *Мојсије*, а његов наследник патријар *Арсеније Шакабента*, не само да га је и он употребљавао, *већ га је увео као грб српске карловачке митрополије и од то је доба он до данас грб српске карловачке митрополије и српског патријарха.*

Како на старом двору патријарашком, који је пре три године порушен, тако исто и на данашњем новом, на челу (фронту) налази се исти грб у зиду изрезан у камену. А он се налази и на многим српским црквама, а особито на тороњима.

Ево, *кад и како* је постао грб српске карловачке митрополије и српског патријарха.

Кад и како је постао, и *какав* је грб српске краљевине, може се видети из следећег.

Још 1830. год. поручио је руски двор по изасланицима кнеза *Милоша, Авраму Пећиронијевићу и Цветику Рајовићу* кнезу *Милошу*, да даде сачинити „*органички устави*“.

Чим се у народу чуло за ту цареву поруку, тако се на све стране по Србији почело говорити, да треба да се сачини устав. Кнез даде налог *Димитрију Давидовићу* и *Стевану Радичевићу* да преводе законе и да спремају грађу за устав.

На скупштини, одржаној на Сретеније 1835. у *Крајујевицу*, прочитао је *Давидовић* устав, ког је он с *Радичевићем* саставио по упутству *Милошевом*, ког је скупштина усвојила.

Кад је исти устав послат у Цариград на потврду, нит га је хтела Русија, ни порта потврдити.

Милош повери за тим у Априлу и. г. другој комисији, да изради нов устав, и кад га је иста израдила, пошље га у Цариград на потврду, а за тим је и сам 19. Јулија отишао у

Цариград, да поради на потврди, где се бавио до Новембра. Русија је противна била и том уставу, а највећма се противила, што је и у њему, као и у првом било наређење: о застави, грбу и скупштини.

Пошто Русија никако није хтела да одобри и тај други устав, то *Милош* у Новембру 1835., повери трећој комисији, да изради устав, која га је и изразила.

Русија је била противна и томе уставу, и после дугог преговарања српских изасланика с руским послаником, на послетку 10. Децембра 1838. потврди Султан устав, у ком ако и није било спомена о грбу и застави Србије, у посебном ферману Султан је одобрио кнезу употребу грба и заставе.

По том ферману, српски грб овакав је био:

„Грб српски преставља бео крст на црвеном пољу, с четир огњица челикасте боје, између кракова крста, леђма окренута краковима крста. Тај грб лежи на кнежевској порфири, из кнежевске круне висећој, окружен венцем, састављеним из плодних гранчица, с десне стране растове, с леве масличне, природне боје, плавом пантљиком на шепут испод грба везаних, и врховима више грба састављених. Круна од основе црвене, украшена златом и драгим камењем, и златним крстом на врху.“

Српска застава била је пак оваква: „Тробојна застава: црвено, плаво, бела, хоризонтално лежећа. На црвеној боји, и то одмах до копља, четири звездице, по две у реду једне под другима, у виду четиреугла. Копље на ком стоји застава, извајано је народним бојама црвеном, плавом и белом, уз целу дуж“.

Ето, *кад, како је и какав је* изгледао први српски грб и српска застава.

Што је пак Србија дошла 1838. до своје земаљске и народне заставе и грба, то се имало захвалити *Димитрију Давидовићу* и *Јакову Живановићу* који су правим српским родољубљем радили на томе, да Србија дође и до грба и заставе.

Како су у Русији у оно време, владали Немци, није чудо, што је руски посланик у Цариграду био јако противан томе, да Србија добије свој грб и заставу.

Ко хоће да сазна, *какве* је све борбе било око грба и заставе српске, тај нека прочита VI. „*Сјоменик* кр. српске Академије“, у ком је Живановић, описао потанко све, шта је у том погледу рађено; и ко то прочита, уверени смо, да ће и он, као што и ми овде кличемо и *Давидовићу* и *Живановићу*, рећи: *слава Вам!*

Не стоји дакле тврдња г. *Ђурковића*, да је кнез *Милош*, узео од овостраних Србаља, грб и заставу.

Како *Давидовић*, тако исто и *Живановић*, били су класично изображени људи, и они су знали, какав је по причању и нацрту *Мавра Орбинија* у његовом „*Il regno de gli Slavi*“ Pesaro 1601. и по „*Сѿематиѿграфији*“, *Христофора Жефаровића* Беч 1741., био грб Србије, те су према томе саставили поменути грб.

Заставу су пак сами, попут француске триколоре саставили, само што су друкчије боје поређали и ставили их хоризонтално (положено), дочим је француска триколора била: бело, плаво, црвена, перпендикуларно (управо) лежећа, а застава за бродове: плаво, бело, црвена перпендикуларно лежећа.

Грб Србије од 1838., био је у њој све до прогласа краљевине, а тако исто и застава; а од то је доба овакав грб Србије: „Двоглави бели орао на црвеном штиту с круном краљевском. Врх обе главе двоглагога орла, стоји круна краљева, а испод сваке канце, по један кринов цвет. На прсима му је грб кнежевине Србије „бео крст на црвеном штиту, са по једним огњилом у сваком углу крста“.

Застава је краљевине Србије данас ова: „Тробојница црвено, плаво, бела, с четир златне звезде у горњем црвеном пољу, с грбом у средњем плавом пољу“.

Кад смо Вам сада „*Обзораши*“ ово навели, питамо Вас, реците нам: јесте ли Ви гдегод видели, да овострани Срби у Хрватској и Славонији, истичу онакове заставе, какве су биле до пре кнежевине Србије, а какве су данас краљевине Србије? Хтели, не хтели, не смете казати, да сте их

видели; а то с тога, што Срби у Хрватској и Славонији, нити су кад истицали, нити истичу заставе кнежевине, односно краљевине Србије.

Рекли смо, *кад и како* је постао грб српске карловачке митрополије и патријарха српског; а сад ћемо још коју да проговоримо и о застави српске карловачке митрополије и патријарха српског, или о тако званој „српској застави“.

И ако су, као што рекосмо, још 1726. год. српски карловачки митрополити, почели употребљавати на својим печатима, данашњи грб, а патријар *Арсеније Шакабента*, увео га и као грб српске карловачке митрополије и српског патријарха, *све до 1848. год. није имала српска карловачка митрополија своје заставе*.

Кад је 1. Маја 1848. српски народ изабрао на „мајској скупштини“, архијепископа и митрополита *Јосифа Рајачића*, за српског патријарха, тада је *Рајачић* истакао на свој двор „*црвено-плаво-белу заставу*“, и *од то доба до данас у свима свечаним приликама, вије се она на патријарховом двору. Од то доба до данас, сматрао је наш овострани народ, исту заставу, за заставу српске карловачке митрополије и српских патријарха, а тиме и за своју заставу*.

Ево, *како и кад* је постала заставка српске карловачке митрополије и српског патријарха.

Сад кад ово знате „*Обзораши*“, дај да видимо, *како* је и *кад* је постао данашњи грб и заставка тако зване, а не и у ствари, троједне краљевине, односно тако звана „хрватска заставка“.

Као што смо искрени били, при причању, *кад и како* је постао грб и заставка српске карловачке митрополије и српског патријарха; тако ћемо исто искрени бити и при причању о постанку грба троједне краљевине, и њене или као што Ви велите „хрватске заставе“.

Да почнемо дакле с причањем о историји грба. То чинимо не само с тога, што смо прво испричали и историју грба српске карловачке митрополије и српског патријарха; већ и с тога, што Вас она не ће толико ожалостити и сневеселити, као што ће Вас ожалостити и сневеселити причање наше о историји Ваше „хрватске заставе“.

Грб троједне краљевине, састоји се данас из састављеног грба краљевине Хрватске, Славоније и Далмације.

По причању др. *Боџослава Шулека* у „*Hrvatskom ustavi*“, Zagreb 1883., грб краљевине Хрватске, састоји се „из 40 коцака, које су измјенице црвене и сребрне, тако да их је све скупа 20 црвених, а 20 сребрних“. Грб краљевине Славоније: „уздуж грба теку две реке (Сава и Драва), које деле сав простор грба на три поља: горње и доње поље је модро; у горњем види се звезда, а у средњем зеленом десно текућа куна“. А грб Далмације: „три окруњене леопардске главе у модром пољу“.

За грб Хрватске, рече *Шулек* „да је прастар“, за грб Славоније „да је њиме Славонију надарио *Владислав II*. 1496., и да се дотична диплома чува у земаљској писмари“, а за грб Далмације „да му нема паметара“.

„Хрватски и Далматински грб окруњен је круном *Звонимира* (а где је доказ за ту тврдњу!), а Славонски носи на врху кацигу — — ал да не би никада заборавили, да смо сада под круном св. Стјепана, то нам ју нагода на стари наш грб надостави.“

„Него осим овога нашега посебнога грба, имају се по § 62. употребљавати, кано обиљежје пословах свим краљевинам круне угарске заједничких, сједињени грбови краљевинах Угарске, пак Далмације, Хрватске и Славоније.“

Мавро Орбини је је први 1601., навео грбове појединих словенских земаља и знаменитих породица. За тај његов рад, врло је умесно рекао г. *Стојан Новаковић* у VI. „*Годишњици Николе Чујића*“ на стр. 116. ово:

„Пада у очи, да ни један историк, пре ни после *Мавра Орбинија*, није грбовима поклатио толику пажњу, ни такво место. Бележимо да при свем том *М. Орбини* не говори ни речи, ни о изворима својих грбова, ни о значењу њихову; он не каже нити да их је сам саставио, нити да их је где готове нашао. Они су у његовој књизи на одличном месту, у заглављима најзнатнијих одсека његове књиге у лепим бакрорезима наштампани, и читаоцу је остављено да о њима суди, мисли или их употребљава, како мисли или зна“.

Ми пак велимо и тврдимо, да је М. Орбиније, већину грбова у својој историји сам измислио.

Кад је 1601. изашла историја Орбинијева, тако су почели ницати у Босни зборници са грбовима словенских земаља и знаменитих породица; те и ако се н. пр. на оном у фојничком католичком манастиру вели, да га је написао 1340. поп *Стијанислав Рубчић*, на славу „*Стијана (!) Немањића цара Сарбѣлена и Бошћнака*, не само тај, но и остали подобни зборници, који су скоро сви написани и кирилицом исквареним српским језиком, и на латинском језику, написану су по Орбинијевом делу.

Тако је по његовој историји, 1701. издао у Бечу, а идуће године и у Загребу *Павао Риџер (Виџезовић)* Сењанин, своју „*Сшематиографију*“ на латинском језику, за коју врло умесно рече г. *Стијан Новаковић* на наведеном месту стр. 126., „да није ништа друго, него од М. Орбинијеви грбова начињен, у неколико раширен и хералдичким објашњењима умножен зборник“.

Исту је „*Сшематиографију*“ превео и издао у Бечу 1741. *Христофор Жефаровић*.

Како Орбиније није навео, од куд је узео поједине грбове, и кад је који постао; како је *Шулек* рекао за грб Далмације и Хрватске само то, да му нема паметара, односно да је прастар; како ни сам г. *Таде Смичиклас*, у својој историји „*Povjest Hrvatska*“, Zagreb 1883., па ни покојни *Рачки*, ни остали хрватски историчари, не наведоше, кад и како је постао, што значи речени грб Далмације и Хрватске, и где је прво нађен, и како се у скроз научном делу, написаном по изворима, др. *Антјона ђл. Вирошила*: „*Das Staats-Recht des Königreichs Ungarn*“, Pesth 1865 I. Band, на str. 334. пече: „*Die Wappen der zur Krone Ungarns einst und zum Theil auch jetzt gehörigen Nebenländer, sind heraldisch noch lange nicht alle gehörig untersucht und bestimmt. Bei einigen ist das Feld, bei andern die Figur ungewiss bei den meisten die historische Begründung, bei einzelnen sogar der Sinn der heraldischen Hieroglyphe unbekannt, oder nicht ausser Zweifel gestellt*“; то ми овим смело тврдимо, да пошто се уз то позитивно зна, да Далмација и Хрватска, за

време „краљева из народне династије“, нису могле имати свога грба, почем га у то време нису имале ни остале државе у опште, а доцније, кад су потпале под власт угарских краљева и Млечана, нису од њих добили грбове, јер да су их добили, морало би се знати, као што се зна и за Славонију, да га је добила од Владислава II. 1496., да су оне тек после 1601. односно 1701. усвојиле оне грбове, што их је морао измислити сам Мавро Орбиније.

Држите л „Обзораши“, да ова наша тврдња, није на истини основана; изволите нас о противном уверити, и то не голим фразама, већ разложима, који могу издржати критику. Tessék.

Како је Шулек поуздан у свом причању, може се видети из овога. Навели смо, како је он описао грбове Хрватске, Славоније и Далмације. Кад наспоменемо, да се код Орбинија и код Риттера (Виттесовића) наводи, да се грб Хрватске састоји из 14 коцака, а да се у поменутом научном делу Вирошиловом, на истом месту, после наведених речи, вели и ово: „Nach der üblichen statistisch-geographischen (historischen нема, јер историја не зна ништа) Darstellung derselben, besteht der Wappen von Croatien aus einem Schilde, das in zwanzig (а по тврдњи Шулековој 40), würfelartige, silber-und rothfärbige Theile abgetheilt und oben mit einer königlichen Krone geziert ist“, а за грб Далмације рече се: „in dem Wappen Dalmatiens kommen drei goldene gekrönte Leopardenköpfe im blauen Felde vor“.

У фојничком зборнику, вели се, да је грб Далмације три лавовске главе, а то се исто вели и у Орбинију и Риттеру (Виттесовићу).

Што Шулек, није тачно навео грбове Хрватске и Далмације, може му се у неколико и опростити, јер се у једним зборницима овако, а у другима онако описују и цртају, а то с тога, што нису исторични. Ал што болан не наведе тачно бар грб Славоније, за ког рече, да се диплома налази у земаљској (да л у Загребу или Пешти?) писмари!

Вирошил је на наведеном месту овако описао грб Славоније: „Slavonien erhielt vom König Vladislav II. sein jetziges

Wappen, einen Schild den zwei wagerechte laufende Flüsse in drei Felder theilen, von welchen das obere von einem Sterne beleuchtet, und das unterste blau, sind, das mittlere hingegen roth mit einem darin laufenden Marder“.

Кад знамо, како данашњи и прави и назови Хрвати, мрзе на зелену боју, ма да су је њихови стари волели, јер кад се круна св. Стевана 1790. 17. Априла преносила из Беча у Будим, тада су хрватске бандеристе, имали на себи зелено-црвену доламу и кабаницу, а бео прслук („*A magyar Szent korona*“ од *Ијољи Арнолда*, Пешта 1886.), и ма да и данас „хрватски пук“ на више крајева носи зелене гуње-сурке; ваистину нам је чудо, да је и *Шулек* могао рећи у опису грба Славоније „а у средњем зеленом пољу“. Не само да је још *Балџазар Крчелић*, († 1778.), већ је и *Иван Кукуљевић* у „*Arkivi za povjestnicu jugoslavensku*“. Књига V. стр. 104.—5., навео речену диплому. Потоњи ју је навео у српско-хрватском преводу, те је изреком рекао: „у новије време гриеше многи, рисајући средње поље зеленом бојом, у место црвеном“.

Да л су се до 1848. у Хрватској, Славонији и Далмацији, употребљавали у опште ма где, грбови по наведеном опису, осим на барјацима, који се при крунисању угарског краља износе, не знамо, знамо само то, да се од 1496. па све до најновијег времена (још и 1865.) при свима државним актима, употребљавао за троједну краљевину, само грб и печат Славоније.

Знајући, да је после 1791. год. и у самој Угарској, мање више било забрањено употребљавати земаљски грб, и истицати народну тробојницу, и да се употребљавао на печату менбеног суда вароши Пеште још 1848. царски орао, ког је 18. Марта и. г. поджупан Њари силом скинуо, а иначе у Пешти још су 10. Марта почели на јавним зградама двоглаве орлове замењивати земаљским грбом, и царске црно-жуте заставе, почели замењивати народном тробојницом; то је у толико мање било у Хрватској и Славонији, слободно употребљавати земаљски грб и истицати народне заставе.

Кад је угарски сабор од 1847./8. год. у XXI. чл. у § 1. рекао: „Народне боје и земаљски грб, повраћају се у своје првобитно право“, јасно је да дотле у Угарској и с њом здруженим краљевинама, није било слободно ни једно ни друго употребљавати.

Pardon! У Хрватској је за време илирства, од Илира, употребљаван неко време грб Илирије т. ј. полумесец и звезда. У „Илирским новинама“, за 1842. бр. 85. и 86. *Степан Млинарић*, растумачио је значење грба Илирије, који је у осталом као што је познато, измишљен и није никад ни постојао.

За време 1848./9. употребљавао се у Хрватској и Славонији, уз грбове Хрватске, Славоније и Далмације, и грб Илирије. Пред нама је књижица „*Misli domoljubne с. k. austrianskoj vojsci pri njezinom u osvojeni Osèk gràd ulazku, od Mate Topalovića*, u Liceu Djakovačkom sv. Bogoslovja i narodnog jezika profesora“ (наравно, да је отац *Матио* рекао, да је професор српског језика, то није хтео, а да је рекао „*шокачко*“, „славонског“, „нашког“, то се стидео, јер је знао, да тог језика нема, а да је рекао хрватског, то није смео, пошто у оно доба сваки би му Славонац, што но реч „избио зубе“, да је онај језик, којим је спевао своје мисли, назвао хрватским језиком). Да видите „*Обзораши*“, каквим је језиком отац *Матио* спевао своје мисли, и какве су му мисли, навешћемо овде само две строфе.

„Свакој обитељи од обштине ове
 „Једно нек је право, једнака слобода
 „Једног обштег оца нек сви деца слове;
 „Један да с' не диже врх другога народа!
 „Раван терет свима за обштинско благо!
 „Пак ће сваком бити и право и драго!“

„То да наша браћа Срби си прибаве,
 „Патријарха цркви, војсци си војводу,
 „Две телу својему избравши главе,
 „Два свому избравши стожера народу;
 „Усташе, оружје латише у шаке,
 „С' царскимa народне развише барјаке.“

У истој књижици насликан је овај грб:

Е сад да пређемо к тугаљивом питању, о застави.

Шулек у свом „*Hrvatskom ustavu*“, на стр. 83. рече:

„За боје и заставу одређује § 63. нагоде, да се има на згради, у којој саборује заједнички сабор, за расправљања заједничких пословах, уз угарску заставу, развити и сједињена застава краљевинах Далмације, Хрватске и Славоније.“

„Ова застава вије се уз угарску и са зграде, у којој вијећа делегација хрватско-угарска. Сједињена застава (троједне краљевине) састоји се из три поле једна на другој, од којих је горња пола црвена, средња бела, а дољња модра. Оваквом заставом служе се у наше доба у обће Славени.“

Кад је Шулек сметнуо с ума, да наспомене и о старини „сједињене заставе“; то ћемо ми на овом месту већ навести и то, да се види „ког је датума“.

Не треба да Вам „Обзораши“ причамо још о томе, како од 1791. па све до 1848. Хрватска и Славонија, нису имали скоро никаквих права; јер и сами добро знате да су обе спадале под кр. угарску дворску канцеларију, и кр. угарско намесничко веће, у којима је само по један члан, морао бити из Хрватске или Славоније.

Ваша провинцијална скупштина у Загребу, или као што је мађарони називаше „сѣравишће“, у којој су имали право гласа само црквени великодостојници, великаши,

племени, слободни кр. градови и неки овлаштени котари, бирала је у име Хрватске и Славоније два посланика за угарску дијету, дочим су славонске жупаније, поред тога још свака по два посланика из жупанијске скупштине, шиљале.

Рекосмо, да се и у Угарској за време од 1791. до 1848. мање више није смела истицати народна тробојна застава; па чим се није смела у њој, јасно је, да се нису смеле истицати ни у Хрватској и Славонији народне заставе.

Застава народна у Хрватској до 1848. била је црвена и бела, а у Славонији плаветна и бела. У Марту 1848. хрватски родољуби започну у Хрватској и Славонији истицати тробојну заставу, и то црвено-бело-плаву, плаво-бело-црвену, бело-плаво-црвену, бело-црвено-плаву. На послетку усвоји се плаво-бело-црвена застава, и то у први мах као застава слободе, братства, једнакости, а доцније као застава троједне краљевине.

Из почетка су и многи Срби истицали такве исте заставе, док нису сазнали, каква се застава вије на патријарашком двору у Карловцима.

У XXI. чл. угарског сабора од 1847/8. у § 2. рекло се: „— — — У осталом слободно је придруженим честима (а под тим називом, подразумевала се и Хрватска и Славонија) поред боја и грба земаљског (угарског) употребљавати и своје боје и грб“.

Како се у Хрватској и Славонији, не само за време „мађарске буне“, већ и после истицала народна тробојна застава, то је 2. Септембра 1852. изишла следећа наредба: „Будући да барјаци плаветне, беле и црвене боје, који су у краљевини Хрватској и Славонији сад у обичају, нису основани ни на државноме праву, ни на дипломацији, за што Његово ц. к. ајсошолско Величанство барјаке с овим бојама не може примити за народне, него их још особито ваља укинути и за што, што је барјак црне и жуће боје знак, који саједињава све земље и народе у царству (аустријском) под њиовим рођеним царем и краљем. Али по високој одлуци Њеғ. Вел. нема сметње, да се у краљевинама Хрватској и Славонској народни барјаци по обичају уопштебљавају,

и *то* црвене и беле боје у Хрватској, а *плаветине* и беле боје у Славонији, али *и*пак за време бављења Њеџ. Вел. у овим земљама, *треба* с народним барјацима и царски барјак *попери*ти. На јавним и свима царским зградама, докле се *год* Њеџ. Вел. у којему *мес*ту бави, *треба* или само царски барјак, да се *вије*, или заједно с народним али барем *и*ако, да царски барјак буде на највишем *мес*ту“.

Јесте л чули добро „Обзораши“, и јесте л добро разумели ову царску наредбу!

Шта велите сада о „старини“ Ваше троједничке, односно хрватске заставе!

Знамо, да ћете нам бити врло захвални „Обзораши“, што смо Вас упозорили на горњу наредбу; ну, ми у својој скромности, не тражимо је и не примамо је.

Овде ћемо Вас „Обзораши“, још на нешто да упозоримо, на што сте такође заборавили.

*Од Септембра 1852. па све до 20. (8.) Октобра 1860., т. ј. до октобарске дипломе, није дозвољено било истица*ти у Хрватској и Славонији *ш*робојну *пла*во-бело-црвену *заставу*.

После октобарске дипломе, започне се на ново у Хрватској и Славонији истицати тробојна застава; а пошто се знало, да је плаво-бело-црвена застава забрањена, „пошто није основана на државном праву, ни на дипломатији“, *то* југословенски родољуби *поче*ше *истица*ти *цр*вено-бело-*пла*ву *заставу*, и *од* *та*да до данас, *сматра* се она за *заставу* *ш*роједне краљевине, односно *хрватску* *заставу*.

Ево „Обзораши“, како, за *ш*то и *кад* је постала данашња застава троједне краљевине, односно застава хрватска. Она је дакле са свим „новог датума“, као год и хрватство Ваше у Славонији и Босни.

Како она од 1848., тако исто и ова од 1860. године, није „основана на државном праву, ни на дипломатији“. Наравно, да ни застава српске карловачке митрополије и српског патријарха, односно српска застава, „није основана на државном праву, ни на дипломатији“.

Па кад је слободно Вама Хрватима, истицати *шаку* заставу, за што да не буде слободно и нама Србима истицати нашу!

Истина, у I. законском чланку, хрватско-славонског сабора од 1868., у § 61. вели се: „Краљевине Хрватска, Славонија и Далмација *могу* до својих међа и у својим нутарњим пословима, употребљавати сједињене своје краљевинске боје и грб, него овај потоњи покривен круном св. Стевана“; истина у V. законском чланку заједничког сабора „о домобранству“ од 1890. у § 18. вели се: „У Хрватској и Славонији је службени и командовани језик домобранства хрватски; застава му са почетним словима Њег. Величанства, носи грб угарске државе и сједињене боје Хрватске, Славоније и Далмације“.

Ну, кад се до данас хрватско-славонски сабор није постарао, да донесе закључак о томе, како се имају сјединити боје за троједну краљевину, јер данашња застава створена је мимо сабора, а тек питање о застави, не могу решити ван сабора појединци, као што је створена данашња застава, која се сматра за заједничку заставу; *што* данас у Хрватској и Славонији нема законите земаљске заставе.

Ако желите „Обзораши“, да Хрватска, Славонија и Далмација, дођу до законите земаљске заставе, а то и ми Срби желимо, а Ви настојте на томе, да сабор хрватско-славонски у том погледу донесе закључак.

И докле год то сабор не уради, данашња црвено-бело-плава застава, што се сматра за земаљску заставу, није земаљска застава троједне краљевине, већ застава „југословена“, коју су „југословенски родољуби“ 1860. године створили.

Кад пак уздође једном пред сабор питање о заједничкој застави троједне краљевине; тада ће бити говора о томе: каква она мора бити према бојама на грбовима Хрватске, Славоније и Далмације.

Видели смо, да на дотичним грбовима има четири боје, и то бела, црвена, плава и жута (златне главе леопардске на грбу Далмације), и по томе сабор ће имати да реши: да

л да и на застави заједничкој буду заступљене све четир боје.

Како се за извесно не зна, да л је грб Хрватске и Далмације, у истини измислио тек *Орбиније*, и ако стоји, да нема закључка саборског и о њиховом грбу; онда би сабор требао да донесе закључак и о заједничком грбу троједне краљевине, односно о грбу Хрватске и Далмације.

Свакако треба бићи на чистио и о заједничком грбу троједне краљевине, т. ј. треба извидети, у ком се најстаријем сјоменику налази данашњи грб Хрватске и Далмације.

За данас пак законита је застава Хрватске црвена и бела, Славоније плаветна и бела. Каква је Далмације, нисмо могли дознати, и ако смо се обраћали у Далмацију, и писмено и телеграфично, да нам се каже.

Па кад све ове стоји „Обзораши“, и кад све ово мора бити познато и данашњој кр. земаљској влади у Загребу, односно Његовој Преузвишености бану *Куен-Хедерварију*; је л Вам сада „поњатно“, што се данас трпи и допушта, да Срби на својим црквама и у свечаним приликама, истичу и заставу српске карловачке митрополије и српског патријарха, односно српску заставу!

Рекосмо и доказасмо, да данашња црвено-бело-плава застава, није заједничка застава троједне краљевине, и кад Ви њу данас држите и сами за „хрватску заставу“; од куд онда можете замерати нама, што ми заставу српске карловачке митрополије и српског патријарха, сматрамо за српску заставу!

Ми добро знамо, да народ у опште и не може имати своје заставе, заставу имају државе; јер н. пр. застава црвено-бело-зелена, није данас само застава мађарског народа, већ застава угарске краљевине, у којој има разних народности. Тако исто, кад се једном на сабору утврди заједничка застава троједне краљевине, не ће она бити застава само хрватског народа, већ троједне краљевине, у којој такође има разних народа.

Кад Ви Хрвати дакле данас сматрате црвено-бело-плаву заставу, за хрватску заставу, не мемерајте ни нама

Србима, што ми црвено-плаво-белу, сматрамо за српску заставу.

Ви добро знате, куда Далмација данас спада, а тако исто и Босна и Херцеговина, па Ваши присташи у њима ипак истичу црвено-бело-плаву заставу, а нама замерате истицати црвено-плаво-белу. Ал да, Вама је Хрватима све слободно, а нама Србима, или „назови или тако званим, ил надри Србима и Власима“, није ништа слободно!

Ну, како Ви Хрвати спрам нас Србаља данас поступате, није ни чудо, што сте дочекали, да српски народ у Далмацији волије и на даље да остане под Аустријом, ма да су некад српски родољуби у Далмацији епископ *Кнежевић*, *Љубиша*, били највећи заговараоци сједињења Далмације с Хрватском и Славонијом, а у Босни и Херцеговини, под Турском. *То је њлог Ваше хрватске њолиџике!*

Кад је нама Србима за време Бахово, било слободно истицати на нашим црквама црвено-плаво-белу заставу; кад је само ц. и кр. ратно министарство допустило, да се у Босни и Херцеговини, сме употребљавати народна бело-плаво-црвена застава; онда не браните нам ни Ви употребу црвено-плаво-беле заставе.

Кад год што Ви Хрвати нисте могли наш српски народ, навести да остави своје име, и да прими туђе име, а тако исто и свој језик, и своју прађедовску веру; тако исто не ћете дочекати ни то, *да Србин истиче „хрватску заставу“*. Он ће истицати заједничку земаљску заставу троједне краљевине, а док се на сабору не донесе закључак, каква она има бити, дотле ће он истицати у Хрватској црвено-белу, а у Славонији плаво-белу, а уз то ће употребљавати и црвено-плаво-белу. Забрањили му се пак од стране „браће Хрвата“ ова последња; онда нека му се не замери, што ће он употребљавати угарску ил краљевску, т. ј. ставиће се на становиште § 61. I. зак. чл. 1868., по ком се у троједници не морају, већ *могу* истицати и заједничке заставе.

За то ће по Вас Хрвате по најбоље бити, да се Ви привикнете и на тако звану „српску заставу“ у Хрватској и Славонији, и као год што је у Марту 1848., кад су у Вуко-

вару једни истакли заставе од бело-црвено-плаве, а други уз те фарбе, још и зелене боје, наступила свађа и раздор због заставе, узвикнуо *Ројшенбилер*, то исто и ми Вама Хрватима, а у првом реду Вама „Обзорашима“, довикујемо: „носимо браћо боју коју хоћемо, и немојмо се због ње свађајти, само се сложимо на ојшће добро и клонимо се од неслоге и немира. Мир дакле браћо и љубав, где је слога, ту је Бог!“

*
* *
*

Пети главни узрок тужаљци српског народа, против увреда хрватских, јесте очита мржња Ваша на кирилицу.

Поред свију изјава и у новинама и у саборима, па и самог закона од 1887. год., којим је дозвољена Србима јавно употреба њихове кирилице, Ви сте и данас с малом изнимком (једни јавно, други потајно), врло велики противници кирилице. *Свима Вама она боде очи!*

А да је ова наша тврдња истинита, то сте показали не давно приликом дебате у сабору о „*табличним напшисима*“ у Митровици. Митровачко градско поглаварство, ставило је на уличне таблице натпис: „латиницом, кирилицом и готиком“. Против тога, што је стављен натпис и кирилицом, дигла се до неба граја.

Ваше „мудре будале“, да се „власи“ не сете, да би прикрили своју праву мржњу против кирилице, тврдише и у самом сабору, на што за један језик двојака слова!

Ну, Срби, или „назови, или надри Срби, или Власи и Влашадија“, слушајући све погрде хрватске на кирилицу, попут пречисте дјеве Марије, која „слагаше у срцу своме“, све што је чула од пастира, шта су опет они чули од анђела за Исуса: „*слагаше их у срцу своме*“, ради свога даљег равнања.

Вама данашњим Хрватима боде очи кирилица, а да су Ваши прваци прави пријатељи свога народа, и да њима није пред очима непрестано „једино спасавајућа вира католичка“, они би друкчије о њој судили.

Ваш покојни *Рачки*, оцењујући *Кукуљевићево* дело: „*Povjestni spomenici južnih Slavenah*“, I. Zagreb 1863., рече и ово:

„Занимљиво је такође читање листинах у тој (*Кукуљевићевој*) збирци обзиром на писмо, којим су писане. У том погледу видимо из ње, да је глаголица и у свиетској писмености у нас владала искључиво од XII—XVI. века. Цело ово вриеме латиници у Хрватских листинах не-*има тирага*.“

„Концем XV. столећа помаља се прва хрватска листина писана ћирилицом на Вукшићих у Лици. У XVI. има више ћирилицом писаних хрватских листинах. У другој половини XVI. појавила се је и латиница на пољу дипломатичком уз глаголицу и ћирилицу. У том је столећу завладала у Хрватској међу Савом и Дравом.“ (Њу су увели као што рекосмо, по причању *Франа Коритића*, 1607. дошавши у Хрватску Језуите, да се „римокатолици од оне грчке цркве и ву том одликују, тер и на тај начин би велику своју проти правоверју осведочили горучност“).

„И друго је занимливо, што у тој збирци пада у очи, а то је: да Хрватом није била непозната ћирилица.“

Јаџић пак у својој поменутој историји књижевности, рече:

„— — — Одатле има неколико ћирилских писама чак из данашње Хрватске, али дакако истом од XV. и XVI. в., из тако зване „ускочке добе“, особито од фамилије *Кеџлевића*. Писана су једрим језиком простонародним, те су штампана међу листинами глаголским у збирци *Кукуљевићевој*. Оно доба бијаше језик српски, чак језиком дипломатским турскога, угарскога (или рецимо по Вашем данашњем писању „хрватско-угарског“) и румунскога двора, када су штогод с Дубровником (а од куд то, кад је по Вашој тврдњи језик Дубровника, био хрватски језик!), или међу собом уговарали: то нам доказују њихова писма, која се налазе у збирци српских листина код *Миклошића*, као н. пр. писмо *Амураша II*. од г. 1430. 1442. на републику дубровачку, писма *Мохамеда II*., *Алибеја*, *Хамзабега*, *Бајазита II*., *Селима I*., *Сулејмана II*.; пис-

мо Матије краља угарскога (или хрватско-угарскога) од 1465. на фратра *Александра Дубровчанина*, писмо *Ивана Зайоље* на *Мехмед беџа*, писмо *Александра*, војводе молдавскога на *Дубровник* и т. д.“

Завирите „Обзораши“, у „Историју восточно-славенског богослужења и кирилског књижества код Славена западне цркве“, Нови Сад 1847., што ју је написао не давно умрли *Александар Стојачковић*, па ћете се из ње уверити, да су многи Хрвати и католички Срби, писали и издавали своја дела кирилицом, а о томе се можете уверити и из *Кукуљевићеве* књиге: „*Glasoviti Hrvati*“.

У првој се књизи наводи и то, како је *И. А. Брлић* (Славонац), рекао, да је 1830. видео у књижници *Нашичког* манастира св. *Франциска* (у сред Славоније) све манастирске рачуне до г. 1721. с кирилски писмени вођене, а отац гвардиан потписао их је такођер кирилицом; по казивању фра *А. Филиповића*, бившег илочног, потом вуковарског гвардијана, у *Нашичком* манастиру, још у почетку XVII. в. вођене су и протоколе крштених кирилицом, а по његовом казивању, вођене су тако исто исте протоколе до реченог времена, и у францисканском манастиру у Илоку.

А чујте „Обзораши“ шта је Ваш *Иван Кукуљевић*, у својој књизи „*Glasoviti Hrvati*“ *Zagreb* 1886. рекао за грофа *Јанка Драшковића*, правога оца Вашег књижевног препорођаја, и данашњег Вашег сретног положаја: „Упознао се он у Паризу с многим Дубровчани и Србљи. Од велезаслужног Србина *Саве Текелије*, приучио се имену славо-српском, те је стао био и свој језик називати славо-хрватским, служећи се вазда у својих писмима кирилицом, којом је свој веома омишљан дневник написао био. Текар касније прионе и он уз име илирско.“ (Стр. 194.)

Фра *Ј. Фрања Јукић* и фра *Грѓа Маршић*, писали су кирилицом у „Српском народном листу“. Па и сам Ваш *М. Н. Шун*, још 1860., штампао је своје песме у „*Даници*“, што ју је издавао г. *Ђока Поповић* у *Новом-саду*, и свој чланак „*Црпе из прошлости чешке*“, кирилицом.

„Сваки наше доба илирскога изображења ученик, держан (дужан) је у нас знати, азбуку ћирилску, као нашу *праву власитиџоси*, којом су се у старо доба наши од једне и друге цркве прадједи служили, и коју су Илири источне цркве под славним посебним именом српским не само за се, веће и за нас неоскверњену сачували. Шта нам дакле смета и једном и другом, и десном и љевом руком служити се; кад нам у сва времена и једна и друга необходимо потребна остаје: једна ближе срдца ради нашинства, друга ради обширнога иностранства.“

„Шта нам смета, и једном и другом азбуком служити се? Много, премного нам смета, а највише то, што се при двостручности писма, *једни од друђи одцеџљујемо и остјају на свађа два несједињена књижества*. Србљи се с ћирилском азбуком од старина служе, и с њоме су пуно задовољни; шта више сматрају је као душевну одећу своје народности, а латинска им је абецеда напротив у сва времена *нейошребитиџа* и била и биће. Друго је за поједине, који се са страним европејским књижествама упознати желе, но ово нису народ. Праведно је дакле, да се књижество „*обширномџе иноштрансџиву*“, за љубав обстојеће, слије у оно, које је „*ближе срдца ради нашинсџива*.“

Српски патријар Јосиф Рајачић, издао је 1860. Гају сведоџбу, што је Гај „*богодухновеним мановением опердјелени, једини член хорватскога народа получил дерановение, јеже с предлогом својим пред народ свој изити, да наступајушчи тисјашчегодишни јубилеј словенских апостолов св. Кирила и Метџодија, обшчим со страни Хорватов пријатиџем и воведениџем славенскија кирилицџи досџојњејџиџе почитен и прославлен будџи*“.

Гај је имао толико смелости и славенске свести, да је јавно изишао с предлогом, да и Хрвати приликом прославе хиљадугодишњице св. Кирила и Метџодија, приме славенско писмо кирилицу.

А шта је радио „мецена, отац, ум и срце“ народа хрватског Ваш *Шџросмајер*? Шта је радио, он је ту прославу употребио, да позове и нас православне, да „вјером и црквом једни будемо“, а шта је он под тим „јединством“

подразумевао, то знају код нас Србаља и деца. Њему је главна девиза: „све за вјеру“, т. ј. да све Славене приведе к Риму, а мари он за кирилицу и словенску службу!

Ваши пак прваци, с *Рачким* на челу, позивали су Хрвате на ходочашће папи у Рим.

Пре тога 23. Новембра 1847. у Пожуну издао је *Раја-чић*, и остали наши епископи, који су били на дијети, *Гају* сведоцбу, у којој су му признали у заслугу, што је он српски језик учинио општим језиком јужних Словена, и што је разбудио свест народну и што је настојао око добрих одношаја између свештенства источне и западне цркве.

Др. Деметиер, такођер један од првих Ваших преподитеља, овако се изјаснио у 12. бр. „*Danice*“ за 1847., о кирилици:

„Када смо ми пре 12 годинах, најчистијом домородном ватром подпаљени, наше силе просвети нашега занемаренога народа посвећивати стали — прва наша скерб била је одлучити, које југославјанско наречје подићи се има на наш књижевни језик? — — — Имавши језик, морали смо се постарати и за правопис. Наше околности нису нам допустиле кирилицу попримити (том се противило свештенство), *јремда* смо увидили, да се њом *једином, особито* како ју је *г. Вук Стефановић Караџић* *приредио*, сви наши звуци *назначити* могу.“

Жупник у Карлопагу *Шиме Старчевић*, у 16. бр. „*Dalmatinske Zore*“ за 1847., рекао је за кирилицу ово:

„Г. И. А. Берлић не стоји ни за Славонски, ни за Далматински, ни за стари Херватски, ни за нови Загребачки, ни за иједан у латинским словим верстопис, он држи, да би Илирцем најбоље пристајало, држати се своје старине, то јест словах ћирилских, и ја *исти* с ове *стиране* с њиме *држим*, ја му *право дајем* у колико би *право било*, али у колико би се ово могло учинити, к њем непристајем, јербо видим, да је ово *скоро* немогуће.“

Ви Хрвати, пошто нисте „могли“, управо смели усвојити за свој језик кирилицу, Ви сте од 1835. до данас толико пути мењали и поправљали свој правопис, и поред

свег крпарења, немате ни данас посебна слова за сваки глас, као што ми Срби имамо.

Ал да, у чему би се разликовали, да смо народ „једног језика!“

А данас? Данас, што рекао Иларијон: „— — данашњи власници, књижевници и научењаци у тако званој троједној краљевини, и та господа поцрпавши свуколику мудрост латинску, мрзе и гоне данас из јавне употребе писмо словенско (кирилицу), рођено писмо старих панонских Словена, ка којима су може бити и житељи између Драве и Саве, данас тако звани „посавски Хрвати“ припадали. То је ваљда плод труда приморских правих коренитих Хрвата!“ (Прилошци II. Београд 1880. стр. 37.)

Данас Ваша узданица „омладина“, налази највећу наслалу у томе, кад може који натпис, написан кирилицом, замазати блатом, а у самом Загребу још нечим горим. А Ви „опорбењаци“, уживате у *шако* свесној омладини, и радујете се, што је њој милија готика, од кирилице. Радујете се, у место да плачете. Ну, имаће кад хрватски народ да плаче, што му је данас *шака* омладина!

Рекосмо, да су Ваши католички свештеници и фратри криви, што је католички део српског народа, ког Ви данас такође у Хрвате бројите, почео да говори „икавски“; а из реченога овде види се, да су они криви и томе, што је хрватски народ отиснуо од себе глаголицу и кирилицу, и што је пригрио латиницу.

Да су они криви и томе, што се данас у римокатоличкој цркви, с изузетком само у сењској бискупији, у Хрватској, Славонији, Далмацији, Босни и Херцеговини, у цркву увукао латински језик, у место старословенског, за то бар не треба доказа.

И кад *шо* све стоји, онда се и Ви „Обзораши“ нама чудите, што смо ми Срби спрам Вашег *Широсмајера*, и Ваше странке, која се већином састоји из свештеника, неповерљиви! Та кад Вас Ваша „*ойорбењачка*“ браћа, Старчевићијанци држе за превртљивце и непоуздане савезнике, како Вас за што друго можемо ми држати!

А што сте у тај „*руф*“ дошли, томе сте сами криви!

Шести главни узрок тужалци српског народа, против увреда хрватских, јесте то, што Ви Хрвати нас Србе сваком приликом вређате, изазивате, денунцишете и мрзите.

Питамо Вас „Обзораши“, није ли то вређање, кад Ви на честитку *Чорџановачке* општине преузвишеном г. *Данилу Сџанковићу*, приликом именовања за тајног саветника, у којој рекоше и ово: „— — — да свемогући Бог, Вашу преузвишеност поживи још дуго на дику *српскога народа*“, надовезасте ову пакосну примедбу у белешци под насловом: „*Знак времена*“. „Да Бог поживи преузвишеног господина, немамо ни ми ништа проти томе (верујемо!), тек не бисмо се могли сложити гледе *дику српскога народа*. Ми наиме у краљевинама Хрватској, Славонији и Далмацији само знамо за један *политички народ Хрватски*. Таковима нас признаје и нагода, којој је преузвишени господин тако вјеран чувар“.

Дакле и преузвишени г. *Сџанковић*, по тој Вашој лођици, Хрват је, и Ви се још браните од наших тврдњи, да сте и Ви „Обзораши“ шовинисте!

Не ћемо, да Вам наводимо писање Ваше у „Обзору“, приликом јесенашњег отварања српске препарандије у Пакрацу, коју је Ваш песник бан *Мажуранић* затворио био. Прочитајте данас ово писање о њој, па метнувши руку на срце, реците, није ли оно и увреда и подлост.

Питамо Вас „Обзораши“, како се може назвати поступак Вашег присног опата г. *Павла Милера* — некадашњег жестоког Милетићевца — у Митровици, што поред свега тога, што је судбено поверенство и вештаци, који су сами католици били, изјавили, да је круна на римокатоличкој цркви, која је месеца Августа 1892. пала на земљу, била простим малтером на зиду прилепљена, да је услед тога на земљу пала, и што је г. опата пред то време католик зидар, при кречењу цркве опоменуо, да су орнаменти трошни и да би их требало оправити, јер могу на једанпут пасти, сумњајући у све то, отишао у мађистрат, и изјавио,

да он држи, да су круну морали с каквом великом мотком (наравно Срби) скинути.

А то је све он чинио с тога, да само обеди митровачке Србе, и распали што већу ватру између митровачких Србаља и Шокаца, који је свађу ово дана платио животом млади Србин *Живко Недељковић*.

Кад је г. опата начеоник града г. *Милекић* уверио, да у целој Митровици нема онако дугачке мотке, којом би се могла оборити пала круна с цркве, тада је г. опат „просто зашутао и отишао“. Ну, то све није сметало, да се и у хрватским опорбењачким листовима, па и у самом сабору, митровачким Србима не пребаци, како су скинули с римокатоличке цркве круну.

Питамо Вас „Обзораши“, није ли то денунцисање, кад се усудио јавно у сабору изрећи др. *Јосип Франк*, данашњи фактични вођа „странке права“:

„Сваки други елеменат осим хрватскога, имаде центрифугалних тежњах. Јесте, ја остајем код тога, сваки други елеменат, имаде тежње центрифугалне, преко границах, дочим хрватски народ не може имати таквих тежњах, напосе не може таквих имати нити странка права, која, како знадете, има програм да тражи оживо-творење цјелокупности и слободе Хрватске у хабсбуршкој монархији. Ту је дакле искључено свако очијукање, ту је искључено свако тајно роварење, него је само један отворени правац и отворени рад. И за то с потпуним правом могу казати, да је хрватски елеменат, који је без двојбе најмаркантније заступан у странци права, државотворни и државо-уздржавајући елеменат.“

Питамо Вас „Обзораши“, како заслужује да се назове она Ваша белешка „Славјански и српске провокације“, у 3. бр. „Обзора“ 1895., у којој рекосте и ово: „— — — — — — — ал на програмима видимо чисту *екавишћину*, која по суду великога диела општинства (наравски „кајкавачког“) није хрватска, а као таква, могла би да узбуди огорчење у градској публици“.

Питамо Вас „Обзораши“, шта се може назвати денунцијациом, ако се не може назвати ово писање *Дум Франа*

Милићевића у „*Glasu Herzegovca*“: „Сваки Мухамеданац мора знати, да сваки који прими недостојно име српства, значи толико, колико да се је одрекао своје прађедовске вјере“. „Неима бо под сунцем ништа глупљег и неоснованијег, него од Мухамеданаца и католика захтјеват, да постану Срби и да српско име узму на се.“ — — оканте се (Срби) наше племените браће Мухамеданаца, јер их вређате, не само њихово прађедовско начело, него и саму повјест, народност, језик, обичаје, њихово дубоко увјерење и осведочење, намећући им силомице српско име и српство.“

„Оканите се (Срби) пропагандистичких агитација, којима једино смјерате на то, да им (Мухамеданцима) уништите и сломијете хрватску свиест, хрватски језик, хрватске обичаје и хрватску народност, те најсветије дарове, које им оставише њихови дични прађедови, ђедови и отци, како то најбоље и најјасније доказује наш мухамедански и хрватски пјесник *Кајмија* мостарац, неумрли славни паша *Таквил Ходаверди*, чауш *Софи Мехмед паши*! Хвала Богу, данас смо ми Мухамеданци а и ми католици на чисту са противницима нашега народа (Србима).“

Све је ове и још многе подобне друге лудости и глупости, написао *Дум Фран пада*, кад се оно од хрватске стране и у опорбењачким листовима у Хрватској, износила лажне изјаве травничких бегова, у којима се тврдило, да они себе сматрају за Хрвате. Кад су пак исти бегови, са својим именима јавно узтврдили, да је поменута изјава у хрватским листовима неистинита, тада је *Дум Фран* назвао „браћу Мухамеданце“ „поганима“.

Не види ли се и из овог, стара тактика. Док требате Србе и Мухамеданце, донде су Хрватима браћа, а после им нису браћа.

Ви нама Србима замерате, што ми кажемо, да су сви они Срби, који говоре српским језиком, без разлике вере, а Вама је Хрватима слободно називати, не само нас православне Србе, већ и Мухамеданце, Хрватима.

Није само *Дум Фран Милићевић*, ког је окружни престојник барон *Бенко*, кад су му због горње увреде, најод-

личнији мостарски мухамеданци отишли на тужбу и искали сатисфакцију, назвао „будалом, па као луду човеку, не треба му замерити ма шта он говорио“, већ је и хрватски вођа „странке права“ др. Јосип Франк јавно у Сабору не давно рекао: „Особита брига би се морала посветити Мухамеданцем, који су додуше различите вјере, али истога рода и племена као Хрвати. То доказује њихов језик, њихова имена, то доказује њихов род, те о том не може бити у обће никакове двојбе“.

Ми на *шаку* политику хрватску, свим хрватским политичарима одговарамо само ово: кад је не давно јавно изјавио у сабору г. Иван Јагић: „Чему некога прекрштавати Србина у Хрвата, или Хрвата у Србина, ако он то неће. Покушали сте Словенце и Крањце прекрштавати у „*иланинске Хрватије*“. Изволите отићи у Љубљану и доле у Крањску, па ћете видјети, колико имадете присташих. Ја сам био и ових феријах међу њима, и разговарао се с одличним људима њиховима, *па они ђерхоресцирају сваку свезу са људима, који ђрије неђо су их добили, неђирају им њихову особину*“.

Кад *шако* стоји Ваша хрватска мисао код Словенаца и Крањаца, који су Вам по језику по најближи; онда не треба да се варате, како она стоји тек код православних Србаља и Мухамеданаца у Босни и Херцеговини!

Небратско поступање и мржња Хрвата на Србе, огледа се у томе, што је толико и толико Србаља, имало да се брани пред судом, да нису пили и наздрављали у здравље српског кнеза и краља Милана. У самом Земуну не једном су поједини Хрвати, изазивали Србе у напитом стању.

Да Ви Хрвати нас Србе мрзите, и то скоро сви без разлике, може се најбоље и из тога видети, што Ви где год можете, не ћете да искажете реч: *Србин, срѣски*. То се примећује на жалост и у самим школским књигама. Тако н. пр. у „*Citanki za seoske opetovnice*“ што је сложио Фердо Ж. Милер, гимназијски професор, на стр. 98. у чланку: „*Фрушка гора*“, ког је написао познати „зањијекач српства“, Клајић, рекло се ово: „Има у *Фрушкој гори* тринаест самостана или манастира, све вјере и обреда грчко-источнога. — —

Сви ти манастири или „намастири“, како их народ зове, спадају под дољнокарловачкога патријарха“.

Кад је хрватски шовинизам и мржња против српства већ дотле дошла, да се и у школској књизи, стици, рећи за српске манастире у Фрушкој гори, да су српски манастири, а за српског патријарха, да је српски патријар; онда се ваистину не треба чудити, што нас један „луђак“ *Анџе* назива „српском пасмином“, и „српским накотом“.

Онда се не треба чудити, што је уважени и познати умерени и озбиљни Србин у Броду г. *Ошон Појовић*, започео своје отворено писмо своме побратиму др. *Вајрославу Брлићу*, у 29. бр. „*Narodnih novina*“ о. г. овим речима: „Раздор међу једнокрвном браћом Хрватима и Србима букти посвуда у нашој домовини, па и у нашем граду; несугласје све то веће бива и заузима већ и облике грозне мржње, која мене као и сваког патриоту дубоко потреса“, и даље: „На Србе се виче, као на какву дивљу звер. А кад се данас мирно згледам за разлоге такову поступању, не могу друго да нађем, до ли љубави Србах за оно, што сваком поштеном човеку, мора светињом да буде: *вјера и народност!*“

„А што ме у дну душе моје боли, драги побратиме, јест то, да видим од новијег доба Тебе на челу тих небратских људи. Тебе члана породице Брлићеве!“

Ето, то је плод хрватског шовинизма, ког много и много подупиру и шире и хрватски пучки учитељи, и професори средњих завода, и католицизма, ког подупиру и шире католички жупници.

Навели смо *какве* је мисли имао о српству и кирилици *Игњатиј А. Брлић*, деда горњег г. *Вајрослава*, а уз то добро знамо, како је не давно умрли стриц његов *Игњатиј (Наца)* лепо живео са Србима; па кад се и *Брлићева* кућа истакла за вођу хрватских стеклиша против српства; онда нека сам милостиви Бог сачува и српство и хрватство у Хрватској и Славонији!

Ево, ово су најглавнији узроци, размирице између српског и хрватског народа у Хрватској, Славонији, Далмацији, Босни и Херцеговини.

На питање „Обзорo“, шта су Хрвати криви Србима, ми смо му овде одговорили шта су нам криви.

У овом свом одговору, који одговор не треба сматрати, као наш субјективан (личан), већ као одговор српског народа, ми смо „Обзору“ и Хрватима, са свим објективно и на основу непобитних чињеница и навода, искрено рекли, шта нас Србе тишти и шта нам је жао на Хрвате.

Сад стоји до Хрвата, да пошто су сазнали, шта ми Срби од њих иштемо и захтевамо, или да испуне жеље и искање Србаља, или да и на даље продуже своју досадашњу и данашњу политику спрам Србаља. Да ће много боље бити и по Србе и по Хрвате, у реченим земљама, ако се од хрватске стране спрам Србаља, напусти досадашња и данашња право рећи „луда политика“; то морају увидети сви искрени пријатељи хрватскога народа.

А да до тога дође, то Хрвати пре свега и свега, морате напустити своју фиксу идеју, *да ћеће Ви српски народ икада похрватити, и да ће Срби икада најусијити своје славно име: Србин, и примити име њуђе: Хрват*.

Ви Хрвати, као што рекосмо, овамо од 1835. мењалисте двапутa своје народно име и језик. Прво сте узели име „илирско“, за који назив рече не давно руски професор Ламански, професору руском Кулаковском, који је издао књигу „Илиризм“: „На сами факат, да су Хрвати предложили неприродно, магловито име Илира — Ви не кажете, да је то било *лудо и глупо*. Баш као да би ми Великоруси предложили Малорусима и Белорусима, да се зовемо Скити“. А доцније сте узели име „југословенско“.

Срби пак, као што рекосмо, нити су до сада, нити ће од сада мењати своје име и језик.

Рекосмо, за што сте се Ви Хрвати били почели звати Илирима, а да нам не би могли пребацити, да она наша тврдња не стоји, ево чујте, шта је за „Илиризам“, рекао

Ваш *Драгушин Раковец* 1843. у брошурици својој: „*Mali katekizam za velike ljude*“.

На стављено си питање: „За што се ми зовемо „Или-рима, а не управо Хорватима?“, одговорио је:

„За то, што хоћемо да имамо литературу, а знамо, да наше три хрватске жупаније и војена крајина (у којима живе кајжавци), не могу имати своје посебне литературе. Наша пак литература треба да обухвати и осталу нашу браћу по крви и језику: Славонце, Далматинце (ето и *Раковец*, сматрао је Славонце и Далматинце за народ не-хрватски, који не говори и не пише хрватским језиком), Србе, Крањце, једном речи, све југо-западне Славене. Она се (литература) не може назвати хрватском по томе, што би тада свака од речених народности, могла захтевати, да се зове њеним именом. За то се морало узети једно опште име, које не ће никог вређати, и којим су остали народи речене народе називали, а то је илирско.“

Југословенским именом, почео је хрватски народ називати 1861. год. бискуп *Штросмајер*, подразумевајући под тим именом и српски и бугарски народ. То је пак име он узео с тога, што је мислио, да ће под њим и Срби и Бугари прећи у крило „једино спасавајуће римокатоличке вире“.

Ну, као што рекосмо, код Србаља није упалило ни једно ни друго име, Србин је остао код свог старог имена.

Кад се видело од хрватске стране, да Срби не ће да оставе своје име, ни за љубав југословенства, и да приме „југословенско име“; онда је почео хрватски народ називати себе својим и право правим именом „*хрватским*“, и то не само себе, већ и Србе у реченим земљама и Мухамеданце Србе у Босни и Херцеговини.

Док се Ви Хрвати називасте Илирима, Југословенима; дотле нас Србе називасте „својом и српском браћом“; а од како правим својим именом, од то доба почесте нам дирати у име и језик, и позивате нас, да се поунијатимо“.

На питање у 70. бр. „*Позора*“ за 1863.: „*Зашто је код Хрватих пропало илирство, а мјесто њега на шемељу*

хисторије завладало хрвајсџво“, одговорио је Ј. П. Л. измеђ осталог и ово:

„— — Како је наш устав одстрањен, завлада Бахова система, у којој бијаше слободно више мислити, него говорити. За 10 годинах ове системе, освједочили су се Хрвати, да не ваља нијџи по зраку илирске куле жрадиџи, нијџи одвише у друђе се уздаџи и њихове пријаџељсџво тиражиџи, већ да је најбоље на џемељу своје хисторије и својих сџародавних правах(!) развијаџи своје биће, — — а ми се чврсто надамо, да ће на првом будућем сабору међу Хрвати престати све странке, и да ће сви скупа у будуће само оно желети и радити, што корист домовине и користи хрвајског народа захџева.“

Од како сте Ви Хрвати, истакли тај програм, од то сте се доба — потпомогнути и потпомагани „бечким ветром“ —, поневидили, понели и увртили себи у главу, да сте Ви збиља били, и да сте неки фактор у „оквиру хабсбуршке монархије!“

Шта сте били овамо од XVI. века и за време илиризма, то Вам је лепо рекао поменути Ламански рекавши: „Хрваџи овамо од XVI. века били су верне и слеђе слуге Аустрије. Аустрија се илирским покреџом послужили у своју користи“.

Због тог је и могао узвикнути гроф Јанко Драшковић, отац илирства, Илирцима: „Aula est pro nobis!“

Какву сте улогу као југословени играли, најбоље се може видети, из наведеног писања и позива Рачковог у „Katoličkom listu“, да Бугари пређу на унију, и окружнице Шџросмајерове, ради милодара „бугарској католичкој мисији“.

А какву улогу играете као Хрвати, то се види из држања и писања данашњег, по хрватским опорбењачким листовима и листићима.

Кад се данас налази и таквих хрватских политичара, који са свим озбиљно узвикнуше не давно у хрватско-славонском сабору: „Монаркија (т. ј. Аустро-Угарска) пропасти ће онда, кад не буде Хрватске у њезином оквиру. Без Хрватске и њезиних морах, читава монаркија

нема вриедности“; онда се не треба чудити, што хрватски народ — „странка права“, тврди, да је њена странка, народ хрватски — диже једном *Анђи Старчевићу*, у сред Загребу палачу!

Ви Хрвати, у место да увидите положај и снагу свога народа, те да према томе и удесите своју политику, Ви се сваким даном све то смешнији правите својим држањем и својом политиком, а не видите како Вам народ пропада на све стране.

У место да увидите, да Ви не можете играти у Аустро-Угарској, никада самосталну улогу, већ као што сте до сада бивали само маљ у снажнијег народа руци, да ћете тако бити и у будуће; Ви се заносите неким „крупним идејама и стварате неко хрватско царство“ — наравно по ваздуху.

А камо среће и Ваше и наше, да се „високе“ политике оканете, те да заједнички с нама заједно порадите на бољитку заједничке ове наше домовине, троједне краљевине.

Нама није толико жао на *Старчевића* и „странку права“, што нас они вређају, јер их сматрамо које за људе „болесне“, које за туђа плаћена оруђа, да сеју раздор између српског и хрватског народа.

Жао нам је пак на Вас „*Обзораши*“, што нас вређате и Ви, и Ваша „неодвисна народна странка“, не само данас, већ тако рећи од оног доба, од како сте се оканули југословенства, и прихватили хрватство.

Ви нас овамо, уз све Ваше вређање, одрицањем нашег имена и језика, час-по позивате у Ваше коло, и замерате нам, што нема ни једног Србина ни у Вашој, ни у „странци права“ (мислимо међу посланицима), а не ћете мало да промислите, можемо л и смемо л ми пристати уз Вас!

Ако ико, то Ви „*Обзораши*“ и Ваша странка врло добро зна, како смо ми Срби потпомагали Вашу странку, у обарању бана *Рауха*. Наш је *Милетић* одлежао годину дана у затвору Вацком због *Рауха*.

Ви врло добро знате, како су се српски посланици из Срема држали, кад се оно у Јануару 1868. састао по октроисаном изборном реду, сабор у Загребу.

Ви врло добро знате, да је наш др. *Јован Субошић*, саставио оно очитовање од 3. (15.) Јануара 1868, кад је народна странка напустила саборницу, под које су потписани били уз Вашег *Рачког, Броша, Деренчина, Томбора*, и наш др. *Божа Плавшић, др. Михаил Полић и Сима Филиповић*.

Ви врло добро знате, да су исти Срби потписати и на „*просвједу народно-либералне странке*“, од 3. (15.) Јануара 1868., у ком се „просвједовало проти тому темељу, на којем је сабор састављен; проти свим закључком његовим; проти подређењу троједне краљевине под краљевину Угарску; проти тому, да сабор угарски за троједну краљевину без њезина знања и приволења њезинога законитога заступства, правоваљано уређује државоправне одношаје, да јој дужности и терете наваљује“.

Ви то све добро знате, и ма да сте *данас* и Ви противни I. зак. чл. од 1868. о нагоди, а за време *Мажуранићевог* бановања, бранили сте речену нагоду, те поред свега тога, с поносом нам Србима довикујете, да је по §§ 56., 57., 58., 59., 60. у Хрватској и Славонији, језик хрватски званичан језик, а заборавили сте, да је Ваша странка рекла у упуству датом изасланицима 1867. за преговарање с Мађарима, да ишту, да се и сама крунидбена диплома изда на српско-хрватском језику.

Ал да, 1867. требали сте Србе, а данас их ко велите не требате. Ну, дај Боже здравља, доћи ће време, да ћете их опет требати.

Кад сте Ви били у нужди, онда сте нам обећавали признање наше црквено-народне аутономије, и изједначење кирилице с латиницом, а кад сте били у власти, Ви заборависте на обећање. И кад нам је то 1887., и ако баш не у свему, од данашње народне странке, а понајвише настојањем преузвишеног бана грофа *Куен-Хедерварија*, узаконено, Ви нам се чудите, и замерате нам, што нема ни једног Србина у Вашој странци!

Чудите се томе, и замерате нам, а нећете да помислите, да л би оно био свестан и поштен Србин, који би могао пристати у Вашу странку, која проповеда да је у Троједници, Босни и Херцеговини, све сам Хрват; да у тим земљама нема Србаља, већ грчко-источних Хрвата; да ми Срби говоримо и пишемо хрватским језиком, а уз то нас позивате, да се поунијатимо!

Док сте Ви „Обзораши“, и Ваша странка *шаки*, дотле што су Вам рекли и „стеклиши“, ни у цркву с Вама!

Немојте мислити, да смо ми Срби баш у свему, задовољни с радом данашње народне странке, а особито са радом Србаља посланика у њој. Могла би и требала би и она још много и много да уради, на што би ми Срби у Хрватској и Славонији, имали право да иштемо од ње, да уради за наш српски народ, и ми се надамо, да ће она временом то и урадити. Разуме се, да и ми Срби не смемо седети у чамцу с крштеним рукама, већ мало и сами „завеслати“.

Како о нама Србима мисли хрватски пророк др. *Анџе Стијарчевић*, и то онај *Анџе*, за ког не давно јавно у листу: „*Il pensiero Slavo*“ рече један од чистих првака „странке права“, *џ. Еразмо Барчић* „*да га сматра саблажњивим злогвором Хрватске*“; на то нас као што рекосмо, није ни жао. Ми знамо *Анџу* од 1852. год. и од то доба, па све до данас, сматрали смо га за човека „болесног“, ком ако не фали више, а оно му фале две даске у глави.

Жао нам је пак на Вас „Обзораше“, што се оно преклањске године, хтедoste и Ви с *Анџом* побратимити, као што се и Ваш *Штросмајер* с њиме у Рохићу братимио, и онако слатко љубио.

Јесте, то нам је жао, и то је поглавити узрок, што ми Вама „Обзорашима“, више не можемо да верујемо, нити с Вама више да војујемо.

Кад помислимо само на онака Ваша чашћења са *Анџином* „Хрватском“, и доцније Ваше братинство; ми Срби таки изгубисмо вољу, да с Вама другујемо и пријатељујемо!

Ако сте Ви „Обзораши“ заборавили на та Ваша чашћења, нисмо ми Срби. Ми се добро још и данас сећамо на ова Ваша чашћења:

Старчевићева „Hrvatska“, у своме 149. бр. за 1891. рекла је за „Обзор“: „И „Obzor“ је једна лаж од почетка до краја... и дионичарска лажиторба, а „Обзораши“ су дионичарски Хрвати“.

У истом броју рекла је за Штросмајера ово: „— — Да је он мање ташт, он би се морао стидити овога вјечитог истицања за доиста *веома скромне заслуге*... Ми и опет просвједујемо проти *подлом и ниском ласкању*, да је бискуп Штросмајер створио културне заводе у Хрватској“.

У 129. бр. и. г. рекла је пак ово: „Обзорашка зграда склепана је *обсјењивањем, сумњичењем, пошворами, свакојакими лажи*...“

„Тај дрски посао није ништа друго, него новинарски *бриџантиша* (значи *факинажа*)... јер то пишу „моралне *пропалице*“, који *п*рују друштво, које га су *измет*... „Ако ово није *лошиовишина*, што је онда *лоповштина*!...“

У 247. бр. и. г. рекла је ово: „— — Политички *гриеси*, које спочитавамо *денунцијантима* око „Обзора“, не могу се више заборавити. Они су крв оне крви, пут оне пута, која нас је *прогласила круновином мађарском*, која је г. 1872. *по други пут* издала *хрватски народ*“.

У 75. бр. за 1892. рекла је ово: „— — Исти безвјерници морају протрнути, када читају „Обзор“, који *лаже горе него икоји поганик*... *Тко да вјерује иаком листу?* Је ли *мјеста иаком лажи* и *клеветнику* у пристojном друштву?“

„Obzor“ пак овако је одговарао „Hrvatskoj“.

У 60. бр. за 1891. рекао јој је: „*Старчевићанизам* баца *отров*, гдјегод се нешто паметно, нешто добро ради... *Старчевићанизам* слаби, руши, уништује... *Старчевићанизам* је *жрђња презир*... *суровост*... *смушењаштво* — *азијатска шмина*... *врлоглавље*... *незграјност*... *ноћ*... *очајање*... *Старчевићанизам* (*ш. ј. сиранка права*) *што је непријатељ, што је рана*“.

У 150. бр. за 1892. рекао јој је: „— — У Хрватској није могуће јаче, ал и *презирније* изразити човјека *биесна* него

ли је риечју „Стеклиш“, пошто се само бјесну јсу каже да је *стеко*“. (По томе дакле „Стеклиши“, могли би се по српски, а по хрватској „ковници“ назвати Беснопсетићи!“)

У 19. бр. за и. г. рекао јој је: „— — Дакако, учење је Старчевићанцу што и врагу тамјан. То је његова *једина* карактеристика, то ће га и уништити“.

И кад све ово знамо, па уз то помислимо, и сетимо се, како сте оно последње две године Ви „Обзораши“ радили са „странком права“, на заједничком опорбењачком програму; тада нам не можете замерити, што ми Срби држимо и верујемо, да је све *оно* Ваше кокетисање са „старим“, и договарање са „странком права“, имали једино ту циљ, *да нас Србе пошиснете и ошиснете од данашњег нашег положаја, и да нас ставите у онај, у ком смо били за време Мажуранићевог бановања тш. ј. да будемо и ојетт vogelfrei!*

У томе нас поткрепљује и то, што кад сте видели, да Вас „странка права“, не прима у своје коло и да Вас сматра за непоуздане савезнике, Ви сте сад поново ударили у старо чашћење. „Хрватска“ назва присташе Ваше „лоповима у часној мантији“, а Ви за „старог“ рекосте:

„То је онај прави *Анти* *Старчевић*, апостол мржње и простачки псовач, кому није ништа свето, осим своје особе, и његових вјерних стеклиша. Рекло се, да он пише сатире, да је он наш *Јувенал*. Но тко тако говори, нема појма, шта је то сатира. Прави сатирик мора да буде духовит и уман човек, имајући око за праве мане људства, а уз то мора да буде пронукнут високим моралним и етичким начелима. Стога тога нема ни за лек у „старога“. Место духовитих слика, у њега ћеш наћи наказне измишљотине догађаја, које су могле никнути само у болесној машти, етичке индигнације, загрејане надом у повратак порока, налазиш просту и уличку псовку, задојену ниском мржњом. Јест, он је велик у својим грдњама, које је посудио од личких козара. И то да буде вођа и отац хрватског народа?“

Кад сте све Ви *ово* „Обзораши“ знали пре, но што сте започели на заједничком опорбењачком програму радити, а уз то и то, као што сада тврдите:

„Да је *Анџе* грдио бана *Јелачића*, бискупа *Широсмајера*; понижавао хрватско свеучилиште, академију, матицу; тврдио да је католичко свештенство „поживинчило“ хрватски народ; називао Славене робовима и скотовима; био противан 1866. да се крајина, а 1889. Далмација споји с матером Хрватском и Славонијом; називао Црногорце разбојницима; грдио Русију; рекао за жељезнице у Хрватској, да су оне несрећа за земљу, јер је због њих нестало ђубрета (не бој се „стари“, остало га је доста!); желео турском оружју на Балкану победу“;

питамо Вас, из који сте се, ако не из оних побуда, мучили и натезали ово последње две године са „старим“ и „странком права“, да дођете до једног заједничког опоребењачког програма?

У колико се данашњи паметан и мислиони свет, чуди и диви, да се у данашње време већина хрватског народа и то интелигентна класа, толико могла заборавити, да се поведе за једним управо „луђаком“, ком за леђа стоји покрштени чива *Франк*, који је данас фактични вођа „странке права“, и који зна шта хоће, у толико ће се већма чудити морати они, који узбуду писали историју хрватског народа, овамо од 1861. године.

Ви „*Обзораши*“, и Ваша „неодвисна странка“, у место да сте настојали на томе, да одвраћате свој народ и своју омладину од једног „луђака“; Ви сте својом „лудом политиком“ т. ј. њијакањем српског имена и својом замисли, да српски народ преведете у унију, стварали „луђаку“ присталице, и што је данас тако велика „странка права“, томе сте поглавито Ви и Ваша странка крива. Па за то ћете пред историјом и носити сву одговорност, што хрватски народ једном „луђаку“, прави у сред Загреба палачу.

Да сте Ви и да је Ваша странка, одмах после октобарске дипломе 1860. године, били мудри, и да се нисте заносили неизведљивим плановима; уз то, да сте с нама Србима искрени били, и живели у правој слози и љубави; да нисте стварали и удешавали своју историју: Ви би Хрвати имали данас са свим друкчију омладину, а подједно данас

би у Хрватској, Славонији и Далмацији са свим друкчије ствари стајале.

Да сте Ви *иако* радили, данас се не би ни знало за једног *Анђу Сћарчевића*.

Вама је Хрватима бискуп *Шћросмајер*, с једне стране користио тиме, што Вам је припомогао, те сте дошли до југословенске академије и свеучилишта, ну, с друге стране својом политиком, допринео Вам је грдне штете.

Гајеви Илири, били су у малом панслависте, и верски слободњаци, *Шћросмајерови* Југословени, велики католици, а данашњи опорбењачки Хрвати, и велики католици и велике шовинисте.

Ми смо напред рекли, шта нам је поглавито жао на Хрвате, а особито на Вас „*Обзораше*“ и на Вашу странку, и шта треба да радите, па да дође до слоге између српског и хрватског народа.

Да л ћете Ви горњи наш савет послушати, не знамо; ну, познавајући Вас, јавно сумњамо. Не послушате л пак горњи наш савет, ако се због тога Ви не усајете, ми се Срби не ћемо кајати!

Кад је оно 1848. знао Ваш *Иван Мажуранић*, потоњи бан узвикнути Мађарима: „Знајте, да се Далмација наша и од нас и од угарске круне, одвраћа само с тога, што се боји злокобног мађарења Вашег“; зар ће се моћи нама замерити, ако се и ми у одлучном часу због Вашег злокобног хрваћења, одвратимо од Вас. А Ви бар добро знате, шта сте Ви без нас.

За то памет у главу. Не заборављајте да у Хрватској и Славонији има, од целокупног броја становника, 26 $\frac{3}{4}$ % православних Србаља, а уз то не заборавите и на то, какав је наш српски народ у сваком погледу, а какав је Ваш право хрватски, т. ј. какви су Ваши кајкавци и чакавци.

Ви се данашњи Хрвати играте ватром, а ту је ватру распирило поглавито Ваше поповство, које барабар иде са старим „луђаком“ у „њијекању српства“, а уз то нас православне Србе час — по, позива да се поунијатимо.

Кад је Ваше поповство заборавило, на речи Вашег бана-песника *Ивана Мажуранића*:

„Ах, да је проклет, ко цијећ вире
„На својега режи брата:
„Јер несрећа твоја извире
„Само из тога кална блата;“

оно не заборављајте бар Ви „Обзораши“ на њих.

Кад је Ваш *Мирко Боžовић*, 1842. после забране, да се не смете звати Илирима, знао рећи:

„Сваки народ, дужан је бранити своју народност проти онима који опаке руке своје на њу подижу; сужан је криепко опирати се свим таковим протудруштвеним трсањем, те ако му властита обрана довољна не би била, дужан је заштиту јавне правде и правце проти таковим, друштвено стање смутујућим опачинам у помоћ сазвати. Народ напротив, који се усуђује другоме народност сатрти, постаје у ђудоредном случају, да му се име, дондућим племеном за страховит изглед жигосано, убиљежи у црну књигу, да га потомство чита и — суди;“

оно не заборавите бар Ви „Обзораши“ на њих, и сачувајте хрватски народ од тога, да и он не дође у црну књигу, и ако не због тога, што је српском народу његову народност сатро, а оно због тога, што се „трсао“ сатрти је.

Знамо ми добро, да ћете нама Србима и овом приликом Ви „Обзораши“ рећи, да има и српских писаца и политичара, који пишу и говоре, да нема Хрвата ни у самој Хрватској, и у опште да их и нема. Да има и *шакових* српских писаца и политичара, то ми знамо. Ну, знамо и то, да су то већином писци и политичари из Србије, који тако пишу и говоре, или из незнања, или из личне користи, или из „хеца“, да само Хрвате мало наједе, што тврде да нема Србаља.

Нема пак међу нама овоостраним Србима, ни једног озбиљног писца и политичара, који је тврдио и говорио, да нема у Хрватској Хрвата, и да их у опште и нема.

На против, код Вас Хрвата, врло је мало наћи писаца и политичара, који не пишу и не тврде, да нема Србаља у Хрватској, Славонији, Босни и Херцеговини, и то једни јавно, а други тако мисле и говоре само у себи, и у поверљивом друштву.

А то ће код Вас све дойде бити, док Ваше поповство са бискупом Штросмајером на челу, узбуде водило хрватску полицију, које је „иаки и иаки“ велимо и криво данашњој свађи и размирици српско-хрватској.

Ако ико, Ви бар „Обзори“ добро знате, што сте не давно и признали, да су Срби највећи и најжешћи противници уније. Па кад то стоји, може л Србин ладнокрван бити, кад се у данашње време с хрватске стране, од католичких жупника и бискупа Штросмајера, позива да прими унију?

А да нам не би и то могли пребацити, да то не стоји, чујте ово: Ви сте у 30. бр. „Обзора“ за 1895. год. донели у изводу, шта је рекао „Slovenski narod“ за бискупа Штросмајера. У том наводу вели се и ово: „Сав свет позна Штросмајера, као једнога од првих синова католичке цркве. Идеја да се придобију шизматички (међу које бројите нас православне) за католичку цркву, и да се с њоме здруже, јест Штросмајерова. Дуги је низ година узалуд настојао, да си прибави сумишљеника, напоскон то му је пошло за руком. Папа Лав примио се је Штросмајерове идеје са свим жаром и са Штросмајеровом помоћи, постигао је већ прве успјехе (!). И то је владици Штросмајеру утјеха и задовољштина, гдје види, да зрије оно, што је он сијао, гдје гледа на красне успјехе свој дјеловања“. (Хвала Вам велика „Обзори“, што донесте овај извод у свом листу, чим се обистинило ево и с друге меродавне стране оно, што смо напред тврдили.)

Наш спаситељ Исус Христос, често би по завршетку какве приче или науке, узвикнуо: „ко има уши да чује, нек чује!“ Ми пак ову своју работу завршујемо с песмом: „Срби и Хрвати“, спеваном 1860. Наполеоном Мирославићем Шином, која је кирилицом штампана у „Даници“, и која овако гласи: „

Срби и Хрвати.

Ах да је проклет, ко рад' вјере
На рођеног режи брата.

Ив. Мажуранић.

Кајмо се, ој браћо, с гр'јеха старих;
Грјешници смо у раздору били,
А у блудњи од времена давних
Собственој смо мајци крвцу лили.

Дигоше се давно руке црне,
Да свом роду калом зрак засл'јепе,
Светиње да свете нам поскврне,
Домовини мајци груд разцјепе.

Манимо се тих пророка криви,
Нек нам зора просвјете већ сване,
Из несв'јести нек нам род оживи,
То зал'јечи стољетне све ране.

Једна крвца свима срце грије,
Једној цељи жртвујемо сву снагу;
Сродно срце нека сродно бије
За једину свима мајку драгу.

Његујмо сви братство без одмора,
Из неба ће благослов процвати;
Љепше доба, браћо, доћи мора,
А несв'јести окови ће пасти.

Што је наше сложно пригрлимо,
Штујмо свети аманет ђедова;
Храм љубави братској саградимо —
Нак нам буде Самодрежа нова.“

У Земуну на шри Јерарха 1895.

Истинити пријатељ слоге српско-
хрватског народа;

ДИМИТРИЈЕ РУВАРАЦ.

НАПОМЕНА.

У позиву на претплату на ове чланке, од 25. Новембра 1894., рекли смо, да је цена једном примерку 1 динар, а то смо ставили и на корицама.

То смо пак рекли с тога, што смо држали да књига не ће изнети више од 5—6 табака. За то смо је и штампали на овако лепој белој хартији.

Како је пак књига изнела 9 табака, а то с тога, што смо чланке наше: „Ево, *шћи* *сће* *нам криви!*“, штампане у „Новом времену“ за п. г., не само умножили, као што смо у почетку мислили, већ тако рећи са свим из нова написали, о чему ће се на први поглед и сами читаоци уверити; то овим стављамо цену овим чланцима, односно овој књизи у место једне круне, *једну круну и 60 хелера, или 80 нов. У сѣјским њак новцима два динара.*

Књижарима на више од 10 примерака, дајемо на 10 примерака 2 примерка, и *што* за *џош*ово.

*Тако ишћо, не можемо ни иначе ником даћи без џош*ово, ни *једног* *џ*имерка.

Пошћарину ми ѡлаћамо.

Ми смо се за штампање ових чланака задужили са 200 фор., па пошто нам многи не платише ни до данас за „*Позиве и одзиве*“, и ранија наша издања; то смо приморани, да више *ником* не верујемо. Жежен кашу лади!

Како год нас има доста љубитеља „чтенија“, који радо читају, ал не радо купују књиге, већ их од других узимају на прочитање, ма да су у стању сами купити их, те једна књига прође 10—20 руку *ѡаких чиићалаца*; то молимо сваког купца ове књиге, да је *ѡаким „љубићелјима чће*нија“ не даје на прочитање, јер због *ѡакових*, не може код

нас данас ни једна ијоле честита књига, да се растури бар у толико примерака, да њен писац може штампарски трошак подмирити.

Једини је изузетак у томе г. *Сима Лукин Лазић*, који је био те среће, да је његова књига: „*Срби у давнини*“, растурена као алва у 6.000 примерака, а тако исто, да се и *Пелагићеве* књиге у хиљаде и хиљаде примерака растурују.

А како ће данашње наше поколење, изгледати пред будућим писцем „*Историје развића српског народа*“, због *шаког укуса и свесћи*; то остављамо писцу речене историје, а данашњем „свесном поколењу“ довикујемо: памет у главу, и не заборављај никада на то, каквом духовном раном треба хранити народ и омладину!

У Земуну 10. Фебруара 1895.

Д. Руварац

ПОГОВОР

Проређени редови српских историчара изгубили су једнога од својих најстаријих и најугледнијих чланова. Прота Димитрије Руварац, библиотекар Патријаршке библиотеке у Ср. Карловцима, окончао је тужном смрћу свој дути век, уочи Ваведенија 1931., и сутрадан ујутру сахрањен је, по својој жељи, скромно и тихо. Од својих другова историчара, оставио је за собом старијег вршњака, Чеду Мијатовића, слепога и усамљенога у далеком и туђем свету. Из његове генерације, богате историчарима, давно је променио светом његов старији брат, Иларион. Његови млађи пријатељи и познаници Стојан Новаковић, Љуба Ковачевић и Љуба Јовановић редом су умирали. Само је он остао. Али не усамљен, бар не до последњег дана свога живота. Из родитељске куће понео је, поред изнимне даровитости, и јаку и отпорну животну вољу и снагу. Осећао је, наравно, да је заостао из других времена у садашњем друштву, но није се подавао тужним рефлексима и тупо јадиковао, као што чине немоћни старци, него је радио и – критиковао. Пун воље за живот, ишао је, до недавно, укорак с млађим научним генерацијама, и својим радом често их претицао. Његова радљивост била је за причу велика, његова живахност загонетна. Често ми је говорио како су људи раније брже старили, и из свога дугог и свежег памћења ређао примере сатрвених стараца у годинама, када се он осећао још потпуно свеж и чио. После Ослобођења, старац по веку, он је посетио старославну Пећ, нагледао се високог Ловћена, посетио је Загреб и обишао Љубљану. Изгледало је, једно време, као да не може бити народне свечаности без његове живе

старачке појаве. А ко год је долазио у Ср. Карловце и прелазио праг Патријарашке библиотеке, затицао је ученога проту у неуморноме раду и увек вољнога да му покаже велика духовна блага, нагомилана у ризници књига и рукописа, њему повереној.

И његова браћа, која су радила у нашој науци и књижевности, Иларион и Коста, била су препуна животних снага. Врило је и кипело у њима. Особито у Илариону. Али он се ипак ограничио на једно поље рада, само на историју, на ком се, истина, сатирао у прекомерном раду. Превелику енергију није му успело потпуно сабити у одређен и уобичајен научни колосек. Његову брату Димитрију то уопште није успело. Он је осећао у себи одвише снаге, а да би је у једном послу истрошио. Поред историје, коју је искрено волео и одано јој служио, он се страсно сатирао у оном послу где се људи најбрже истроше, у политици. Савети старијих, горка искуства и оштра прогонства одвраћала су га од ње, али га нису одвратила. Он је остао целога свог века историчар и политичар, као и његови сатрудници у историским напорима, Новаковић, Ковачевић и Јовановић, али страснији од њих. Онако, отприлике, као Љуба Стојановић, с којим је, и иначе, имао много заједничких црта у карактеру и начину рада. Но Стојановић је смислио читаву теорију којом је оправдавао свој политички рад као пречи од научнога, док се Димитрије Руварац одавао политици вучен само својим темпераментом. Он није могао друкчије. Није се умео махнути политике. Историчарску критичност примењивао је на савремену политику – највише аутономну политику Карловачке митрополије – и тако остао један од наших, јамачно последњих, изразитих представника историчара – политичара. Историја му је доносила, најчешће, уживање, части и углед, а политика, највише, јед, нападаје и погрде. Он је био тога потпуно свестан и – радио како је започео. С поносом, не без пркоса, ишао је до конца само својим путем.

Димитрије Руварац родио се 25. октобра, уочи Митров-дана, 1842., у Ст. Бановцима, у свештеничкој кући. Рођењем је одређен да понесе име великог солунског мироточца, св. Димитрија, који је дао име и месту одакле му је био отац, Василије, Митровици; мати Јулијана, рођена Шевићева, била је из Осека, древне Мурсе. Он је најмлађи од четири брата Руварца, која су дала науци и народу као ретко која четири рођена брата. Од оца је, мислим, понео добро срце, оштру нарав и опорост у оцењивању, а од матере чврстоћу карактера, љубав према истини и истрајност у раду. Због многобројне породице, преместио му се отац у Нове Карловце, на бољу парохију, 1847. Овде га је затекла Буна, које се и најмлађи син добро сећао. Ту је пошао у основну школу. У својој автобиографији спомиње, као првога учитеља, ђаконa Николу Ковачевића. Јамачно му је био добар. Ја га памтим, дрхтавога старца, благо од човека, који је већ у старости издао збирку побожних *Декламација*. Други му учитељ није био достојан тога имена. Али маломе Димитрију то није сметало – добром владању учили су га родитељи, а науци старија браћа. По тадашњем утврђеном реду школовања, прешао је из српске школе у немачку, у Ср. Карловце, где није осетио велику промену на боље. Но немачки је ипак толико научио да је могао прећи 1854. у први разред Српске карловачке гимназије, у којој је тада, од првога разреда, било добро знати немачки, пошто су школске књиге биле највише немачки писане.

У својој автобиографији говори Димитрије Руварац о првим годинама свога школовања у гимназији као да није имао баш много шта научити од својих наставника. Ја не бих рекао да је тако. Биће да је његов суд одвише генерализован због неких збиља слабих професора. Немам све програме гимназије да бих могао редом пратити ко му је када био учитељ и шта га је могао научити. У други разред ишао је 1855-6., и није био одликаш, као што се сећао, него одмах други међу прворедашима, дакле врло

добар ђак. Наставници му, заиста нису били најбољи. Најмање је, јамачно, научио од Томе Војновића, с чијом су се наставом многе генерације карловачких ђака – уве-сељавале; у автобиографији Димитрија Руварца погрешно му је штампано име – Лука. У четвртом разреду био је већ одликаш, четврти по реду; испред њега је Јован Живановић. Професори су му тада били врло добри, међу њима Лука Зима (за грчки) и Јосиф Житек (за физику), које он особито истиче. Пошто је важило као правило у Карловачкој гимназији да се за све више разреде одабирају све бољи наставници, то су му у VII и VIII разреду били најбољи учитељи. У VIII разреду предавао му је веронаук брат Иларион, латински и немачки Стефан Лазих, грчки Лука Зима, српски (словенски) с литературом Павле Кречаревић, историју, географију и филозофију Младен Коларовић, математику и физику Јосиф Житек. И за овај распоред предмета важи, нема сумње, исто оно што је три године раније писао његов брат Коста Јовану – Илариону из Будима, с тамошње чувене гимназије: Није та будимска гимназија Бог зна шта, и ја сада видим, да сам криво о карловачкој гимназији судио. Веруј да се ова ни у чем готово пред карловачком похвалити не може, шта више у неким предметима боље се у Карловци предаје но овде, а то важи за грчки језик, математику и филозофију. (Руварац Д., *Автобиографија и библиографија*, 1927., 10)

Димитрије Руварац понео је, мислим, из Карловачке гимназије више знања и способности за рад него што је он сам веровао. Осим у школи, он је учио и код куће. Отац, сиромашан, школовао је своје синове с девет невоља. Стан им је плаћао, али храну је слао од куће; Коста је уживао Благодјејаније. Тако су чинили и други, па су ђачки станови били праве комуне – заједнички се јело, заједнички учило, у друштву се дискутовало и веселило. Ђаци су били веома жељни знања, необично начитани и, често, невероватно зрели за своје школе. Ја сам се прочитао ђачких задатака у Карловачкој гимназији из тих година и надивио им се. И сада су у архиви Карловачке гимназије, и ко хоће може поновити утиске које сам имао

читајући нпр. задатке Косте Руварца или Гиге Гершића. То су несумњиво генерације на врху развојних таласа, и то врло високих, у којима се наш цели прогрес креће. Димитрије Руварац имао је доиста шта чути од својих старијих другова, и он је, како ми је приповедао, с пажњом и поштовањем слушао и памтио. Учење и весеље измењивали су се као у каквој лепој причи. О својој седамдесетогодишњици сећао се стари прота свога ђаковања, и пред својим друговима обнављао старе успомене: Та ко се од нас не сећа, а особито ти Мито, како су наши станови – а особито твој – били средиште ђака, где су се ђаци састајали и у слободним часовима пошалили, а понекад и провеселили, а богме почешће – особито благодјејачни – и најели хлеба и сланине, пошто смо се ми од куће хранили, те у нас беше у свако доба хлеба и сланине. Та моју торбу шарену, у којој ми мати шиљаше ђаконије, познаваше сви ђаци и мој Сасанин који би је поред мађистрата понео моме стану, још не би ни стигао у мој стан, а по који пут би га друг обишао и јавио радосну вест: ево торбе! И донесена би ђаконија брзо с братијом била подељена, а крупније ствари остављене у орман. Једном речи све тада друкчије беше но што је данас у Карловцима, и ја... сећајући се наше младости и нашег ђаковања и карловачких прилика, те гладајући данашње прилике, не једном уздахнем и довикнем данашњој ђачкој омладини: е децо, доцкан сте се родили! (*Архив за историју срп. прав. Карловачке митрополије*, II, 1912., 322). Ако би се и одбило мало улепшаних црта, које се морају увући у овакав опис, остаје ипак у њему лепоте и милине заиста доста.

И за своје школовање у Карловачкој богословији мислио је Димитрије Руварац да му није било од велике користи. Наставнике је имао несумњиво учене и знамените људе – Германа Анђелића, Теофана Живковића и Илариона Руварца. Али они су били много заузети другим пословима. Мало су предавали. Богословима су, вели, остављали и сувише слободног времена. Мени се и овај суд чини преоштар, као и онај за гимназијско доба. Димитрију Руварцу, даровитом и увек знања жељном, чинило

се да би се дало много више научити у школи. Судио је по својој жеђи за науком, и тражио исто мерило и за друге. За богословију немам ни толико података као за гимназију у то доба да бих могао видети шта се учинило. Али морам се запитати – откуда Димитрију Руварцу и његовим друговима веома пространо и јако солидно богословско знање, ако га, бар од чести, нису понели из школе? Он још за себе сам вели да није био одличан богослов, јер није хтео бубати на памет. Дакле било је и бољих од њега. Нема сумње да предавања у тадашњој богословији нису била ни редовна, ни примерна, али ученост и углед наставника јамачно су загладили и надокнадили редовну наставу. У мало времена имали су им и умели су им боље и више рећи него какве педантне незналице, који би своје ђаке сатирали празним часовима.

Димитрије Руварац завршио је своје школовање 1865. године. Скоро све у Ср. Карловцима, станујући цело време у истој соби. Стечено знање и развијене способности њега очевидно нису задовољавале. А оне нису биле мале. Од страних језика научио је немачки; учио је и латински и грчки, али их је много заборавио, јер се тек после двадесет година латио научног историјског рада. Словенски је знао одлично, као и немачки. Његово опште образовање, на класичним основама с јаким немачким утицајем, било је једнострано. У школи су сасвим превлађивале хуманистичке науке, ма да је баш тих година Т. Димић сладио ђацима и природне науке. Они су били још сасвим занесени Цицероном и Хорацијем, Гетеом и Шилером, Доситејем, Мушицким и Бранком. У богословији био је јак утицај руске и немачке римокатоличке науке. Протестантски ће се јавити нешто касније, с либерализмом, али и то највише у црквеној организацији.

*
* * *

С таквим знањем и погледима ушао је Димитрије Руварац у свет. Почео је службу као учитељ у Круshedолу и Земуну, 1866. године. Те исте године оженио се Софијом, рођеном Булићевом, из Борова, која му је својом

вредноћом, увиђавношћу и нежношћу омогућила да је могао, без великих домаћих брига и узрујавања, посветити највећи део времена научном и новинарском раду. Он јој је то и признао у искреној посвети књиге *Парница Саборског одбора против наследника патријарха Георгија Бранковића* (1924.) речима: Твоја заслуга састоји се у том што си ме... од првог дана нашег брачног живота истински и својски дворила, угађала, пазила на моје здравље, те стављала у стање да сам се могао у слободним часовима посветити књижевном раду, не водећи бригу о кућевним стварима. С тобом сам био од првог дана нашег брачног живота поносан, нити сам се икада морао постидети твојим животом и радом (IV). Век су провели у Земуну и Ср. Карловцима. Мало после женидбе рукоположен је Димитрије Руварац за ђакона, 22. октобра, а сутрадан за свештеника, као капелан у Земуну. 4. децембра 1869. постављен је за администратора горњоварошке земунске парохије, а 24. маја 1870., изабран је за пароха. За проту је именован 23. марта 1893. Важан прелом у његову животу догодио се 1899., када је, 23. септембра, дошао на позив патријарха Георгија Бранковића у Ср. Карловце за управитеља Српске манастирске штампарије и библиотекар Патријарашке библиотеке. 1. јануара 1903. поверено му је уређивање Српског Сиона, и он га је уређивао до 1907., до смрти патријарха Георгија. Те четири године су најплодније у његову научном раду и веома узрујане у политичким полемикама. Плодове тих полемика осетио је Димитрије Руварац идућих година. Све му је одузето – и уредништво Српског Сиона, и управа штампарије и библиотекарство. Осуђиван је чак и на губитак црквеног достојанства. Но ипак се није тако нечовечна борба свршила. Прота Димитрије Руварац пензионисан је 28. децембра 1910. и постављен је 19. марта 1911. опет за библиотекара Патријарашке библиотеке. Тада се предао библиотекарским пословима, за које раније није имао довољно времена, и ја сам с њиме уредио дотле само нагомилану библиотеку Илариона Руварца и прегледао Патријарашку, која од Иларионова библиотекарства није била разумно пре-

гледана и каталогизирана. Навикнут на лист, није могао без њега. 1911. уређивао је Архив за историју срп. прав. карловачке митрополије, а од 1912-4. сам га је уређивао и издавао; заосталу последњу свеску издао је 1923.; кратко време 1922. уређивао је *Гласник Српске патријаршије*. Време Светског рата, особито под крај, провео је у тешкој оскудици; због ње је морао продати своју богату библиотеку Јоци Вујићу у Сенти. Пошто је цело ратно време вредно радио, а није се могло скоро ништа штампати, накупило му се много необјављених рукописа. Само мали део од њих је после Ослобођења објављен. Тежак ударац задала му је смрт супруге Софије 1925. После ње се преселио у стари двор, у непосредну близину Патријарашке библиотеке, и предано наставио свој рад који је прекидао само путовањем и боравком у купатилу. Живео је једноликим животом, пуним успомена, обузетим духовним занимањима, којима је посветио свој живот. Пажен и поштован од своје родбине и пријатељске околине, он је запрепастио и дубоко растужио и њу и све своје пријатеље и поштоватеље својом изненадном смрћу. Дубока старост није сатрла у њему самосталност одлучивања. Своју тајну собом је у гроб понео.

*
* * *

Код Димитрија Руварца није нужно, као код других научењака и књижевника, постављати питање – шта га је упутило на научни рад? Јер одговор је лак – породичне традиције. То је научењачка и књижевничка група браће. Он је био још ђачић, када су му браћа, Иларион и Коста, били већ угледни критичари. О првим почецима својих научних занимања сам овако говори: Још као гимназиста о школским одморима, радо сам се бавио читањем старих књига и листова, што их је наш отац куповао и држао. А особито сам радо читао Павловићев *Српски народни листи*. Наишавши у 35. бр. за 1840. на речи Георгија Ј. Петровића: Ми смо се навикли, о нашим најрођенијим производима, стародревностима, да о самим нама на оно, што други страни, ни најмање, или тек погрешно нас и

нашу прошлост познавајући, писаше. Готово могло би се рећи, што страни написао, то нам је познато, а што се они не смиловаше или не знадоше написати и овековечити, то је код нас било пак и прошло! – „ја сам те речи добро запамтио и често их читао. И читајући их, свагда сам у себи осећао неку зловољу, зашто смо ми такви, па како је у нашем стану био неки сандук пун старих књига и рукописа – Иларијонових, - кад бих имао слободног времена и кад бих остао сам, отварао сам га и читао и једно и друго, зашто ме је Иларион често псовао што преврћем по његовом сандуку. Тек кад сам стао што – но реч на снагу и дорастао до коња и до бојног копља, и подобро проучио прошлост нашега народа и нашу књижевност, ја сам тек тада као што треба схватио значај горњих речи Петровићевих и зашто их је написао и да је имао право што их је написао“. (Архив, III, 1913., 94). Онда је уопште био добар тон у ђачком друштву – много читати и писати. Писале су се, наравно, највише песме. Димитрије Руварац није певао, чак није писао ни онако романтичарски бујна писма као његов брат Иларион 1848. године. Није отишао, како се говорило, у „одације“, није се занео ни за реторством, које се много ценило у Ср. Карловцима, и црквено и политичко. Он је започео свој књижевни рад 1864. године – с политиком, с дописима у новинама. За ову његову склоност био је Земун врло погодно место због своје политичке ветрометине, која се није никада потпуно стишавала на овом осетљивом месту аустроугарске и српске границе. Годинама је писао само у новинама. О свему. Почео је с *Найретишом* и наставио са *Земунским гласником*, *Заставом*, *Граничаром*, *Браником*, *Новим временом* итд. Неким земунским листовима био је главни сарадник. Већина његових састава у новинама је полемичке природе.

Преко полемике ушао је Димитрије Руварац и у науку, двадесет година после свршетка школа, 1885. То је велика штета, јер прво, дугим радом у новинама свикао се на новинарски начин писања (који се сваком научењаку светио, који му је служио), а друго, неупотребљавањем

латинскога и грчкога језика, он их је толико поборавао да се није могао њима самостално служити. Први научно-политички рад Димитрија Руварца био је веома потребан, и испао је јако користан. Аустро-Угарска је желела што чвршће скопчати уза се Босну и Херцеговину, па су њене власти тврдиле да српском патријарху у Ср. Карловцима припада црквена јурисдикција и над окупираним земљама. Тако су чак мислили и неки Срби – једни да би се властима додворили, а други из необавештености или због рђаво схваћеног патриотизма. Српски интерес био је несумњиво, да Босна и Херцеговина остану, привремено, под цариградском патријаршијом, које су се формална права дала лако и потпуно доказати. То је он и учинио у чланку „Ко је наследник српске пећке патријаршије и коме за данас припада врховно право над сарајевском митрополијом?“; чланак је потписан, као и неколико других, В. С. Д. = Вајунов син Димитрије (Упор., Библиографија, бр. 452). (*Гласник срп. учен. друштва*, 62, 1885., 125-171). Главни ударац, наравно, намењен је Герману Анђелићу, патријарху. И није промашио. Пошто је чланак историјско-полемички, то му је и метод према томе подешен. Али већ се из њега осећа карактеристична црта и историјска метода Димитрија Руварца – низање извора, без много обзира на методичне захтеве приказивања. Те исте године заратио је с читавим редом књижевника, и то подједнако оштро, ма да је њихова спрема и савестност у раду изазивала различито критичко поступање. То су били Никодим Милаш, Стева Павловић, Владимир Красић и Нићифор Дучић. И први одличан, чисто историјски, рад Димитрија Руварца носи у себи полемичку ноту. Највише кривицом Гаврила Витковића, настала је код нас тендециозна традиција о честитом београдско-карловачком митрополиту Вићентију Јовановићу (1731. до 1737.) да је био народна издајица и велики неваљалац. За Витковићем се, између осталих, повео и Лаза Костић, па је у своме *Пери Сејединцу* извео таквога митрополита на позорницу. Част је за Димитрија Руварца што је свој први прави историјски рад написао само из жеље да утвр-

ди чисту истину. То му је потпуно успело у књизи „Историчко-критичка црта о Вићентију Јовановићу“ (1866.). Када су кости митрополитове пристojно сахрањене у манастиру Раковцу, одржао му је он говор, при крају кога је рекао: „Ја се у души радујем што сам дочекао испуњену давнашњу жељу, да се данас овако свечано обавио овде, у овом храму Божијем, парастос у спомен душе митрополита Вићентија, и спере с њега онако тешка љага...“ (*Беседа... на парастосу...* Вићентија Јовановића, 1893., 29). Ову мисао сматрао је он увек својом идејом водиљом – поставити сваку историјску чињеницу и личности на заслужено место, безразложно понижене уздићи и безразложно подигнуте спустити.

Његово знање историје и књижевности било се толико раширило да је могао богатити српску историју и историју српске књижевности све чешћим и све знаменитијим прилозима и исправцима. Веома је дугачак низ наших знаменитих научних питања уз која је Димитрије Руварац за увек с чашћу скопчао своје име. Да пођем хронолошким редом обраде појединих питања. Захарија Орфелин остао би још магловитија личност да га он није осветлио новим изворима; најважнији Руварчеви радови о њему су: *Захарија Орфелин, живојописно-књижевна црта* (Споменик, X, 1891., 73-91); Ко је писац књиге „Житије и славна дела господара императора Петра Великога“ (*Гласник* 72, 1891., 193-200; упор. Библиографију, бр. 84). Расветлио је питање неких извода из Бранковићевих *Хроника* (Библиографија, бр. 86-86) и написао одличан чланак „О покушајима да се штампа кроника деспота Ђорђа Бранковића“ (Прештампано из Бранкова кола 1911.). Тешки тадашњи српско-хрватски сукоб историјски је расветлио с ванредном оштрином у јако документованој књизи „Ево, шта сте нам криви!“ (1895.). Он сам био је увек искрен и просвећен пријатељ слоге с Хрватима, па је, сасвим тачно, мислио да је баш ради искрености преко потребно рећи чисту истину. Историја српскога сликарства занимала га је од увек. Нанизао је дугачак низ прилога по том питању, и саопштио, осим тога, своје дра-

гоцене белешке историчару сликарства у Војводини Вељку Петровићу; његова искрена захвалност дубоко га је тронула; није, иначе, њоме мажен. Питање Срба светаца и празника код Срба стално је проучавао, али не толико с агиолошке стране, као његов брат Иларион, колико је изучавао однос аустријских власти према празновању код Срба. Осветлио је узбуркани живот и још увек мутне намере црногорског владике Василија Петровића (*Споменик*, XXXIII, 1898., 23-48; упор. Библиографију, бр. 857). Дао је одличне прилоге за историју Првога српскога устанка „Аустрија, Карађорђе и митрополит Стратимировић 1808“ (*Дело*, XXI, 1899., 34-57; упор. Библиографију, бр. 382, 383, 492). Живот и рад великога архијереја митрополита Мојсија Петровића, остао би без објављених извора и расправа Димитрија Руварца сасвим недовољно познат; главни рад: Мојсије Петровић, митрополит београдски 1713-1730., (*Споменик*, XXXIV, 2898, 81-201; упор. Библиографију, бр. 85, 495, 871, 924, 1032, 1099). У вези с радом овог митрополита одмах морам споменути и знамениту публикацију „Писма Максима Суворова, руско-српског учитеља, и митрополита Мојсија Петровића“ (*Споменик*, XLIX, 1910., 74-96).

Од преласка Димитрија Руварца у Ср. Карловце још се проширио круг његових научних занимања. Доспео је и до много обилније, највише рукописне, грађе; раније га је несумњиво брат Иларион помагао с рукописним изворима; за грађу о Орфелину, на пр., сасвим је сигурно да ју је, бар већим делом, од њега добио. Први знаменити историјски рад, настао у Срем. Карловцима, јесте велика студија „Архимандрит Јован Рајић, 1726-1801.“ (Прештампано из Бранкова кола 1901-1902.). Првоврсни историјски извори нису беспрекорно обрађени у овој књизи. То је истина. Али обиље грађе и, већ преко ње, множина сасвим нових видика осигуравају овој студији трајну вредност. У њој је писац скоро у ставу адорације према Рајићу. То долази донекле и од сврхе овог рада, који је био намењен прослави стогодишњице смрти оца модерне српске историографије. Димитрије Руварац поступио је овом

приликом против својих принципа. То га је пекло, када се уверио да је, поводећи се за Рајићем, преоштро судио о онима које он напада у својој Историји катихизма. Зато је, после дугих студија, поправио, с отвореним признањем, своју погрешку и написао један од најбољих својих радова „О Историји катихизма Јована Рајића“ (Прештампано из Архива, II, 1912.). У њему је одлично пробраним изворима прве руке несумњиво доказао да је Рајић сасвим нетачно описао просветне идеје и напоре митрополита Павла Ненадовића и Јована Георгијевића; о Ненадовићу је већ раније имао тачне слутње, када је објављивао своје „Позиве и одзиве“ (1894.), а Георгијевића је тек овде опрао од Рајићевих безразложних и претераних пребацивања (Упор. Библиографију, бр. 469, 549).

Откако је Димитрије Руварац почео уређивати Српски Сион, он је засипао српску историографију толиким бројем издања и расправа да ја не могу ни мислити на то да бих све споменуо. Морам се ограничити само на најважније. Необичне важности је објављени „Опис српских фрушкогорских манастира 1753.“ (Прештампано из Српског Сиона 1903. и 1904.), без кога је немогућ сваки научни рад око наше културне историје 18 в.; он је знаменитији него раније штампана збирка извора „Српска митрополија Карловачка око половине XVIII в.“ (1902.). Веома важне су едисије описа наших народно-црквених сабора, међу којима морам навести „Диариум српског темишварског сабора 1790.“ (Прештампано из Архива, IV, 1914.); ту су у предговору наведени сви дотле издали описи сабора (Упор. Библиографију бр. 1097, 1098). С особитом љубављу објављивао је Димитрије Руварац документе о великом митрополиту Павлу Ненадовићу (Упор. Библиографију, бр. 465, 480, 484, 545, 571, 968, 974, 1059, 1081, 1088, 1089, 1100; ово је само избор). Из дугога и знаменитог времена митрополитства Стефана Стратимировића издао је огромну множину историјске грађе, која се почесто тиче односа митрополитових према Лукијану Мушицком. Осим већих и мањих издања и чланака о Стратимировићу, написао је Димитрије Руварац и

већу расправу о њему са стајалишта које је, јамачно, било једнострано. Он му пребацује у њој што се није потпуно предао митрополитским пословима, него је, због својих многобројних занимања, запустио цркву. Овакав суд настао је највише под утицајем проучавања последњих година живота старог и премореног митрополита, који је, то је истина, показао у многоме своме послу кратак дах, али је стекао својим радом, особито политичким, бесмртних заслуга. Димитрије Руварац много је жалио што није могао свога Стратимировића у целини штампати. Објавио је из њега „Нацрт живота и списак књижевних радова митрополита Стевана Стратимировића“ (Прилози, I, 1921., 71-85) и, сасвим пред смрт, „Митрополит Стеван Стратимировић“ (*Гласник Историјског друштва у Новом Саду*, IV, 1931, 374-391). У свом последњем писму, које ми је писао 7. октобра 1931, с болом вели: „Мој Стратимировић срзао се на један табачић у Гласнику“.

Због множине и разноликости радова Димитрија Руварца, ја ћу јамачно и важне оставити неспоменуте, али их не смем муком проћи поред његове „Историје Арх. Митр. Патријарашке библиотеке“ (Прештампано из Срп. митр. гласника, 1919.), јер је у њој одлична грађа за нашу културну историју. Врло су занимљиве и монографије и чланци о прошлости манастира и њихову садашњем стању – Фенека (1914.), Крушедола (1918.), Шишатовца (1920.) и Беочина (1924.). У дубокој старости вратио се на своје омиљене студије о Вићентију Јовановићу и устанку Пере Сегединца и објавио чланак „О тобожњем... српском устанку Пере Сегединца од 1735. год.“ (Годишњица, XXXV, 1923., 110-117; упореди Библиографију, бр. 829). Своје многобројне прилоге о школама код Срба, нарочито у 18 в., одлично је завршио студијом „Покрово-богородичне школе у Карловцима од 1749. до 1769.“ (1926.).

Веома широко и презентно библиографско знање допуштало је Димитрију Руварцу да даде множину допуна и исправака историји књижевности, често читаве серије. Те чланке нисам ни спомињао. Исто тако, али због других разлога, нисам наводио скоро ништа из његових много-

бројних радова за историју српске народно-црквене аутономије у Карловачкој митрополији. Они су већином политичко-полемичке природе, многи међу њима с драстичним натписима; то је последица велике страсности у борби.

Димитрије Руварац је један од наших најплоднијих издавача извора. Није их издавао научно бескорисно. Најчешће је публикувао млађе словенске текстове, али редовно у транскрипцији. Њега је занимала, пре свега, садржина докумената, не њихов језик и правопис. Кад би му се то пребацивало, он се изговарао (у много случајева с правом) да писци сами нису знали довољно језик, а још мање правопис, којим су писали, па су били потпуно неконзеквентни. Ипак је требало обазривије штампати документе и дати бар делове оригиналним правописима. Због множине и брзине штампања (највише у листовима) нису му издања ни без штампарских погрешака. Њему се увек журило јер никада није знао да ли ће непредвиђени догађаји омести важна издања. Његов начин рада у овој грани научних напора сасвим је сличан поступању Љубе Стојановића с изворима. Наша наука има обојици да захвали страсност у изналажењу докумената и множину публикација која запањује.

У обради историјске грађе пуштао је Димитрије Руварац изворе да што више сами говоре. Ишао је трагом Јована Рајића и свога брата Илариона. Само их је друкчије скопчавао. Рајићеве везе и докази су дискретни, бојажљиви, оденути у свечане фразе. Иларион Руварац скошчавао је изворе веома речитим индуктивним операцијама. Његов брат Димитрије везивао их је страсно и напрасито, без књижевних амбиција, каткад с мало пажње и на језик и на стил. Њему је било стало само до ствари. Развучено приказивање није могао поднети. Звао га је „табачарством“. И кад се морао упуштати у дуже доказивање, чинио је то с љутњом, често крупнијим речима него пробранијим доказима. Тако је испадао оштар, понегде преоштар, што је и сам добро знао и без предомишљања признавао.

Српска историјска наука не сме се дати збунити спољашњим изгледом понеких радова Димитрија Руварца, по њему их ценити и, што је још важније, употребљавати. Они су често неспретно распоређени и недовољно углачани. Али језгра им је добра. Не само да доносе множину нове грађе, него им је и став према историјској истини тачан. Без њих је немогуће проучавати и упознати наш 18. и 19. в. У сваком иоле важнијем питању нашег 18. в. није се могуће макнути без радова Димитрија Руварца; то важи и за многа и важна историјска и књижевна питања 19. в. Он није сејао своје научне резултате на најчешће сито, али их је зато много сејао. Сасвим свесно, остављао је другима да их уређују и гладе. По његовом мишљењу, главно је било саопштити непознато и исправити намерно искривљено. Све друго држао је мање важним. У сваком свом послу много се журио, и зато није чудо што се осећају у његовим радовима трагови те ужурбаности. Није само код нас, него је уопште редак пример да један писац у својој библиографији поређа 1101 рад, колико их је Димитрије Руварац избројао до 1927. године. Још ређи је пример да научењаци тако отворено и оштро суде о својим радовима, као што је он чинио. Био је потпуно свестан да је често грешио, и тешио се, с пуним правом, да је највећи део његова историчкога рада сталне вредности и да ће бити на добро науци и народу, који је он на свој начин али искрено и дубоко љубио.¹

Никола Радојчић

¹ Овај текст Н. Радојчића објављен је као читуља у *Гласнику Историјског друштва у Новом Саду* књ. V, стр. 145-156.

РЕГИСТАР ИМЕНА

- Александар, цар Русије 74
Александар, војвода молдавски 120
Алексије, цар 71, 72
Алибеј 119
Амруш др Милан 66
Амурат II 119
Анђелић Герман 149, 154
Антоније, патријарх 8
Бабукић Вјекослав 85
Бадовинац Никола 66
Бајазит II 119
Бајица (Бајце) 8
Барчић Еразмо 135
Бах 117, 132
Бенко, барон 127
Боговић Мирко 140
Божих Клемент 66
Бошковић Јован 84
Бошњак Славољуб - види: Иван
Фр. Јукић
Бранковић Вук 11
Бранковић Георгије (Ђорђе) IX, 151, 155
Брешћенски пл. Шандор XVII, 35, 66
Брлић Алојз Игњат XX, 120, 121, 123, 129
Брлић др Ватрослав 129
Брлић др Наца 66, 129
Брош 134
Бучар Петар 66
- Вајун - види: Руварац Василије
Видрић А. 66
Вирошил пл. Антон 108, 109
Витезовић Ритер Павле Сењанин (Павао) 78, 108, 109
Витковић Гаврило 154
Владислав II 107, 109
Вој(и)новић др Коста XVII, 23, 35, 66
- Војновић Лука - види: Војновић
Тома
Војновић Тома 148
Вончина Иван 63, 64
Враз Станко 80, 81
Врамец 90
Врбанић Фран 66
Врбанчић Славољуб 56, 57, 68
Вујић Јоца 152
Вук 12
Вуковић Влатко 12, 13
Вукотиновић Људевит 45, 76, 77, 96
- Гај Људевит XVIII, XX, 6, 42, 44, 46, 75, 77, 78, 79, 80, 82, 84, 99, 121, 122, 123, 139
Георгијевић Јован 157
Георгијевић Мојсије 49
Гершић Гига 149
Гете Јохан Волфганг 150
Грујић Радослав XXII, XXVII
Гундулић Иван 77, 81, 84
Гутеша Илија 73, 74
- Давидовић Димитрије 103, 104, 105
Далматин Антун 93
Даничић Ђуро 75, 82, 87, 88, 98, 99
Девица Марија 118
Деметар др Димитрије 123
Деренчин Маријан 134
Десанчић Михаило-Полит - види: Полит Десанчић Михаило
Дивковић Матија 91, 93
Димић Т. 150
Доситеј 150
Дражић Ђорђе 92
Драшковић Иван 66
Драшковић Јанко 72, 120, 132
Дубровчанин Александар 120
Дучић Нићифор 154

Ђерасим, патријарх 8
Ђорђевић С. Ђорђе 95
Ђурковић Ђорђе 101, 102, 105

Ербен 81
Естерхази Павле 46

Жефаровић Христофор 105, 108
Живановић Јаков 104, 105
Живановић Јован 148
Живковић Јован XIV, 55, 60
Живковић Теофан 149
Житек Јосиф 148
Жувић Јосип 70, 71

Запоља Иван 120
Звонимир (Свинимир), краљ 70, 71,
72, 73, 107
Зима Лука 148
Зорић Ј. 66

Ипољи Арнолд 110
Истријанин Стипан 93
Исус Христ 38, 69, 92, 100, 118, 141

Јагатић Александар XVII, 35
Јагић Ватрослав XX, 10, 71, 73, 84,
89, 95, 99, 119
Јагић Иван 128
Јанковић Јулије 56
Јелачић Јосип 40, 43, 46, 49, 51, 52,
63, 68, 138
Јелачић Људевит 84
Јиречек Константин 12
Јован (Иван), надвојвода 47, 51, 52,
53
Јовановић Вићентије 103, 154, 155,
158
Јовановић Евгеније 44
Јовановић Љуба 145, 146
Јовановић Паја 101
Јувенал 137
Јукић Фр. Иван 6, 9, 15, 99
Јукић Франо 120
Јуричић др Иван - види: Пилар др
Иван XXVI
Јурковић Иван 57

Кајмија, песник 127
Канизија Петар 91, 93
Карађорђе Петровић 156
Караџић Стефановић Вук 4, 5, 10,
11, 15, 16, 19, 83, 85, 86, 93, 121, 123
Карло Велики 49

Кватерник Евгеније (Еуген) 73
Квекић 3
Кеглевић 119
Кла(ј)ић Вјекослав XV, 5, 7, 9, 12,
15, 128
Кнежевић Стеван, епископ 117
Кобилић Милош 1
Ковачевић Љубомир (Љуба) 11, 145,
146
Ковачевић Никола 147
Кол Г. Ј. 94
Коларовић Младен 148
Комнен Јован 50
Комнен Манојло 50
Конзул Стјепан 90
Коритић Фран 87, 119
Костић Александар 40
Костић др Лаза XXVII, 154
Краљевић Мирослав 60
Красић Владимир 154
Крестић Ђ. Василије IX, XIV, XXVIII
Кречаревић Павле 148
Крчелић Балтазар 110
Кукуљевић Сакцински Иван XV,
XX, 8, 10, 40, 45, 47, 55, 56, 57, 71, 84,
96, 110, 119, 120
Кулаковски Платон 77, 130
Кулин, бан 9
Кушлан Драгојло 60

Лав XIII, папа XVI, 34, 35, 69, 141
Лазић Лукин Сима 144
Лазић Стефан 148
Ламански Владимир Иванович 130,
132
Леваковић Рафаел 92
Лентулај Мирко 43
Леополд I 102
Ловрић 46

Љубић Сима 92
Љубиша Митров Стјепан 117

Мажуранић Антун 83
Мажуранић А. Иван 52, 54, 64, 65,
66, 67, 80, 81, 84, 96, 100, 125, 134,
137, 139, 141
Мазура др Сима 14, 66
Макарије, патријарх 8, 10
Марковић др Фрањо (Фран) 66, 81,
83
Мартић фра Грга 120
Матија Корвин 120

- Месић Матија 97
 Мехмед-бег 120
 Мијатовић Чедомир (Чеда) 145
 Миклошић Фран 119
 Милаш Никодим 154
 Милекић 126
 Милер Павле 125
 Милер Ж. Фердо 128
 Милетић Светозар 125, 133
 Милићевић Ђ. Милан 98
 Милићевић Дум Фран 126, 127
 Минчетић Шишко 92
 Мито (Бајце/Бајица) 8
 Мишкатовић Јосип 70, 85
 Млинарић Степан 111
 Молинари Антон 100
 Мохамед II 119
 Мразовић Мате 65, 66
 Мусић Стеван 5
 Мушицки Лукијан 150, 157
 Недељковић Живко 126
 Неђић Љубомир XI
 Немањић Стипе (Немања Стефан) 108
 Немчић Антун 45
 Ненадовић Павле 157
 Никола, кнез Црне Горе 74
 Николајевић Георгије 94, 95
 Новаковић Стојан 11, 12, 107, 108, 145, 146
 Нужан Алберт 51
 Њари, поджупан 110
 Обреновић Милан XXI, 128
 Обреновић Милош 42, 101, 103, 104, 105
 Ожеговић Метел 47, 68
 Ожеговић Мирко 43, 45
 Ожеговић Тито 66
 Орбини Мавро 105, 107, 108, 109, 116
 Орфелин Захарије 155, 156
 Осман 81, 84
 Павић Армин XV, 4, 5, 10, 11, 12, 13, 75
 Павловић Стева 154
 Павловић Теодор 20, 43, 152
 Пајић Сима IX, 1
 Палмотић 77, 84
 Папалић 90, 91
 Пелагић Васа 144
 Пергошић 90
 Петар Велики 155
 Петровић Аркадије 20, 21, 22
 Петровић Василије 156
 Петровић Вељко 156
 Петровић Ј. Георгије 152, 153
 Петровић Гервазије 60
 Петровић Ђорђе - види: Карађорђе Петровић
 Петровић Мојсије 102, 103, 156
 Петронијевић Аврам 103
 Пије IX, папа 33, 35
 Пилар др Иван XXII, XXVI, XXVII
 Пишкорац Максимилијан 44
 Плавшић др Божа 134
 Пливерић Јосип 66
 Полит-Десанчић Михаило XIV, 134
 Поповић Ђока 120
 Поповић Милош 33
 Поповић Отон 129
 Пуцић Медо 96
 Раб, учитељ играња 79
 Радичевић Бранко 150
 Радичевић Стеван 103
 Радојчић Никола IX, 160
 Рајачић Јосиф, патријарх 41, 43, 44, 45, 48, 55, 56, 84, 106, 122, 123
 Рајић Јован 156, 157, 159
 Рајовић Цветко 103
 Раковац Драгутин 76, 131
 Ранке Леополд 10
 Раух Левин 64, 66, 133
 Рачки Фрањо XV, XVI, XVII, XX, 11, 12, 13, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 35, 49, 66, 72, 108, 119, 123, 132, 134
 Решетар Милан 95
 Ротенбилер 118
 Рубчић Станислав 108
 Руварац Василије 147
 Руварац Димитрије VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIX, XV, XVI, XVII, XVIII, XIX, XX, XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXV, XXVI, XXVII, XXVIII, 1, 142, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160
 Руварац (Јован) Иларион VIII, 8, 11, 12, 124, 145, 146, 148, 149, 151, 152, 153, 156, 159
 Руварац (Шевић) Јулијана 147
 Руварац Коста 146, 148, 149, 152

Руварац (Булић) Софија 150, 152
Руварци, браћа 147

Св. Димитрије 147
Св. Јероним 8
Св. Катарина 43
Св. Кирило 35, 69, 86, 90, 91, 122
Св. Марко 43
Св. Матија 34
Св. Методије 35, 69, 122
Св. Никола(j) 10
Св. Петар XVII, 35, 69
Св. Сава 12
Св. Стеван 74, 102, 107, 110, 115
Сегединац Пера 154, 158
Селим I 119
Сипуш Никола 66
Скерлић Јован XXIV
Смичиклас Таде 66, 81, 83, 97, 108
Смодек 83
Соколовић Мехмед 8, 10
Софи Мехмед паша 127
Софија, супруга надвојводе
Франца Карла 47
Сремац Стеван XI, XII, XIII, XXIV
Стаматовић Павле 40
Станојевић Бранислав X, XIV
Станковић Данило 125
Старчевић Антун (Анте) XXIV, 4,
13, 15, 16, 25, 39, 69, 73, 77, 78, 89, 90,
124, 129, 133, 135, 136, 137, 138, 139
Старчевић Шиме XX, 123
Стејић Јован 93
Стојановић Анте 60
Стојановић Љуба 146, 159
Стојачковић Александар 120
Стратимировић Стефан 156, 157, 158
Суботић Јован 89, 134
Суворов Максим 156
Südland - види Пилар Иван XXII,
XXVI
Сулејман II 119

Твртко I, краљ 5
Текелија Сава 56, 57, 120
Теофан 37
Ткалчевић Адолфо Вебер 82, 83
Томбор Јанко 134
Топаловић Мате 111
Тординац Ђура 76
Трнски Иван 41, 42
Трубер Примуш (Трубар Примож)
90, 91, 93

Туђман Фрањо XXV

Уговић (Југовић), браћа 12

Фердинанд I, цар 41, 46
Филиповић фра Андрија 120
Филиповић Иван 85
Филиповић Сима 134
Франк др Јосип 126, 128, 138
Франц Јосиф 52
Франц Карло, надвојвода 46, 47

Хамза-бег 119
Хасан 90
Хегл 80
Хедервари Куен 66, 116, 134
Хилфердинг 6
Ходаверди Таквил 127
Хорације 150
Хорват Иван 5, 11
Хранић Влатко 5, 11, 12
Храња 12
Хребељановић Лазар 5, 10, 11, 12
Хребељановић Милица 10, 11

Цинкајзен 10
Цицерон 150
Црнадак Ђуро 66
Црнковић Никола 64

Чарнојевић Арсеније 101, 102
Ченгић-ага 81
Чубрановић Андрија 81
Чупић Никола 107

Шакабента (Јовановић) Арсеније
103, 106
Шандор Мирко 44, 60
Шилер Јохан Фридрих 150
Шимунчић 73, 74
Шитовић Ловра Љубишки 90
Шпун Мирославић Наполеон 120,
141
Штросмајер Јосип Јурај VIII, XVI,
XVII, XX, XXV, 8, 24, 25, 33, 34, 35,
36, 37, 64, 68, 69, 70, 96, 122, 124, 131,
132, 135, 136, 138, 139, 141
Шулек Богослав 107, 108, 109, 110,
112
Шухај Мирко 57

РЕГИСТАР ГЕОГРАФСКИХ ПОЈМОВА

- Адрианопољ 33
Америка 21
Арад 52
Аустрија XVII, 19, 50, 51, 67, 93, 117, 132
Аустро-Угарска XXII, XXVI, 14, 86, 132, 133, 154
Бад Кисинген XXIII
Балканско полуострво (Балкан) 15, 23, 138
Банат 45, 46, 48, 49
Бања 8, 10
Барања 45, 46, 48, 49
Бачка 45, 46, 48, 49, 73
Београд XIV, XXV, 10, 40, 42, 75, 77, 88, 94, 124
Беоцин 158
Беч XXII, 40, 63, 64, 66, 67, 70, 72, 79, 80, 93, 99, 105, 108, 110
Бјеловар 35
Борово 150
Босна и Херцеговина - *passim*
Босна - *passim*
Браничево 12
Брод 97, 129
Бугарска 26, 28, 29, 33, 34, 50, 90
Будим 110, 148
Ваљево 12
Вараждин XXII
Велебит 19, 37, 94
Војводина (Српска) 48, 51, 52, 54, 58, 61, 62, 67, 97, 102
Војна Крајина - види: Крајина
Вукшићи 119
Вучитрн 12
Глина 37
Горица 54
Госпић 68
Грац 80
Грчка 21, 25
Далмација - *passim*
Драва 107, 119, 124
Дрина XXV
Дринопоље 33
Дубровник 10, 11, 93, 94, 95, 97, 119, 120, 121
Дунав 7, 26, 45
Ђаково 6, 9, 32, 34
Европа 10, 14, 21, 34, 51, 72, 76, 77, 121
Егејско море 26
Жупа 74
Загорје (хрватско) 11, 38, 85
Загреб XVI, XX, XXII, 4, 5, 7, 8, 25, 32, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 50, 54, 59, 63, 71, 73, 74, 75, 81, 82, 96, 98, 99, 100, 107, 108, 109, 112, 116, 119, 120, 124, 133, 134, 138, 145
Задар 8, 92
Земун VIII, IX, X, XXV, 1, 38, 40, 74, 128, 142, 144, 150, 151, 153
Зрмања 94
Ивањска 87
Илирија 111
Илок 120
Инсбрук 41, 46, 47
Истанбул 27, 32, 90, 91, 103, 104, 105
Истра 4, 13, 14, 23, 38, 54, 94
Истрија - види: Истра

Јарак 52	Осек 52, 58, 111, 147
Југославија XXVII	Офен (Будим) 121
Капела 37	Пакрац 125
Карлобаг 123	Панонија (доња) 49
Карловац 37	Париз 120
Кварнерска острва 14	Песаро 105
Кикинда 45	Петровград 74
Кнежевина Србија - види: Србија	Пећ 8, 145
Комоговина 37	Пешта 20, 43, 63, 64, 108, 109, 110
Корушка 14, 54	Плашки 37
Косиње 37	Пљешевца 37
Косово 5, 11, 12, 16	Подриње 12
Крагујевац 103	Пожун 123
Крајина 55, 56, 85	Приморје 92
Краљевина Далмација, Хрватска и Славонија - passim	Призрен 12
Краљевина Србија - види: Србија	Рагуса - види: Дубровник
XIX, XXIV, XXV, 16, 23, 100	Раковац 155
Краљевина Угарска - види: Угарска	Раковица 73
Краљевина Хрватска - passim	Рашка
Крањска 14, 54, 128	Ри(ј)ека 4, 14, 37, 67
Крбава 37	Рим 27, 34, 69, 91, 123
Крка 94	Рохић 25, 135
Крушедол 150, 158	Рудник 12
Купа 37	Рудово 8
Кучево 12	Русија 21, 35, 103, 104, 105, 138
Лика 16, 37, 68, 119	Сава 107, 119, 124
Ловћен 145	Самобор 85
Љубушки 90	Сента 152
Љубљана 128, 145	Сењ 37
Мађарска - види: Угарска	Serbia - види: Србија
Међимурје 4, 14, 67	Sirmium - види: Срем
Милешево 8, 10, 12	Славонија - passim
Мирогој 78	Србија VIII, XXVII, 7, 9, 20, 28, 36, 38, 63, 86, 90, 91, 94, 95, 103, 104, 105, 106, 121
Митровица 118, 125, 126, 147	Србобран 52
Монархија Хабсбурга - види:	Србски Карловци - види: Сремски
Аустро-Угарска VII, XVII, 13, 126	Карловци
Морава 26	Срем XII, 38, 39, 45, 48, 49, 50, 58, 62, 63, 64, 67, 134
Мостар 15	Сремски Карловци 40, 46, 50, 51, 56, 59, 60, 113, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 153, 154, 156, 158
Мурса - види: Осек	Стамбол - види: Истанбул
Нашице 120	Стари Бановци 147
Немачка XXIII, 21	Стон 94
Неретва 94	Требиње 8
Нови Карловци 147	Трогир 19
Нови Сад VIII, IX, XXIII, 56, 57, 59, 61, 77, 120, 160	Троједна краљевина - passim
Окић 85	
Омиш 19	

Троједница - види: Троједна краљевина	Хеилигенхоф XXIII
Турово поље 85	Херцеговина <i>passim</i>
Турска 21, 29, 117	Хрватска - <i>passim</i>
	Хум 12
Угарска VII, IX, 19, 37, 50, 51, 53, 58, 62, 65, 66, 67, 70, 93, 107, 110, 111, 113, 134	Цетиње 94
	Црна Гора XXVII, 9, 38, 63, 94
	Црни Дрим 26
Фенек 158	Цариград - види: Истанбул
Француска 21	Шишатовац 158
Фрушка гора 50, 128, 129	Штајерска 14, 54

РЕГИСТАР НОВИНА И ЧАСОПИСА

- Agramer Zeitung 64
Arkiv za povjestnicu jugoslavensku 71, 110
Archiv für slavische Philologie 10, 95
Архив за историју срп. прав. карловачке митрополије 149, 152
Augsburger Allgemeine Zeitung 84
- Бошњак 18
Браник X, XIV, 153
Бранково коло 155, 156
- Видело 98
Видовдан 26, 33, 62
Vienac 82
- Glasnik biskupije Bosansko-Sriemske 9
Гласник Историјског друштва у Новом Саду IX, 158, 160
Гласник Српске патријаршије 152
Гласник Српског ученог друштва 10, 88, 154
Glas Hercegovca 15, 127
Годишњица Николе Чупића 107
Граничар 153
- Dalmatinska zora 123
Danica (iliriska) XVIII, 75, 76, 77, 79, 84, 120, 123, 141
Дело 95, 156
- Застава VIII, XI, XII, 3, 153
Земунски гласник 153
- Il pensiero Slavo 135
Ilirska slovnica 85
Ilirske novine 77, 111, 121
- Katolička Dalmacija 18, 69
Katolički list XVI, 25, 132
Књижевник 88, 98
Ковчежић 85, 93
- Mlada Hrvatska 18
- Напредак 153
Narodne novine X, 77, 93, 129
Novi pozor 70
Новине XVIII
Ново време IX, X, XIII, XIV, XXVIII, 1, 55, 65, 143, 153
- Obzor VIII, IX, X, XI, XIV, XVI, XXVI, 3, 18, 24, 73, 85, 101, 102, 125, 126, 130, 136, 141
Ogledalo 92
- Posavska Hrvatska 18
Pozor 49, 54, 67, 85, 86, 97, 131
Прашке новине 79
- Рад 11
- Свеопште југословенске и србске народне новине 43
Словенски народ 141
Споменик Краљевске српске Академије 105, 155, 156
Србобран 32
Српске новине 40, 77, 93
Српски дневник 77
Српски летопис 89, 94
Српски народни лист 20, 94, 120, 152
Српски преглед XI
Српски сион 151, 157
Südslavische Zeitung 100
- Hrvatska 13, 16, 17, 135, 136, 137
Hrvatska kruna 18
Hrvatski branik 18
- Cerkovnoj Vjesnik 37
Crvena Hrvatska 18

САДРЖАЈ

Предговор - актуелност дела
Димитрија Руварца *Ево, шта с'ће нам криви!*
(*Василије Крестић*) / VII

Ево, шта сте нам криви! / 1

Поговор (*Никола Радојчић*) / 145

Регистар имена / 161

Регистар географских појмова / 165

Регистар новина и часописа / 169

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

271.222(497.11):929 Руварац Д.
323.1(=163.41/=163.42)"1895"

РУВАРАЦ, Димитрије

Ево, шта сте нам криви! / Димитрије
Руварац. - Јагодина : Гамбит, 2008 (Ваљево :
Alexandria). - XXVIII, 169 стр. : ауторова
слика ; 23 см. - (Едиција Непрочитана
историја)

Тираж 750 - Стр. VII-XXVIII: Актуелност
дела Димитрија Руварца "Ево, шта сте нам
криви!" / Василије Ђ. Крестић. -
Стр. 172: Поговор / Никола Радојчић. -
Регистри.

ISBN 978-86-7624-041-8 (брош.)

а) Руварац, Димитрије (1842-1931) б) Срби
- Хрвати - 1895
COBISS.SR-ID 150626060

